

Ellen Meiksins Wood

Övergivandet av klassbegreppet. En ny "sann" socialism

Ellen Meiksins Wood (1942-2016) i Berlin 2012. [CC BY 2.0](#), via Wikimedia Commons

Engelskt original: *The Retreat from Class: A New "True" Socialism**

Första engelska upplagan 1986, nyutgåva 1998.

Det mesta är översatt av *Björn Erik Rosin*, utom kapitel 4 som översatts av *B Svensson*. Smärre avsnitt har översatts av *Martin Fahlgren*, som också tillagt introduktioner och kommentarer (för det mesta inom [ ]).

Innehåll

Introduktion till svenska utgåvan	1
Förord till den nya upplagan	2
1. Den nya "sanna" socialismen	5
2. Resan till den nya "sanna" socialismen: Träng undan klasskampen och arbetarklassen.	10
3. Föregångaren: Nicos Poulantzas	16
4. Autonomiseringen av ideologi och politik	30
9. Socialism och demokrati	48
10. Kapitalism, liberalism och socialism	54
11. Socialism och "Universella mänskliga nyttigheter"	70
12. Slutsatser	78
Lästips	89

---

* Boken finns även översatt till spanska under titeln *¿Una política sin clases? El post-marxismo y su legado*. (2013)

Introduktion till svenska utgåvan

I förordet till 1998 års nyutgåva¹ av denna bok skriver Meiksins Wood att den intellektuella strömning – ”post-marxismen” – som hon kritiskt behandlar, hade nått sin kulmen i slutet av 1980-talet och var då på stark tillbakagång – hon använder t o m uttrycket att den var ”utdöd”. Men även om ”postmarxismen” tio år senare hamnat i bakgrunden, så hade dess idéer tagits upp och vidareutvecklats av ”postmodernismen” och vänsterpopulistiska strömningar. Detta innebär att boken långt ifrån var föråldrad, utan att den tvärtom hade fått förnyad aktualitet – och det gäller i hög grad fortfarande. Det faktum att en spansk översättning av boken kom så sent som 2013 kan ses som en bekräftelse på detta.

Det engelska originalet omfattar förord + 12 kapitel. I denna svenska utgåva ingår förordet och de 4 första (de två första i utdrag) och de 4 avslutande kapitlen. Tillsammans utgör det över $\frac{2}{3}$ av boken.

Första kapitlet beskriver vad som utmärker den politiska strömning som Meiksins Wood kallar för den ”Nya Sanna Socialismen” (förkortat *NSS*) och som denna bok handlar om.

Kapitel 2 och 3 handlar om hur de nya idéerna började ta form och då i synnerhet i den euro-kommunistiska miljön. I denna utveckling spelade vissa teoretiker tillhörande den sk Alt-husserskolan en viktig roll, och då i synnerhet Nicos Poulantzas, som bl a ifrågasatte och omdefinierade grundläggande marxistiska begrepp (främst klassbegreppet och synen på staten).

Kapitel 4 tar itu med Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, som är huvudgestalter i post-marxismen. Deras idéer fick stor spridning redan under 1980-talet, men har fått särskilt stort inflytande i de nutida rörelser där vänsterpopulistiska idéer fått fotfäste, såsom Podemos i Spanien och Syriza i Grekland.

I kapitlen 9-11 diskuterar Meiksins demokratins klasskaraktär och dess betydelse i kampen för socialism. Mouffe², som idag (efter maken Laclaus död 2014) är vänsterpopulismens förgrundsgestalt, menar att den liberala demokratin är klasslös, och att man därför inte bör ifrågasätta den, utan tvärtom försvara och fördjupa den. Och eftersom demokratin inte är klassbunden borde man väl även kunna använda den för att avskaffa kapitalismen. Detta anser Mouffe & Co, medan Meiksins Wood hävdar att de här är fel ute.

Om författaren

Ellen Meiksins Wood, född 12 april 1942 i New York, död 14 januari 2016 i Ottawa, var en amerikansk-kanadensisk marxistisk historiker och akademiker, som bl a undervisade i statsvetenskap vid York University i Toronto. Hon skrev ett stort antal böcker och var invald i Royal Society of Canada.

Lästips

[Marxismen förlorar en passionerad förkämpe](#), av Alex Callinicos (om Meiksins Wood)
[Ernesto Laclau, Podemos inspirationskälla](#), av Razmig Keucheyan och Renaud Lambert

Martin F (20 oktober 2019)

¹ När bokens första upplaga kom ut (1986) så fanns fortfarande Sovjetunionen och ”folkdemokratierna” i Östeuropa. 1998 hade sovjetblocket brutit samman, dvs det internationella läget hade radikalt förändrats.

² Mouffes senaste bok är *Till vänsterpopulismens försvar* (2019)

Förord till den nya upplagan

En författare är tvungen att se tillbaka med en känsla av viss oro på en bok som gavs ut för drygt tio år sedan, särskilt en bok som skrevs i en speciell politisk konjunktur och som svar på en mycket specifik och kortlivad intellektuell strömning. Det kan inte undvikas att man får ångra den ena eller andra formuleringen eller bedömningen. En del personligheter och idéer, som föreföll betydelsefulla har sannolikt mer eller mindre försvunnit. Och känslan av avstånd kommer att vara än större, när vi under den tid som gått upplevt en större historisk brytning – i detta fall en av de största epokgörande omvälvningarna i modern tid: kommunismens sammanbrott.

Övergivandet av klassbegreppet (eng. originaltitel ”The Retreat from Class”) är en del av sin tid. Ändå tror jag att den hade, och fortfarande har, något mer att komma med än som kritisk kommentar till en nu utdöd intellektuell strömning. Och boken var förvisso avsedd att utgöra en teoretisk reflektion över vidare frågor, som är minst lika aktuella idag som då – frågor som handlar om klass, ideologi och politik, socialism och demokrati. Men jag vill också tro att den även som intellektuell historia har överlevt sitt ämne. Post-marxism må vara gårdagens nyheter, men dess avkomma är högst levande i dagens intellektuella modeströmningar – och jag tror att boken kan göra anspråk på att i stort sett ha lyckats genomskåda vart saker och ting var på väg.

På ytan har en hel del förändrats i det intellektuella livet inom vänstern sedan 1986 och i efterdyningarna till 1989. Exempelvis höll termen ”post-marxism” just på att etableras när *Övergivandet av klassbegreppet* publicerades första gången. I dag betyder det knappast något alls. De som en gång skulle ha använt den termen för att beteckna sig själva skulle förmodligen idag inte vilja kännas vid den, i varje fall inte i dess ursprungliga betydelse. När begreppet först myntades syftade det till att förmedla uppfattningen att även om dess företrädare ansågs sig vida ha överskridit marxismen, erkände de samtidigt sina rötter i, och sin skuld till, den traditionen. I dag är deras koppling till marxismen mycket avlägsen, tunn, nästan osynlig. Olika individer har, på olika sätt, gått vidare i riktningar som har mycket lite att göra med marxismen, eller ens socialismen, utom för att ta avstånd från den. Det verkar uppenbart att post-marxism bara var en mindre anhalt på vägen till *anti-marxism*.

Det skulle ändå vara ett misstag att hänföra denna utveckling bara, eller huvudsakligen, till de dramatiska händelserna i slutet av 1980-talet. Det skulle förresten också vara ett misstag att överdriva förändringarna i post-marxistiska intellektuella och politiska former ”efter sammanbrottet”. Det finns en obruten kontinuitet mellan den tidiga post-marxismen och dagens post-modernism – bland en hel del annat deras gemensamma betoning av ”diskurs” och ”differens”, eller på den fragmentariska karaktären hos verkligheten och människans identitet. Denna kontinuitet är, om något, mer anmärkningsvärd än förändringarna, och rötterna kan spåras ännu längre tillbaka, till 1950- och 1960-talet, till de åren då de post-marxistiska ljushuvudena formades.

För att sätta in denna kontinuitet i sitt sammanhang bör vi först ägna oss åt förändringarna. En av de grundläggande motsättningarna i post-marxismen var att även de som tryckte hårdast på ”differens” och som mest kraftfullt avfärdade ”essentialism”, ”universalism” och klasspolitik ändå hängav sig åt vissa inkluderande och besvärande ”universalistiska” politiska mål, även socialism. All denna ”differens” och i avsaknaden av en enande social bas som klass tvingade post-marxisterna att förlita sig på mycket allmänna och samhällsligt oklara politiska principer. I synnerhet fick det post-marxistiska begreppet ”radikal demokrati”, som var tänkt att ersätta eller överskrida det traditionella socialistiska projektet, definieras i så vaga termer, att det kunde tjäna som minsta gemensamma nämnare bland diametralt ”olika” frigörande projekt utan någon betydande gemensam grund.

Den ”demokrati” som ingick i begreppet ”radikal demokrati” var hur som helst hela tiden djupt tvetydig. I värsta fall, och i brist på en samhällelig ”grund”, tilldelade den post-marxistiska doktrinen om ”radikal demokrati” en omåttligt stor politisk roll åt de intellektuella och deras ”diskursiva praktik”, med klart anti-demokratiska konsekvenser. Den verkliga demokratiska kamp som post-marxismen utgav sig för att vara engagerad i – exempelvis kampen mot rasism och sexuellt förtryck – tenderade att överskuggas av diskursanalysens akademiska politik. I bästa fall gjorde den samhälleliga vagheten i ”radikal demokrati” den till något politiskt innehållslöst. Trots all sin anti-universalism visade sig detta post-marxistiska begrepp – och det kunde inte vara något annat – vara långt mer abstrakt universalistiskt, och långt mindre känslig för det samhälleligt och historiskt specifika än det ”essentialistiska” marxistiska begreppet socialism, som det var tänkt att ersätta.

Här, om någonsin, innebär postmodernismen en förändring. I den mån postmodernister fortfarande tror på egalitära mål eller någon form av social rättvisa, har de inte helt sluppit undan motsättningen mellan strävanden efter frigörelse och förkastandet av alla moraliska och politiska grunder för att understödja detta. Men i stort har postmodernismen mer eller mindre kunnat lösa denna motsättning till förmån för fragmentering och differens. Här finns ingen kvardröjande bindning till någon som helst form av ”universalism”, ”foundationalism”, ”rationalism” eller ”upplysningsprojektet”. I slutändan har det inte bara lett till att man avvisat socialism eller alla former av ”universalistisk” politik, utan också till att man helt och hållet förnekat möjligheterna till gemensam politisk handling. Postmodernismen klarar inte av att ge någon rimlig grundval för sitt eget engagemang för frigörelse eller, vad det beträffar, den egna radikala pluralismen. Det är i själva verket svårt att se hur ens en så diffus politisk princip som post-marxismens version av ”radikal demokrati” skulle kunna överleva den post-modernistiska förstörelsen av alla politiska fundament.

Men trots dessa påstådda förändringar, och trots de mellanliggande historiska brotten, är den intellektuella kontinuiteten mellan post-marxismen före sammanbrottet och dagens intellektuella mode mer slående än olikheterna. I vissa viktiga avseenden ledde kommunismens sammanbrott bara till att de intellektuella processer som redan verkade på 1960-talet gick ännu snabbare.

Sextiotalets aktivister tillhörde huvudsakligen en generation som mognat politiskt och intellektuellt mitt under efterkrigstidens högkonjunktur. (Här sammanfattar jag bara något jag utvecklat mer i artikeln ”A Chronology of the New Left and Its Successors, or: Who’s Old-Fashioned Now?”, *Socialist Register*, 1995.) Deras förhållande till kapitalismen var därför mer tvetydigt än deras närmaste föregångare, den ”Nya vänsterns” första generation, vars främsta lärdomar hade hämtats från depressionen och kriget. Den yngre Nya vänstern, som formats under kapitalismens ”Guldålder” och därmed fått en helt annan syn på kapitalistisk normalitet, var både djupt fientlig till ”systemet” och djupt störd av dess uppenbara framgångar. Givetvis fanns en hel rad olika sätt att möta denna nya verklighet, men bland de idéer som trängde djupast in i delar av studentrörelsen (påverkade av tänkare som Herbert Marcuse) var att konsumentkapitalismens hegemoniska grepp, särskilt över arbetarklassen, för gott neutraliserat de gamla motståndsgруппerna. Och detta kunde lämna fältet öppet för mer frigjorda intellektuella.

Utbrotten av stridbar aktivism bland arbetarna i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet i en rad länder kunde ha satt den övertygelsen på spel, och gav förvisso många exempel på motsättningar inom ”Guldåldern”. Ändå bet sig många studentradikaler (och de mogna akademiker de skulle utvecklas till) ihärdigt fast vid en bestående idé: att studenterna och deras intellektuella läromästare måste fylla det tomrum som arbetarrörelsen lämnat efter sig och att klasskamp i traditionell mening kunde ersättas med ”ideologisk klasskamp” och en omvandling av teori till ”materiell kraft”.

Med vissa korrigeringar – framför allt att ”klass” försvunnit från ”klasskamp” – finns en röd tråd, från ”ideologisk klasskamp” till akademisk ”diskurspolitik”, mellan vissa delar av 1960-talets studentradikalism och dagens intellektuella modeströmningar (och till och med mellan delar av studentmaoismen i Väst och dagens akademiska postmodernism, från ”kulturrevolution” till textmässig dekonstruktion). Post-marxismen och med den förknippade tendenser utgjorde bryggan i den utvecklingen.

Vilken oppositionell styrka de post-marxistiska teoretikerna på 1980-talet än hade bevarat från ungdomens dagar på sextioalet, är den i dag i det närmaste helt försvunnen. I post-vänster-teorierna finns inget alternativ till kapitalismen, och till och med mindre plats för klasspolitik än under post-marxismen. Här står vi inför en djup historisk paradox: en intellektuell trend, som startade med starkt motstånd mot kapitalismens ”Guldålder” har blommat upp som kapitulation inför kapitalismen i ett läge då systemets brister och motsättningar är mer tydliga än någonsin sedan depressionen på 1930-talet. Dessutom finns tecken på att en ny era av klasspolitik är på väg då arbetarrörelsen i flera länder visar tecken på förnyelse och folk går ut och demonstrerar mot nyliberalism och ”globalisering”. Ingenting av det som idag är på modet inom vänstern har förberett den på detta.

Det är för tidigt att säga vad denna historiska utveckling kommer att innebära för dagens intellektuella modeströmningar. Men nya utbrott av klasskamp (tillsammans med mindre tilltalande utslag av ”differens” och ”identitetspolitik” i Jugoslavien och på andra håll och de alltmer tydliga sätt som rasism och sexuellt förtryck påverkas av materiella förhållanden och klass) kan förklara de defensiva drag som på sistone insmugit sig i den postmodernistiska diskursen. Vissa av de mest framträdande namnen i dagens akademiska panteon – Jacques Derrida, Gayatri Spivak, Richard Rorty, Judith Butler, exempelvis – har visat tecken på irritation över de politiska och teoretiska bojor de påtvingats av anti-universalistiska, anti-klass, och anti-marxistiska dogmer.

Man skulle kunna tänka sig att det nu är tid för nya och kreativa initiativ inom marxistisk teori och praktik. Varför då återvända till debatter, som rör en död och mer eller mindre bortglömd post-marxism? Ett svar är att det kan vara till nytta att spåra återvändsgränderna i dagens politiska tänkande inom post-vänstern till denna avgörande vändpunkt. Åtminstone handlade debatten då fortfarande om klasspolitik, innan den vändning skedde då klass helt togs bort från vårt synfält, tillsammans med socialism och rent av kritik av kapitalismen. Om det nu är bråttom att förnya våra resurser när det gäller att diskutera klass och klasspolitik kanske den vändpunkten ändå inte är någon helt dålig utgångspunkt.

Ellen Meiksins Wood
Våren 1998

1. Den nya "sanna" socialismen

Introduktion

I det följande beskriver Ellen Meiksins Wood i stora drag vad som utmärker den politiska strömning som det handlar om. I utdraget har utelämnats slutet av kapitlet (drygt 3 boksidor).

Martin F

* * *

På 1840-talet ägnade Marx och Engels en del av sin mest välformulerade polemik mot en intellektuell strömning betecknad som "sann" socialism. De "sanna" socialisterna, skrev de i *Den tyska ideologin*, "tar oskuldsfullt för sanning illusionen ... att det handlar om den 'förnuftigaste' samhällsordningen och inte behoven hos en viss klass och en viss tid ... De har övergett den verkliga historiska grunden och ägnar sig åt ideologi ... Sann socialism, som inte längre bryr sig om verkliga mänskliga varelser, utan om 'Människan' har tappat all revolutionär entusiasm och förkunnar i stället en universell kärlek till mänskligheten."³ "Det är svårt att förstå varför dessa sanna socialister överhuvud taget talar om samhället om de i likhet med filosoferna anser att alla *verkliga* motsättningar är *begreppsmässiga motsättningar*. På grundval av en filosofisk uppfattning att begrepp har makt att göra eller förgöra världen kan de likaledes föreställa sig att någon enskild individ 'avskaffat livets motsättning' genom att 'på ett eller annat sätt avskaffa begreppen.'⁴ I *Kommunistiska Manifestet* sammanfattas "sann" socialism på följande vis: "Eftersom socialismen 'upphörde att vara ett uttryck för den ena klassens kamp mot den andra ... så var [den 'sanne' socialisten] övertygad om ... att i stället för sanna behov ha tillgodosett sanningens behov, i stället för proletarietets intressen det mänskliga väsendets intressen, människan i allmänhet, den människa som icke tillhör någon klass, över huvudtaget inte verkligheten utan blott den filosofiska fantasins dimvärld."

Nu på 1980-talet verkar vi få uppleva den "sanna" socialismens återkomst. Den nya "sanna" socialismen, som berömmar sig av att ha gjort sig av med marxisternas "ekonomism" och "klassbaserad reduktionism" har mer eller mindre skurit bort klasser och klasskamp från det socialistiska perspektivet. Det mest framträdande draget hos strömningen är att man ger ideologi och politik en roll helt oberoende av varje samhällslig bas, eller mer konkret, av varje form av klassmässig grund. Gentemot vad man betecknar som marxismens syn, att de ekonomiska förhållandena automatiskt ger upphov till politiska krafter och att proletarietet oundvikligen genom sin klassposition kommer att tvingas kämpa för socialismen, anser de nya "sanna" socialisterna att arbetarklassen, på grund av att det inte finns något nödvändigt samband mellan ekonomi och politik, inte kan inta någon förstarangsställning i kampen för socialism. En socialistisk rörelse kan i stället byggas med ideologiska och politiska medel som är relativt (absolut?) oberoende av ekonomiska klassmässiga förhållanden, en rörelse som inte drivs av rena materiella klassintressen, utan av "universella mänskliga värden" och det förnuftiga i socialismen. Sådana teoretiska utgångspunkter förvisar helt klart arbetarklassen från någon central ställning i de socialistiska perspektiven och ersätter klassmotsättningar med motsättningar rörande ideologi och "diskurs".

Den nya "sanna" socialismen omfattar en rad politiska hållningssätt och har kommit till uttryck i olika intellektuella sammanhang. Bland företrädarna återfinns politiska och ekonomiska teoretiker, analytiker av ideologi och kultur samt historiker; där ingår ett brett spektrum av olika intressen och stilar med namn som Ernesto Laclau, Barry Hindess, Paul

³ *Den tyska ideologin*. Det finns ingen svensk översättning av denna del (kap. 4) av detta verk. För en eng. version av detta avsnitt, se [True Socialism](#) i *Collected Works* (s. 455-7)

⁴ *Ibid.*, s. 467.

Hirst och Gareth Stedman Jones. Ett av de viktigaste teoretiska organen för den nya "sanna" socialismen på engelska är *Marxism Today*, de brittiska eurokommunisternas teoretiska tidskrift, men även om den nya "sanna" socialismen varit nära knuten, teoretiskt och politiskt, till eurokommunismens framväxt i Västeuropa och i Storbritannien har den samlat en rätt bred krets av socialister, från kommunister till medlemmar av labourpartiet, och har funnit företrädare på båda sidor av Atlanten.

Till stor del ingår den nya "sanna" socialismen i vad som kallas "nyrevisionismen".⁵ Men man måste dra skiljelinjer, bl a för att kunna identifiera de "nya revisionister", som backar upp sina politiska uppfattningar med genomarbetade teoretiska ståndpunkter, som de visserligen hävdar ingår i marxistisk tradition, men som utgör grundläggande avvikelser från marxismen och i själva verket ett avståndstagande från dess viktigaste utgångspunkter. Allmänt representerar "nyrevisionismen" ett "tankespektrum" med vissa gemensamma politiska principer. Framför allt handlar det då om att man avvisar en klassmässigt baserad politik och vill ersätta den med "demokratisk kamp", särskilt den som förs av "nya sociala protesterörelser". För de nya "sanna" socialisterna innebär dessa politiska principer en grundlig omvärdering av den samhälleliga verkligheten eller i varje fall av den teoretiska apparat, som används för att förklara den. Det är sannolikt också riktigt att påstå att de största bidragsgivarna till denna teoretiska omvärdering tenderar att befinna sig längst ut till höger på den nyrevisionistiska sidan och har intagit ståndpunkter, som många av deras kamrater skulle tycka vara alltför långtgående. Man kan kanske till och med säga att det verkar finnas ett direkt samband mellan omfattningen av högervidningen och graden av teoretiska nyformuleringar och komplexitet, för att inte nämna det klart pretentiösa och obskyra. Under alla omständigheter är huvudsyftet med denna studie att visa att en del av detta spektrum både ägnar sig åt omformuleringar av teorin och befinner sig på högerkanten av denna strömning.

Trots mångfalden inom denna rörelse och att inte alla medlemmar av den är lika starkt förankrade, eller engagerade, kring samma principer, går det kanske att sätta upp en form av minsta gemensam nämnare för att få en bild av vad strömningen går ut på:

- 1) Arbetarklassen har inte, som Marx förväntade sig, åstadkommit någon revolutionär rörelse. Dvs den ekonomiska utvecklingen har inte gett upphov till vad man trodde skulle bli en politisk kraft, som svarade mot den.
- 2) Detta beror på att det inte finns något nödvändigt samband mellan ekonomi och politik i allmänhet. Allt samband mellan klass och politik är tillfälligt. Med andra ord är ideologi och politik oberoende (relativt?, absolut?) av ekonomiska (klassmässiga) förhållanden; och det

---

⁵ Se framför allt Ralph Miliband, "The New Revisionism in Britain", *New Left Review* 150, Mars-april 1985. Se även Ben Fine m fl, *Class Politics: An answer to its Critics*, London, 1985, där "nyrevisionismen" kallas "den nyare vänstern". Där ingår några framträdande personer, som utelämnats i denna studie, trots en del viktiga likheter med *den nya "sanna" socialismen*. Det kanske viktigaste namnet är Stuart Hall, som enligt vad han själv uppger påverkats mycket av Ernesto Laclau och "diskurspolitiken". Halls teoretiska uttalanden är tillräckligt tvetydiga och hans rörelse i riktning mot *den nya "sanna" socialismen* så ofta ackompanjerad av reservationer och förnekanden att det inte alltid är så lätt att veta exakt var han står. Men det måste också sägas att han inte uttryckligen tagit avstånd från den centrala rollen hos klassinriktad politik, eller ens det organiska sambandet mellan arbetarklassens intressen och möjligheterna till en socialistisk politik, även om han också, mer eller mindre pragmatiskt, talat om kostnaderna för eller svagheter med en rent klassbaserad politik. (Han har för övrigt nyligen distanserat sig från Laclaus senaste bidrag, "Authoritarian Populism: A Reply", *New Left Review* 151, maj-juni 1985). Eric Hobsbawm, som gått minst lika långt som någon annan framträdande marxist när det gäller att förespråka en närmast obegränsad allians över klassgränserna för att kunna besegra Thatcher, är ett lite annat fall. Han har inte uppvisat något större intresse, eller några sympatier, för "de nya sociala protesterörelserna" och hans politiska hållning liknar betydligt mer klassiska kommunistiska folkfrontsstrategier. Han har heller aldrig visat några tecken på att direkt avlägsna sig från marxismens teoretiska ortodoxi, på det sätt han alltid uppfattat den.

finns inget som heter "ekonomiska" klassintressen och som det går att *a posteriori* överföra på det politiska planet.

3) Mer specifikt innebär detta att det inte finns något nödvändigt eller speciellt samband mellan arbetarklass och socialism och arbetarklassen har rentav inget "grundläggande intresse" av socialism.

4) Byggande av en socialistisk rörelse blir därför i princip oberoende av klasser, och det går att skapa en socialistisk politik mer eller mindre oberoende av ekonomiska (klassmässiga) förhållanden. Det får två speciella konsekvenser:

5) En politisk kraft kan byggas och organiseras på det ideologiska och politiska planet och skapas med grundval i olika "folkliga" element, som kan knytas samman och drivas med rent ideologiska och politiska medel, oberoende av klassrelationer eller motsättningar av den karaktären.

6) Socialismens egentliga mål är allmänna mänskliga behov, som överskrider klassfrågorna, och inte snäva materiella mål bestämda av klassintressen. Dessa mål kan ställas upp, på självständiga ideologiska och politiska plan, för olika grupper av personer, oberoende av deras materiella klassbas.

7) Framför allt kan kampen för socialism ses som en mångfald av "demokratisk" kamp, där en rad olika former av motstånd mot ojämlikhet och förtryck förs samman. I själva verket kan det rent av vara möjligt att ersätta begreppet socialism med begreppet "radikal demokrati". Socialismen är mer eller mindre en naturlig utvidgning av den borgerliga demokratin; eller i varje fall är den reellt existerande "demokratin" (om än begränsad) i utvecklade kapitalistiska samhällen något "bestående" och som det går att utveckla till socialistisk demokrati. (Det är värt att notera att i USA har *den nya "sanna" socialismen* framför allt tagit sig denna form och författare som Samuel Bowles och Herbert Gintis har utvecklat den rätt ordentligt).

Att förändra det socialistiska samhällsprojektet innebär inte bara en omdefiniering av de socialistiska målen, som inte längre handlar om avskaffande av klassamhället, utan också ett avvisande av den materialistiska analysen av samhällsliga och historiska processer. Det står klart att hela logiken i detta innebär att materiell produktion degraderas till i bästa fall en sekundär roll i samhällsbygget. Om det socialistiska projektet avskiljs från någon specifik klass överförs det i stället till olika samhällsliga kollektiv – "folkliga allianser" – där identiteten, principerna för sammanhållning, målsättningar och förmåga till kollektivt agerande inte är förankrade i några specifika samhällsliga förhållanden eller intressen, utan består av politik och ideologi som sådan. *Den nya "sanna" socialismen* förutsätter således historiska krafter, som inte är baserade i några specifika materiella förhållanden, och de kollektiva agenter som gör anspråk på strategisk makt och förmåga till agerande har ingen bas i den samhällsliga organiseringen av de materiella villkoren. För att uttrycka det mer precist; innehavet av strategisk makt och förmåga till kollektiv handling ses inte som viktiga kriterier för att hitta de grupper som ska svara för samhällsomvandlingen.

Den teoretiska tendensen att göra ideologi och politik till något självständigt förknippas i sin mest långtgående form med synsättet att språket, eller "diskursen", blir den dominerande principen i samhällslivet, samt samverkan mellan vissa "post-marxistiska" tendenser och post-strukturalism, då ideologi och medvetenhet avskiljs från den samhällsliga och historiska basen och detta når sin yttersta form. Perry Anderson har klagande pekats på sprickorna i denna upplösning av samhällslig verklighet i språk och ytterst i nihilism.⁶ Vad som är viktigt för oss är hur denna hållning kunnat spännas för en politisk strategi, som går ut på att

⁶ Perry Anderson, *In the Tracks of Historical Materialism*, London, 1983, sid. 40-55.

samhälleliga och politiska krafter byggs genom diskurs och utan någon egentlig bas i samhälleliga förhållanden.

Det typiska subjektet för *de nya "sanna" socialisterna* verkar vara ett brett uppbyggt löst kollektiv, en folklig allians, utan någon tydlig identitet, förutom den som härrör från en oberoende ideologi, en ideologi vars bakgrund är oklar. Och samtidigt är det inte helt säkert att subjektet för *de nya "sanna" socialisterna* saknar bestämd identitet. *De nya "sanna" socialisterna* verkar dela uppfattningen att den naturliga målgruppen för socialism är vad som skulle kunna kallas "rättänkande" människor, vars gemensamma bas inte handlar om snäva materiella intressen utan känslighet för förnuft och övertygande argument. Mer specifikt verkar *intellektuella* spela en mycket framträdande roll. I en del fall uttalas de intellektuellas förgrundsroll mycket tydligt; men man kan hävda att även när inte så är fallet tillskriver *de nya "sanna" socialisterna* de intellektuella en stor roll i det socialistiska samhällsprojektet, såtillvida att man förlitar sig på att de ska stå för ingen mindre uppgift än att skapa "samhälleliga agenter" via ideologi och diskurs. I detta fall har den utvecklade massa, som utgör huvuddelen av "folket", ännu ingen kollektiv identitet, förutom den de tar emot av sina intellektuella ledare, bärarna av diskursen.

Vi kan nu tillfoga en sista princip till vår modell:

8) Vissa slags människor är mer mottagliga än andra för socialismens universella och rationella diskurs, mer beredda att engagera sig för allmänna mänskliga mål än för snäva materiella intressen; och det är de som utgör den naturliga målgruppen för den socialistiska rörelsen. (Det är viktigt att notera den motsättning, rent av antagonism, som här upprättas mellan rationella, humanistiska mål å ena sidan och materiella intressen å den andra).

Åtminstone har *den nya "sanna" socialismen* en utgångspunkt gemensamt: arbetarklassen har ingen speciell roll i kampen för socialism, i den bemärkelsen att dess klassposition inte leder den mer i socialistisk riktning än någon annan grupp. En del går till och med längre än så: det är i själva verket mindre sannolikt att arbetarklassen - eller den "traditionella" arbetarklassen - kommer att stå för en socialistisk politik än att någon annan samhällsgrupp skulle göra det. Det är inte bara så att arbetarklassen inte med nödvändighet blir revolutionär, den är snarare till sitt väsen antirevolutionär, "reformistisk", "ekonomistisk".

I det argumentet finns emellertid många motsägelser. Medan huvudprincipen är att politik och ideologi är oberoende av klasser verkar det nu som om, åtminstone när det gäller arbetarklassen, klassens ställning ekonomiskt är avgörande för ideologi och politik – fast inte på det sätt Marx förväntade sig. Det enda som kan hindra det argumentet från att förgöra sig självt är uppfattningen att ekonomiska villkor i sig avgör hur mycket andra företeelser blir autonoma från dem – för att använda ett av Althussers favorituttryck – ekonomin blir avgörande ytterst bara i den bemärkelsen att den avgör vilken "instans" som kommer att bli avgörande eller dominerande, och en del ekonomiska villkor bestämmer att ekonomin kommer att bli avgörande, medan andra bestämmer att politik och ideologi kommer att vara "relativt" oberoende och dominerande. I mer traditionella termer går argumentet ut på att vissa klassmässiga villkor bestämmer att människor kommer att vara bundna av materiell nödvändighet, medan andra förhållanden ger mer utrymme för intellektuell och moralisk frihet, med andra ord större förmåga att "tänka rätt" och därmed vara mer mottaglig för socialistiska argument.

Människor är därför mer mottagliga för socialistisk politik ju mer oberoende de är av materiella villkor, vilket ger dem större förmåga att ställa sig rationella, universella mål. Arbetarklassen skulle vara mindre mottaglig för socialistisk politik, inte bara på grund av att dess materiella klassintressen skulle göra den "ekonomistisk" eller "reformistisk", utan på just det faktum att den över huvud taget drivs av sina materiella intressen. Och därmed har socialistisk teori omstöpts utifrån en klassisk konservativ princip, som går att hitta genom hela

det politiska tänkandets långa historia till Platons antidemokratiska filosofi. Men mer om denna platoniska marxism senare.

Det är vad *den nya "sanna" socialismen* handlar om. Det behöver knappast sägas att det finns mycket i den som inte är det minsta nytt. Till stor del är det bara ännu en upprepning av banala och vördnadsvärda högernationaldemokratiska patentmediciner. Uppfattningen att borgerlig demokrati bara behöver "utvidgas" för att det ska bli socialism, eller att socialism är lika med högre mål i livet och därmed kan appellera till alla rättänkande människor, oavsett samhällsklass, vore inte det minsta främmande för en Ramsay MacDonald eller rent av, vad det beträffar, en John Stuart Mill. Det nya med *den nya "sanna" socialismen* är att dess företrädare betonar att de tillhör den marxistiska traditionen, eller någon efterföljare till denna ("post-marxism"). Även de som avlägsnat sig mest från marxismen – som Ernesto Laclau och Chantal Mouffe – och gått längst ut på högerkanten inom *den nya "sanna" socialismen* hävdar fortfarande att marxismen utgör *en* av deras viktigaste konstituerande traditioner, att de bara "förminskat den marxistiska teorins pretentioner och användbarhet ...".⁷ Sådana anspråk utgör några av de mest karakteristiska dragen hos strömningen, framför all dess komplicerade, pretentiösa och – det måste också framhållas – undflyende ordvrängier, som står i skarp kontrast till den mer öppna och osminkade opportunisten inom klassisk socialdemokrati, som inte försökte styra ut sig i några invecklade teoretiska förklädnader.

[I resten av kapitlet, drygt 3 sidor som här utelämnats, tar Wood kortfattat upp den roll som althusserskolan, maoismen och eurokommunismen spelade för uppkomsten av "den nya samma socialismen" – dessa frågor tas upp grundligare i senare kapitel. Hon pekar vidare på att utvecklingen i de icke-kapitalistiska ("socialistiska") länderna under 1970-talet – Öst-europa (särskilt Polen och Tjeckoslovakien) och i Asien (Kambodja, Vietnam, Kina) – bidrog till demoralisering av vänstern och till att gynna strömningar som ville "omvärdera" socialistiska idéer i allmänhet och marxismen i synnerhet. Den "nya högers" framväxt och framgångar (särskilt i Storbritannien – Thatcher – och USA) spelade också en viktig roll i sammanhanget.]

---

⁷ Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, *Hegemonin och den socialistiska strategin*, Göteborg/Stockholm 2008, s. 39.

2. Resan till den nya "sanna" socialismen: Träng undan klasskampen och arbetarklassen.

I

Klasskampen är marxismens kärna. Den är det i två oskiljbara bemärkelser: för marxismen är det klasskampen som förklarar historiens dynamik och det är avskaffandet av klasserna, klasskampens slutresultat, som är den revolutionära processens slutmål. För marxismen ligger arbetarklassens speciella betydelse i det kapitalistiska samhället i att den är den enda klass vars klassintressen kräver och vars villkor gör avskaffandet av klassen själv möjligt.

Den oskiljaktiga enheten mellan denna historiesyn och det revolutionära målet är det som framför allt skiljer marxismen från andra uppfattningar om samhällsomvandling, och utan den finns ingen marxism. Dessa påståenden kan framstå så självklara att de är triviala, men ändå kan det hävdas att marxismens historia under 1900-talet har präglats av ett gradvis övergivande av dessa principer. Marxismens perspektiv har alltmer kommit att domineras av *kamp om makten*. Medan erövring av den politiska makten ursprungligen uppfattades av marxismen som en aspekt av eller ett instrument i kampen för att avskaffa klasserna, så har klasskampen alltmer tenderat att framstå som ett medel för att vinna politisk makt – och ibland inte ens som ett primärt eller väsentligt medel.

Förändringar i den marxistiska traditionen har inte begränsats till de rörelser vars uttalade mål har varit att med "demokratiska" medel eller val vinna regeringsmakten, snarare än makten. Viktiga meningsskiljaktigheter har också förekommit i revolutionära rörelser som har accepterat att uppror är ett möjligt, och även nödvändigt, medel i kampen om makten. De stora revolutionära rörelserna under 1900-talet – i Ryssland och Kina – tvingades på sätt och vis av historiska omständigheter att sätta kampen om makten över allt annat, och även i viss mån, särskilt i det kinesiska fallet, sätta "folket" eller "massorna" över klassen som kampens viktigaste aktörer. I dessa fall har utvecklingen bestämts av det omedelbara behovet att gripa makten, av att gripa ett tillfälle som man inte kunde säga nej till, och att göra det utan en stor och väl utvecklad arbetarklass. Men principerna om "folklig kamp" och företräde för kampen om makten har också slagit rot i utvecklade kapitalistiska länder under mycket annorlunda förhållanden och med mycket annorlunda konsekvenser. Här har kampen om makten alltmer kommit att betyda valkamp, och även om arbetarklassen har varit stor och även dominerande, har "folket" eller "massorna" upphört att främst betyda en allians mellan utsugna klasser, främst arbetare och bönder. Valframgångar har blivit det främsta allianskriteriet, med föga omtanke om huruvida beståndsdelarna i den "folkliga" alliansen kan ha som mål att avskaffa klasser eller ens mer specifikt avskaffa kapitalistisk utsugning, och om de har den strategiska samhälleliga styrkan för att uppnå dessa mål. Konsekvenserna har varit långt ifrån revolutionära och mycket mer ägnade att tränga undan klasskampen och arbetarklassen från marxismens centrum.

Denna historiska utveckling har fått djupgående effekter på den marxistiska teorin. Det skulle ha varit möjligt för teorin att fungera som vägvisare genom de komplexa historiska förändringarna och den politiska kampens kompromisser, ett verktyg för att belysa dessa processer i ljuset av klasskampen och dess slutmål, för att analysera förändringar i klasstruktur och särskilt utvecklingen av nya grupperingar inom arbetarklassen, och för att lägga en grundval för nya kampmetoder samtidigt som det revolutionära målet ständigt hålls i sikte. I stället har den marxistiska teorin, när den överhuvudtaget har befattat sig med frågor om praktik, alltmer anpassat sig till de omedelbara krav som ställts av kampen för politisk makt, vare sig det handlat om revolutionär handling eller valallianser.

Västmarxismen har under de senaste årtiondena [1:a upplagan av boken skrevs 1986] främst sysslat med att teoretisera över eurokommunistisk strategi och särskilt dess valstrategi med ”folkliga allianser”. Samtidigt som eurokommunismens slutliga mål fortfarande är att bygga socialismen, ett klasslöst samhälle utan utsugning, verkar detta mål inte längre genomsyra hela processen av revolutionär förändring. I stället är processen präglad av den politiska strategins omedelbara behov och erövringen av politiska ämbeten. Den marxistiska teorin används inte längre till att försöka stärka arbetarklassens enhet genom att skingra de kapitalistiska mystifikationer som står i dess väg. I stället har, som vi ska se i det följande, dessa mystifikationer inkorporerats i den post-marxistiska klassteorin, som nu främst inte sysslar med att belysa processen med att formera klassen eller klasskampens väg, utan snarare att upprätta en grundval för allianser inom och mellan klasser som de är här och nu, med målsättningen att få politisk makt eller snarare vinna offentliga befattningar....

[Meiksins Wood redogör sedan (på drygt 4 boksidor) för utvecklingen av ”västmarxismen” under 1970-talet. Hon påvisar att det redan då började framträda teoretiker som ifrågasatte arbetarklassens roll i kampen för socialismen.

En ”pionjär” på det området var den österrikisk-franske socialistiske teoretikern André Gorz, som i boken *Farväl till proletariatet: bortom socialismen* (sv. utg 1982) ifrågasatte den traditionella marxistiska synen på arbetarklassen. Gorz’ idéer diskuterades en hel del bland vänsterintellektuella, men eftersom han saknade djupare förankring i den europeiska arbetarrörelsen så fick hans idéer ganska litet inflytande.

Viktigare var att den s k *eurokommunismen* (särskilt i Italien och Spanien) började odla liknande idéer, inspirerade av den franska Althusser-skolan. I denna utveckling kom Nicos Poulantzas kom att spela en särskilt viktig roll, vid sidan av Althusser själv (båda har haft stort inflytande i den grekiska vänstern*). En annan faktor som spelade roll är maoismen, som i många sammanhang talade om ”folket”, ”folkets kamp” osv i stället för ”arbetarklassen” och som gav begreppet ”klasskamp” en *ideologisk* och *voluntaristisk* innebörd som knappast kan betecknas som marxistisk (t ex under kulturrevolutionen).

Resten av kapitlet, som återges nedan, handlar om hur de populistiska idéerna trängde in i de eurokommunistiska partierna.]

II

Den klart mest inflytelserika skolan inom västerländsk marxism på sistone har varit den teoretiska strömning, som hämtar sin främsta inspiration från Louis Althusser. Perry Anderson har jämställt Althusserns nya bidrag med den allmänna tendensen inom västerländsk marxism till den ”brytning av den politiska enheten mellan marxistisk teori och masspraktik” som har sina rötter i såväl ”bristen på revolutionär masspraktik i väst” som stalinismens förtryck.¹ Detta leder till den ”metodologiska besatthet”, som Althusser delar med andra västerländska marxister, där frågor som har att göra med teoretisk form ersätter frågor med politisk substans; det är orsaken till upptagenheten med borgerlig kultur och en ”retroaktiv assimilering” av marxism och förmarxistisk filosofi, inte minst i dess idealistiska former (i Althusserns fall handlar det speciellt om Spinoza)², när ”det borgerliga tänkandet återvann en relativ livskraft och överlägsenhet”³ samtidigt som socialismen var på tillbakagång i väst; där kan man också hitta orsaken till Althusserns språkliga dunkelhet. Althusserns akademism på det teoretiska

* Se intervjun [Den andra grekiska vänstern](#). – Red

¹ Perry Anderson, *Om den västerländska marxismen*, Arkiv, 1984, s 71.

² *Ibid.* s. 80

³ *Ibid.* s. 72

planet hade ett vingligt samarbete med hans aktiva politiska engagemang i det franska kommunistpartiet, och det konkreta sambandet mellan hans teori och praktik har varit föremål för het debatt. Hur som helst finns en viss inkonsekvens i försöken att förena politisk praktik, i synnerhet revolutionär praktik, med en teori, som inte erkänner att historien har några *subjekt*. Med några undantag har det teoretiska arbete som Althusserns lärjungar och efterträdare stått för inte varit mindre benäget till skolastiska abstraktioner, ”metodologisk besatthet”, filosofisk idealism och dunkelt språk; men deras utveckling har varit mycket tydligare och konkretare bundet till de politiska rörelserna i väst på 1960- och 1970-talet och då framför allt eurokommunismens skiftande program.

Eurokommunisterna hävdar att deras mål, till skillnad från socialdemokratins, inte bara är att förvalta kapitalismen, utan att omvandla den och införa socialism. Deras strategi för att uppnå detta mål går i huvudsak ut på att använda och utvidga borgerligt demokratiska uttryck, att bygga socialismen på konstitutionellt vis inom den borgerliga demokratins rättsliga och politiska ramar. Eurokommunistiska teoretiker avvisar i allmänhet strategier som anser den borgerliga staten vara omöjlig att tränga in i genom folklig kamp och som något som helt enkelt måste angripas och krossas utifrån, från en bas som bygger på alternativa politiska institutioner. Eurokommunistiska partier framställer således sig själva som både ”kamp-partier” och ”regeringspartier”, som via valsegrar kan tränga in i den borgerligt demokratiska staten, omvandla den och befästa villkoren för socialism. Mer specifikt baseras deras strategi på övertygelsen att under kapitalismens ”monopolistiska fas” har nya motsättningar uppstått – och till och med blivit viktigare än den gamla motsättningen mellan utsugare och utsugna, kapital och arbete. Inom den ”statsmonopolistiska kapitalismen” finns en ny konflikt mellan monopolistiska krafter, under statlig enhet och organisation, och ”folket” eller ”de folkliga massorna”. Den helt avgörande, i själva verket centrala principen i eurokommunisternas strategi är ”folkliga allianser”, en allians över klassgränserna baserad på antagandet att en avgörande majoritet av befolkningen, inklusive småbourgeoisin och rent av delar av bourgeoisin, och inte bara den traditionella arbetarklassen, kan vinnas över för socialismen. Det är just detta faktum, som skulle möjliggöra en ”fredlig och demokratisk” övergång till socialism. Kommunistpartier får därför inte vara arbetarpartier i någon ”sektarisk” mening; de får inte bara vara öppna för allianser med, eller eftergifter till, andra partier och grupper. De måste själva direkt företräda de olika intressena hos ”folket”.

Eurokommunismens allmänna strategi tycks således, åtminstone omedvetet, vara uppbyggd på något annat än den direkta konflikten mellan kapital och arbete och på någon annan drivkraft än klasskampen. Dess främsta mål är att samla ”folkliga” krafter mot ”den statsmonopolistiska kapitalismen” och upprätta bredast tänkbara massallianser för att sedan införa en ”avancerad demokrati” på basis av denna folkliga allians och på denna bas ska sedan någon sorts socialism upprättas gradvis. Drivkraften är inte spänningen mellan kapital och arbete, i själva verket tycks strategin utgå från nödvändigheten – och möjligheten – att undvika en konfrontation mellan kapital och arbete. I den mån strategin har antikapitalistiska mål kan den inte bara styras av intressena hos dem som är direkt utsugna av kapitalet, utan måste basera sig på de skilda och ofta motsägelsefulla sätt som olika delar av alliansen står i motsättning till monopolkapitalet. Det kan därför hävdas att rörelsen i förstas hand inte behöver, eller rent av inte får, ha specifikt socialistiska mål som drivkraft.

Den klassöverskridande allians eurokommunismen talar om handlar därför om något mer än enbart en valstrategi. Den innebär en speciell syn på vad som leder till historiska förändringar. Det finns två sätt att se på hur andra klasser inkluderas i den historiska roll som arbetarklassen tidigare tillskrevs. Ett är att betona eurokommunisternas optimistiska syn på möjligheterna att ”demokratisera” den kapitalistiska staten. Det andra är att betona deras pessimistiska syn på den revolutionära potentialen hos arbetarklassen. Det råder inte mycket tvivel om att euro-

kommunisternas strategi, hur optimistiska de än må låta, ytterst baseras på samma historiska verklighet, som på djupet utformat västerländsk marxistisk teori och praktik i allmänhet: dvs arbetarens ointresse av revolutionär politik. Det måste också tilläggas att eurokommunisternas förslag är djupt påverkade av erfarenheterna av folkfrontspolitiken. Och det är till och med möjligt att det ligger mer bakom denna politiska strategi än enbart pessimism om arbetarklassen. Exempelvis kan strategin med att omvandla den kapitalistiska staten genom att utvidga dess borgerligt demokratiska former, att ställa förbättrade representativa institutioner mot system som bygger på direkt rådsdemokrati, avspegla en djupare brist på intresse för, eller misstänksamhet mot, folklig makt.⁴ Oavsett hur doktrinen om folkliga allianser framställs eller uppfattas blir effekten densamma: den fråntar arbetarklassen dess avgörande roll för revolutionära förändringar och förminskar klasskampen som drivkraft för samhällsförändringar.

Här ligger kruxet för eurokommunismen. Vi kan inte komma åt kärnfrågan bara genom att jämställa eurokommunism med socialdemokrati. Det löser inget att bara avfärda eurokommunisterna när de hävdar att deras mål är att omvandla, inte förvalta, kapitalismen. Gör man så undviker man den verkliga utmaning eurokommunismen står för. Det går heller inte att reducera det hela till bara en fråga om olika *metoder* – revolutionärt uppror eller konstitutionalism, valpolitik, utvidgning av borgerligt demokratiska institutioner. Den avgörande frågan handlar om källan till och vem som ska stå för revolutionära förändringar. Det är den frågan som ytterst avgör inte bara metoderna för socialistisk strategi, utan också målen för den; för hur man ser på vad som är drivkraften till en socialistisk samhällsomvandling handlar också om att på samma gång definiera karaktären hos och begränsningarna av socialismen som sådan och dess löfte om mänsklig frigörelse.

III

Två aspekter av den eurokommunistiska doktrinen har varit framträdande i post-althusseriansk teori: uppfattningen om övergång till socialism som en utvidgning av borgerligt demokratiska former och, mer grundläggande, doktrinen om den klassöverskridande ”folkliga” alliansen. Följaktligen har de främsta teoretiska nymodigheterna inom denna del av marxismen skett inom teorin om *staten* och teorin om *klasser* och där har frågan om *ideologi* intagit en alltmer avgörande roll. Som en följd av detta har det skett en omfattande omformulering av marxismens teoretiska principer i allmänhet. När det kommer till kritan så har eurokommunismens doktrin om klassöverskridande allianser och dess politiska strategi lett till inget mindre än en omdefiniering av begreppet *klass* som sådant och av hela den begreppsmässiga apparat som traditionell marxistisk klassteori och klasskamp byggt på, en omdefiniering av historiska aktörer där produktionsförhållanden och utsugning har avlägsnats från samhällsstrukturens och samhällsutvecklingens kärna, och mycket annat dessutom. Framför allt har det funnits en växande tendens att avlägsna sig från marxismens ”ekonomism” när man inte bara talat om den politiska autonomi utan om dess *dominans* och därmed också ideologins. Dessa teoretiska begrepps funktion när det gäller utarbetandet av en strategi för folkliga allianser och ”demokratisering” blir uppenbar när vi granskar några av de viktigaste förändringarna av marxistisk teori och staten och klasser som gjorts av post-althusserianerna.

Men politikens och ideologins autonomi och dominans har tidiga rötter i maoismen, vilket kan förklara hur relativt lätt många av våra nya ”sanna” socialister haft att, med Althussers hjälp, färdas från maoism till eurokommunism och sedan vidare. För att förstå logiken i den resan och den tvetydiga uppfattning om demokrati och folklig kamp som ligger bakom måste något bli sagt om den attraktionskraft som maoistiska doktriner om ”kulturrevolution”, ”masslinje” och anti-ekonomism haft på många, framför allt studenter och intellektuella, inom

⁴ Ralph Miliband, ”Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism”, *Socialist Register* 1978, sid. 165-167.

vänstern i Europa, vilket kan förklara hur det osannolika inträffat att dessa doktriner kunnat överföras från Kina till helt andra förhållanden i Västeuropa.

Problemet med det kinesiska folkets ”efterblivenhet” och en utvecklad arbetarklass fick det kinesiska kommunistpartiet att börja tala om möjligheterna till ”stora språng framåt” i brist på äkta revolutionära förhållanden – dvs förhållanden som hade med *klasser* att göra – och på olika sätt skilja revolution och klasskamp åt. Avståndstagandet från ”ekonomism” ledde inte bara till att *massorna* – en mer eller mindre lös massa av arbetare och bönder – ersatte klass som den drivande kraften i samhällsomvandlingen, utan framför allt att materiella produktionsförhållanden och klasser kunde ses som mindre betydelsefulla när det gällde att bedöma möjligheterna till revolution. Det blev möjligt att se politisk handling och ideologi som i stort sett autonoma av materiella förhållanden och klasser, samt att göra revolutionen till något som mer handlade om autonom politisk och kulturell kamp. Kulturrevolutionen var det yttersta uttrycket för denna uppfattning och för den extrema voluntarism, som denna autonomisering av politiskt handlande och ideologisk kamp med nödvändighet skulle leda till.

Denna syn på revolutionen medförde oundvikligen en ambivalent relation till massorna och till demokrati. Dels poängterade man behovet av omfattande folklig aktivitet; dels leddes den maoistiska revolutionen med nödvändighet av partikadrer och för dem innebar folkligt engagemang inte folklig demokratisk organisering, utan mer ”att ha kontakt” med massorna och bygga ”masslinjen” på den ”råvara” som fanns i idéer och uppfattningar bland folket. Revolutionen uppfattades inte längre som något som direkt härstammade från kampen av en klass vägledd och enad av de egna klassintressena. I stället för en klass med egen identitet, egna intressen och en egen kamp byggde revolutionens folkliga bas på en mer eller mindre formlös massa (vilken är identiteten hos ”folket” eller ”massorna”? Hur skulle en revolution se ut som de själva gjorde i eget namn?), som skulle tyglas av partiet och erhålla sin identitet, sin inriktning och själva identiteten från autonoma partikadrer. Under ”Kulturrevolutionens” senare del, då den regelrätta partiapparaten åsidosattes, antog autonomiseringen av politiskt och ideologiskt handlande extrema former.

Att överföra sådana principer till de utvecklade kapitalistiska länderna i väst, och i synnerhet att de där skulle övertas av studenter och intellektuella, var helt klart inte någon lätt uppgift och krävde betydande modifieringar – med tanke på att det där fanns en väl utvecklad och stor arbetarklass med lång kamptradition, för att inte tala om de allt annat än idealiska villkoren för intellektuella i Kina.

Det är ändå inte svårt att inse lockelsen som denna syn på revolutionen utgjorde, med dess raffinerat tvetydiga syntes av demokratiska och anti-demokratiska inslag. Dels fanns den maoistiska doktrinen och dess betoning av kontakter med massorna, attackerna på byråkratisk förstelning, masslinjen och Kulturrevolutionen, som tycktes tillgodose de allra djupaste anti-statliga och demokratiska impulserna. Dels kunde den tolkas (oavsett hur den utformades konkret i Kina) som att detta kunde ske utan att marginaliserade intellektuella skulle förpassas till revolutionens periferi. Skilsmässan mellan revolution och klasskamp, den autonoma roll som ideologisk och kulturell kamp tillskrevs, kunde av intellektuella tolkas som en invit att agera som folkets revolutionära samvete, att sätta sig själva före inneboende klassinstinkter och intressen och ta ledningen över folklig kamp. Om det finns någon revolution som ska kunna ledas av intellektuella måste det ju, när allt kommer omkring, handla om en ”kulturell” sådan.

Maoismen, som aldrig var något annat än en marginell och inkonsekvent företeelse inom den utvecklade kapitalismens ramar, kunde inte överleva överföringen någon längre tid; men ämnen som kulturell revolution, den politiska och – framför allt – ideologiska kampens autonomi, och i synnerhet att kampen av en *klass* ersattes med kampen av *folkliga massor* skulle överleva under former som var mer anpassade till ett västligt sammanhang. Åtminstone

en del av dem som lockats av maoismen på grund av dess anknytning till dessa doktriner verkar ha hittat ett rimligt substitut i eurokommunismen: ett alternativ till stalinismen som både utlovade demokrati och folkligt engagemang och en särskild plats för en elit av partikadrer och marginaliserade intellektuella. Framför allt skulle även den alltmer ersätta begreppet *klass* med det mer flexibla ”folkliga massor” – fast givetvis i en helt annan form. Och även här gavs den politiska och ideologiska kampen en ställning, som var i det närmaste helt avskild från materiella förhållanden och klasser. Man behöver givetvis inte söka efter maoistiska influenser för att förklara eurokommunismens doktriner. Kommunismen i Europa har egna traditioner – som arvet från folkfronterna och deras klassöverskridande allianser, passande versioner av Gramscis hegemoniteori med dess betoning av ideologisk och kulturell dominans, osv. Men för en viktig del av den europeiska vänstern låg en bekväm logik i övergången från ”maoism” (i dess västliga variant) till eurokommunism. Det är därför inte förvånande att det går att hitta bestående teman med framträdande ställning i olika teoretiska system på akademisk nivå som vuxit upp sida vid sida med eurokommunismen.

3. Föregångaren: Nicos Poulantzas

Nicos Poulantzas (1936-1979)

Introduktion

Här tar Meiksins Woods itu med den grekiske "althusserianen" Nicos Poulantzas, som banade väg för "postmarxismen", genom att bli ifrågasätta och omdefiniera grundläggande marxistiska begrepp, främst klassbegreppet och synen på staten.

Poulantzas, som från början (likt Althusser) hämtade inspiration från maoismen, kom under 1970-talet att fjärma sig från denna och i stället närma sig eurokommunismen, samtidigt som han höll fast vid vissa maoistiska föreställningar.

Poulantzas (tillsammans med Althusser) hade stort inflytande inom den grekiska vänstern, inklusive det grekiska kommunistpartiets eurokommunistiska falang (*KKE-inrikes*), som Poulantzas själv tillhörde. KKE-inrikes bytte 1991 namn till *Synaspismós*, som 2004 var med om att bilda vänsterkoalitionen *Syriza*.*

Martin F

* * *

I

Alla viktiga teman inom Den Nya Sanna Socialismen (NSS) finns i embryonal form i Nicos Poulantzas' verk, och det är möjligt att han om han levat vidare hade följt logiken i sin teoretiska och politiska bana till de positioner, som nu intas av många av hans post-althusserianska kolleger. Nu kom han förvisso aldrig att gå så långt, och även om han

---

* Se intervjun [Den andra grekiska vänstern](#) med en ledande medlem av den grekiska vänsterfronten Antarsya, som betonar den viktiga roll som "Althusserkolan" spelat för den grekiska vänstern.

otvivelaktigt kan betecknas som en viktig influens, går det inte helt och hållet att teoretiskt eller politiskt se honom som en fullfjädrad representant för NSS, vare sig när det gäller det teoretiska avskiljandet av ideologi och politik från all social bestämning eller det politiska avskiljandet av socialismen från arbetarklassen.

Poulantzas förtjänar speciell uppmärksamhet, inte bara för att han kanske är den mest betydande teoretikern inom den post-althusserianska traditionen, den som gjort mest för att befästa den traditionen och dess filosofiska inriktning inom ramen för den nutida socialismens omedelbara politiska frågor, utan också för att han gett ett viktigt bidrag för att orientera marxister i allmänhet mot länge förbisedda teoretiska frågor. Omfattningen av hans inflytande bland dagens generation av marxistiska politiska teoretiker, som är desto mer imponerande genom hans tragiskt kortvariga insats, skulle vara tillräckligt för att utnämna honom till en modell. Men han är exemplarisk också i mer allmän, historisk, betydelse. Hans politiska och teoretiska utveckling visar på en större tendens inom europeisk vänster och avspeglar en hel generations politiska odysseé.

När Poulantzas skrev sitt första viktigare teoretiska arbete, *Politisk makt och sociala klasser*, som utkom 1968, letade han, i likhet med många andra, efter basen för en socialistisk politik som varken var stalinistisk eller socialdemokratisk. Det fanns då, strax före eurokommunismens epok, inget klart alternativ i Europa. Poulantzas´ teoretiska utforskning av den politiska terrängen var ännu abstrakt kritisk, negativ, där han täljde på bland de teoretiska grunderna inom de viktigaste tillgängliga alternativen, men utan något klar och öppen uppslutning bakom någon partilinje. Precis som många andra vid den tiden tycks han emellertid ha lutat åt ett ultravänsteristiskt, mer eller mindre maoistiskt, alternativ. Åtminstone finns många tecken på det i hans teoretiska begreppsapparat, som var starkt påverkad av Althusser, vars egna maoistiska sympatier var rätt uttalade vid denna tid. Kritiken av ”ekonomismen”, som är bärande i Poulantzas´ verk och grunden för hans betoning av det specifika och autonoma hos politiken, var karakteristisk för maoismen och utgjorde en av huvudorsakerna till dess attraktionskraft på personer som Althusser. Begreppet ”kulturrevolution” var också starkt tilltalande för Poulantzas och många andra som hävdade att det var den verksamma principen bakom ”revolutioner” liknande Maj -68. Oavsett vad begreppet innebar för kineserna, upptogs det av studenter och intellektuella i Väst för att omfatta revolutionära rörelser utan specifik inriktning eller fokusering på specifika politiska mål. I stället kännetecknades det av en utspridning av kampen genom hela det sociala ”systemet” och alla dess olika instrument för ideologisk och kulturell integration. De teoretiska följderna av detta begrepp framhålls av Poulantzas själv, exempelvis i hans debatt med Ralph Miliband. Under denna diskussion utnyttjade Poulantzas det althusserianska begreppet ”ideologiska statsapparater”, enligt vilket olika ideologiska institutioner inom civilsamhället, med uppgift att upprätthålla den härskande klassens hegemoni – som kyrka, skolor, till och med fackföreningar – är att betrakta som en del av staten.¹ Han fortsatte med att tala om ett samband mellan idén om en ”kulturrevolution” och det strategiska behovet av att ”bryta” med dessa ideologiska apparater. Det är inte svårt att se varför förespråkare för ”kulturrevolution” kan lockas att se dessa ”apparater” som en del av staten och därmed ge teoretisk legitimitet åt en övergång till ”kulturell” och ideologisk revolt och att sprida ut kampen. *Ideologins* centrala ställning i post-althusseriansk politik och teori, oavsett de förändringar den senare undergått, kan i själva verket finna sina rötter i synen på de sociala omvandlingar som ”kulturrevolution” – om inte i dess ursprungliga kinesiska form, så åtminstone i det specifikt västliga idiom som uppstod kring Maj -68. Hos den tidige Poulantzas, precis som hos många andra av hans samtida, finns också mycket som påminner om den ”ultravänsteristiska avvikelse” (vilket Miliband pekade på i debatten med Poulantzas), som ser bara små skillnader mellan den kapitalistiska statens olika former,

¹ Jfr Robin Blackburn (ed.), *Ideology in Social Science*, London 1972, kapitel 11.

oavsett om den är fascistisk eller liberalt-demokratisk, och där borgerligt demokratiska uttryck inte är mycket mer än hyckleri och mystifikation. Starka tecken på detta återfinns exempelvis i Poulantzas' uppfattning att bonapartism är ett viktigt karaktärsdrag hos alla kapitalistiska stater.

Poulantzas övergav eller modifierade många av dessa begrepp under den fortsatta debatten och i sina senare arbeten. När hans tidigare politiska hållning, med dess blandning av ultravänsterism och maoism, ersattes av eurokommunismen, avlägsnade han sig från sin tidigare syn på bonapartism, "ideologiska statsapparater", osv. Framför allt förändrades hans syn på staten, samt hans direkta politiska ställningstaganden, från en klar nedvärdering av liberalt demokratiska former till att han, om än försiktigt, accepterade eurokommunismens syn på övergången till socialism som en utvidgning av existerande borgerligt demokratiska former. Det gäller särskilt hans sista bok, *State, Power, Socialism*.

Såväl de politiska som de teoretiska förändringarna är avsevärda, men det finns ändå en kontinuitet, en kontinuitet vad gäller de bakomliggande förutsättningarna, som säger åtskilligt inte bara om Poulantzas själv, utan också om den logik som kännetecknat utvecklingen inom den europeiska vänstern, eller en viktig del av den, sedan 1960-talet. Det finns en karakteristisk ambivalens i hans egen syn på demokratisk socialism och vägen till att förverkliga den, en ambivalens som finns kvar under resan från "maoism" till eurokommunism och där klasskampen och arbetarklassen tenderar att undanträngas.

II

Poulantzas' teori om staten, med all dess skolastik, motiverades till en början av strategiska hänsyn och behovet av att tillhandahålla en teoretisk bas för att "vetenskapligt" kunna kritisera vissa politiska program och stödja andra. I *Politisk makt och sociala klasser* hade Poulantzas konstruerat ett genomarbetat teoretiskt argument som till stora delar gick ut på att påvisa och förtydliga två viktiga kännetecken hos den kapitalistiska staten: den enhetliga karaktären hos dess institutionaliserade makt och dess "relativa autonomi" i förhållande till de dominerande klasserna. Paradoxalt nog, hävdade Poulantzas, härrörde inte de dominerande klassernas "entydiga och exklusiva" politiska makt under kapitalismen från direkt medverkan i eller förfogande över "bitar" av den institutionaliserade makten, utan snarare från den "relativa autonomi", som gör det möjligt för staten att förse dem med den politiska enhet som de annars saknar.²

Den fråga som döljer sig bakom dessa teoretiska argument är i grunden strategisk: "kan staten ha en sådan autonomi i förhållande till de dominerande klasserna, att den kan fullborda övergången till socialism utan att statsapparaten sprängs genom att den erövrar genom arbetarklassens erövring av klassmakten?"³ Poulantzas svar riktar sig mot specifika mål. Han kritiserar "instrumentalistiska" argument där staten betraktas som ett rent verktyg för de dominerande klasserna. Han avvisar även den andra sidan av det "instrumentalistiska" myntet, uppfattningen att verktyget lätt kan byta ägare och att det, i egenskap av ett trögt och neutralt redskap, lika lätt kan hanteras för socialismens intressen som det tidigare utnyttjades i kapitalets.⁴ Kort sagt attackerar Poulantzas nu de teoretiska grunderna för "reformismen" och socialdemokratins politiska strategi. Denna strategi delar i själva verket den borgerligt pluralistiska synen att staten kan tillhöra olika mot varandra stridande intressen och detta leder sedan till övertygelsen att så snart representanterna för arbetarklassen blivit flest, går det att genomföra revolutionen "uppifrån", i stillhet och gradvis utan någon omvandling av staten i

² Nicos Poulantzas, [Politisk makt och sociala klasser](#), Partisanbiblioteket 1970. (sid. 168 i versionen på marxistarkivet)

³ *Ibid.*, sid. 156.

⁴ *Ibid.*, sid. 157

sig. För socialdemokrater kan dagens statsmonopolistiska kapitalism framstå som en övergångsform mellan kapitalism och socialism. Politiska och juridiska former, som ligger före ekonomin, kommer helt enkelt att dra med sig den senare och möjliggöra en styckevis övergång till socialism utan klasskamp.

I detta läge förblir Poulantzas' egna politiska recept till stor del underförstådda, bortsett från hans mycket allmänna kritik av socialdemokratins. Även om hans statsteori kunde anpassas till ett angrepp på stalinismen, något som han senare skulle göra uttalat genom att behandla stalinismen som mer eller mindre den andra sidan av myntet av socialdemokratins "statsinriktning", är den sortens kritik dämpad i hans tidiga arbeten. I själva verket fanns det fortfarande inte mycket som kunde betecknas som "anti-statlig inriktning". I den mån boken kan ses som en indirekt kritik av det franska kommunistpartiet (PCF) handlar det om ett budskap i kodform, precis som var fallet med Althusserns arbeten vid samma tid. Om *Politisk makt och sociala klasser* kan sägas att den allmänt siktar på att förmedla trohet mot leninistisk tradition, i dess althusserianska former.

I detta arbete finns emellertid ett viktigt teoretiskt manövrerande som har långtgående politiska konsekvenser. Det är här som Poulantzas börjar etablera *politikens* dominans och går därvid längre än sin mentor Althusser, och Balibar, i sitt avståndstagandet från marxismens "ekonomism". Kanske förebådar han här de maoistiska tendenser som är mer uttalade i hans nästa stora arbete, *Fascism och diktatur*, men han mejslar också ut ett teoretiskt verktyg, som skulle visa sig bli användbart också vid den senare övergången till eurokommunismen.

Poulantzas inleder med att förklara de sammanhang där politiken är "dominerande":

"... i statens roll som sammanhållningsfaktor för enheten i en formation. I denna mening anger den ekonomiska funktionens dominans i statens globala roll i regel att den dominerande rollen i instansernas sammanfogning tillkommer politiken, och det inte bara i den strikta betydelsen av direkt funktion i den egentliga politiska klasskampen, utan i den angivna meningen. I det här fallet är den ekonomiska funktionens dominans i staten förbunden med statens *dominerande roll*, därigenom att funktionen som sammanhållningsfaktor nödvändiggör dess specifika ingripande i den instans som ju har den *bestämmande rollen* i en formation, nämligen ekonomin. Det här gäller uppenbarligen för den despotiska staten i det asiatiska produktionssättet – politikens dominans reflekteras där i den ekonomiska funktionens dominans i staten -; och det gäller också i kapitalistiska formationer, i det statsmonopolkapitalistiska stadiet med dess "interventionistiska" stat. I den kapitalistiska statsform som den "liberala staten" under privatkapitalismen utgör, reflekteras däremot den ekonomiska nivåns dominerande roll i den politiska funktionens dominerande roll i staten – "gendarmstaten" -, och i ett specifikt icke-ingripande från statens sida i ekonomin." ⁵

I senare arbeten skulle samma tanke formuleras mer koncist:

"... att monopolkapitalismen utmärks av dominansens förflyttning i KPS från det ekonomiska till det politiska, Staten, medan konkurrensstadiet utmärks av att det ekonomiska förutom sin bestämmande roll även innehar den dominerande rollen." ⁶

Med andra ord, trots separeringen av ekonomi och politik, som är unik för kapitalismen och som överlever in i den monopolistiska fasen genom statlig interventionism, får den politiska sfären en ställning som motsvarar den politiska sfärens "dominans" i förkapitalistiska produktionssätt. Poulantzas ser till och med en parallell mellan statsmonopolistisk kapitalism och "det asiatiska produktionssättet" i det avseendet.

Denna parallell och Poulantzas' syn på politikens "dominans" under statsmonopolistisk kapitalism säger åtskilligt om hans uppfattning. Hans argumentation baseras på den alt-

⁵ *Ibid.*, sid. 26.

⁶ N Poulantzas, [Den moderna kapitalismens klasstruktur](#), Zenit 1977, sid. 24 (på marxistarkivet).

husserianska principen att även om ekonomin alltid är ”bestämmande i sista instans” kan andra ”instanser” inom den sociala strukturen inta en ”bestämmande” eller ”dominerande” ställning. I själva verket ”bestämmer” ekonomin bara genom att avgöra vilken instans som kommer att vara bestämmande eller dominerande. I bästa fall är detta en grumlig eller problematisk uppfattning, men blir i någon mening begriplig genom att försöka förmedla uppfattningen att under vissa produktionssätt – i själva verket som typfall i förkapitalistiska samhällen – kan produktionsförhållanden och exploatering själva vara organiserade på ”utom-ekonomiskt” vis. Under exempelvis feodalismen kan överskottet utvinnas med utom-ekonomiska metoder, eftersom jordägarens makt att utsuga är ofrånkomligt kopplad till hans politiska makt, till att han förfogar över ”en bit” av staten. Under det ”asiatiska produktionssättet” kan det ”politiska” sägas vara dominerande på samma sätt, inte i betydelsen att politiska relationer blir viktigare än utsugningsrelationer, utan snarare genom att utsugningsrelationerna i sig antar en politisk form genom att staten i sig är den som i första hand tillskansar sig merarbetet. Det är just denna fusion mellan det ”politiska” och det ”ekonomiska” som skiljer dessa fall från kapitalismen, där exploatering, grundad på total expropriering av de direkta producenterna, och inte på deras juridiska eller politiska beroendeställning eller underkastelse, får en helt och hållet ”ekonomisk” form. Detta är i stort det sätt på vilket Althusser och Balibar utvecklar principen om ”bestämning i sista instans”. I händerna på Poulantzas genomgår idén emellertid en subtil men ytterst betydelsefull omvandling.⁷

I den ursprungliga betydelsen är exploateringsförhållanden alltid centrala, även om de kan anta ”utom-ekonomiska” former. Som Poulantzas formulerar det upphör exploateringsrelationer att vara avgörande. Som han ser det ingår exploateringsrelationer i den ekonomiska sfären; och i förkapitalistiska samhällen och uppenbarligen även under monopolkapitalismen, kan ”det ekonomiska” vara underordnat en separat politisk sfär med en egen specifik dominansstruktur. Poulantzas skulle mycket väl kunna framhålla att politikens roll och centrala ställning varierar beroende på om den har en direkt eller indirekt roll i utvinnandet av mervärdet och beroende på om ”det politiska” är åtskilt från ”det ekonomiska”. Han skulle också kunna göra gällande att statens utvidgade roll under dagens kapitalism alltmer kommer att göra den till en arena för klasskampen. Men Poulantzas går längre än så. Han hävdar inte bara att exploateringsförhållandenas karaktär kan variera under olika produktionssätt, beroende på om de antar ”ekonomiska” eller ”utom-ekonomiska” former, utan också att produktionssätten – till och med olika faser inom produktionssätten – kan variera beroende på om exploateringsförhållandena i sig är ”dominerande”. När han därför hävdar att ”det politiska”, och inte ”det ekonomiska” är ”dominerande” under monopolkapitalismen, argumenterar han i själva verket för att *exploateringsförhållandena* (om än otvivelaktigt ”avgörande i sista instans”) inte längre har ”huvudrollen”.

III

1970 publicerade Poulantzas *Fascism och diktatur*, hans mest tydliga maoistiska verk. Det är skrivet i efterdyningarna till Maj -68, då maoismen utgjorde den största ungdomsströmningen inom fransk vänster i form av *La Gauche Prolétarienne*. Boken är späckad med hänvisningar till Mao och som om inte detta vore nog för att klargöra sin politiska hemvist bidrar han också med ytterligare en vägvisare: en karakterisering av Sovjetunionen – tämligen omotiverad med tanke på bokens tema – i termer hämtade från Charles Bettelheim (vars arbeten han redan citerat gillande i *Politisk makt och sociala klasser*). I detta verk återfinns även Poulantzas mest konkreta bidrag till politisk sociologi, som uppvisar en anmärkningsvärd okänslighet för skillnaderna mellan den borgerligt demokratiska, eller parlamentariska, kapitalistiska staten

⁷ *Ibid.*, sid. 4, not 1. Det är värt att notera att Poulantzas anser Balibars inställning alltför ”ekonomistisk”.

och den kapitalistiska staten i dess fascistiska form. Där skulle hans syn förändras drastiskt de närmaste åren.

Nästa viktiga milstolpe var *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, som utkom 1974. Nu hade Poulantzas övergett maoismen och hade också börjat öppet kritisera PCF:s teorier, men fortfarande från vänster. Boken rymmer några viktiga tillämpningar av hans statsteori på kommunismens strategiska frågor, samt ännu mer betydande förändringar av klassteorin, som går långt i att eliminera produktionsförhållanden och exploatering som bestämmande för klasstillhörighet – allt detta, som vi kommer att få se, med betydande politiska konsekvenser.

En speciell måltavla för hans kritik är PCF:s strategi med ”en antimonopolistisk allians” och teorin om ”statsmonopolistisk kapitalism” som denna bygger på. Enligt Poulantzas innehåller PCF:s doktrin flera grundläggande felaktigheter. Den behandlar förhållandet mellan stat och monopolkapital som om det rätt och slätt handlade om en fusion och bortser från att staten representerar ett ”maktblock” mellan flera klasser eller klassfraktioner och inte enbart monopolkapitalets ”hegemoniska” fraktion. Den behandlar alla icke monopolistiska intressen som en del av ”de folkliga massorna”, inklusive en del av bourgeoisin utan att erkänna de klassbarriärer, som åtskiljer hela bourgeoisin från de sant ”folkliga” krafterna och i mångt och mycket, precis som socialdemokratin, betraktar den staten som ett i princip neutralt verktyg, som främst svarar mot den ekonomiska utvecklingens *tekniska* krav. Detta leder till att det inte verkar finnas något i den kapitalistiska statens karaktär som förhindrar att den skulle kunna *övertas* och användas i folkets intressen.

Poulantzas förefaller vara på väg att underminera grunderna för PCF:s strategi. Men även om det förvisso är sant att hans egen ståndpunkt ligger till vänster om huvudfåran inom PCF, handlar det ändå om en kritik inifrån, som utgår från gemensamma principer – framför allt att göra ”folket” eller ”folkliga allianser” till den revolutionära aktören, att övergången till socialism kan ske genom ”omvandling” av den borgerliga staten eller genom ”avancerad demokrati”, vilket innebär att klasskampen försvinner. Till syvende och sist går Poulantzas’ teori inte ut på att underminera kommunisternas strategi, utan på att förse den med en mer solid grundval. Han avvisar egentligen inte begreppet ”statsmonopolistisk kapitalism” utan kommer snarare till dess *undsättning*. Han omformulerar idén för att korrigera dess inneboende motsättningar och tar hänsyn till det orubbliga faktum att staten företräder andra intressen än de som dess hegemoniska monopolistiska fraktion står för. Detta har också fördelen att klargöra varför och hur staten kan vara sårbar för influenser från folklig kamp. Även om Poulantzas ifrågasätter att icke monopolistiskt kapital med nödvändighet måste tillhöra ”folket” håller han fast vid begreppet ”folklig allians” och inriktningen på kamp mellan ”maktblocket” och ”folket” i stället för en direkt klassmässig antagonism mellan kapital och arbete. Poulantzas’ ”vänstereurokommunism” skiljer sig förvisso i viktiga avseenden från huvuddoktrinen, men det som är gemensamt är viktigare än skillnaderna och får betydande konsekvenser för marxistisk teori.

Här kommer vi till det som utgör krusket och Poulantzas’ bidrag till att frånga klasskampen. Den kritiska förändringen av marxistisk teori och praktik, själva navet i eurokommunisternas strategi, handlar om att ersätta den grundläggande motsättningen mellan arbete och kapital med politiska relationer mellan ”folket” och en dominerande kraft eller maktblock organiserat av staten. Denna avgörande förändring kräver ett antal förberedande drag. Både *stat* och *klass* måste omplaceras i kampen för socialismen och detta kräver en ny definition av såväl stat som klass. Om motsättningen mellan folket, eller en folklig allians, och ett maktblock kombinerat med staten ska bli dominerande räcker det inte bara med att visa hur staten avspeglar, upprätthåller, eller reproducerar utsagningsförhållandet mellan kapital och arbete. Det måste också kunna visas hur den politiska konflikten mellan två politiska organisationer – det

maktblock som organiseras av staten och den folkliga allians som organiserar folket – kan ersätta klasskonflikten mellan kapital och arbete.

Vi har sett hur Poulantzas, i *Politisk makt och sociala klasser*, började tränga undan produktionsförhållanden och exploatering från deras centrala ställning i teorin om staten med att tala om ”politikens dominans”. Som vi ska få se sker något likartat med hans klassteori. Den omedelbara följden blir att omvandla klasskampen till – eller snarare ersätta den med – en politisk konfrontation mellan det maktblock som organiseras av staten och den folkliga alliansen. Man skulle kunna säga att klasskampen finns kvar bara som en ”strukturell” skavank, en ”motsägelse”, snarare än något verkligt avgörande. Som Poulantzas framhåller spelar staten, tillsammans med borgerliga politiska partier, samma organiserande och enande roll för maktblocket som ”arbetarpartier” spelar för den folkliga alliansen.⁸ Huvudmotståndarna blir nu alltmer inte längre klasser involverade i klasskamp, inte ens klasser i kamp *via* politiska organisationer, utan politiska organisationer engagerade i partipolitiska tävlingar. Hans nya teori om staten i dagens kapitalism har tagit ett stort steg mot att upprätta den teoretiska grunden för en eurokommunistisk strategi. Men ännu viktigare för doktrinen om ”folkliga allianser” är en motsvarande omvandling av begreppet *klass*. Om *klass* och *klasskamp* ska kunna bli förenliga med en strategi som undanröjer motsättningen mellan kapital och arbete från dess centrala roll, blir det nödvändigt att omdefiniera begreppet klass så att exploateringsrelationer upphör att vara ”avgörande” i definitionen av klass. Poulantzas genomför detta och samtidigt klarar han av att reducera begreppet *arbetarklass* så till den grad att all strategi som *inte* baseras på ”folkliga allianser” förefaller totalt ansvarslös.

Det viktigaste inslaget i Poulantzas´ klassteori är hans diskussion om ”den nya småbourgeoisin”. Som Poulantzas påpekar står frågan om småbourgeoisin ”för närvarande i centrum för debatten” om klasstruktur och har avgörande betydelse.⁹ En omfattande debatt har förekommit inte bara om klasstillhörigheten för ”traditionella” småborgerliga köpmän, affärsinnehavare och hantverkare, utan framför allt om ”de nya medelklasserna” eller ”mellanskikten”, lönearbetare inom handel eller bankanställda, kontorsanställda och personer inom tjänstesektorn, vissa yrkesgrupper – dvs. tjänstemän eller anställda inom ”tredje sektorn”. Dessa båda ”småborgarskap” utgör de viktigaste delarna av folkliga allianser med arbetarklassen, de som tillsammans med arbetarklassen utgör ”folket” eller ”de folkliga massorna”. Att placera dem rätt i klasstrukturen inom dagens kapitalism har varit en av de viktigare frågorna för eurokommunistiska strateger och teoretiker. Poulantzas betonar den strategiska betydelsen av denna teoretiska debatt, vikten av att korrekt identifiera dessa gruppers klasstillhörighet ”för att bygga en riktig grund för den folkliga alliansen ...”.¹⁰

Poulantzas inleder med att kritisera två allmänna förhållningssätt till frågan om dessa ”nya löntagargrupper” och klumpar ihop några mycket väsensskilda argument rörande de båda kategorierna. Det första går ut på att lösa upp dessa grupper endera i proletariatet eller bourgeoisin, eller båda. Den andra allmänna ”tendensen” är vad Poulantzas kallar ”teorin om medelklassen”, en politiskt motiverad teori som går ut på att blanda ihop både bourgeoisin och proletariat i en ”stuvning” bestående av en allt mer dominerande mellangrupp, ”det ställe där klasskampen löses upp”.¹¹ De flesta av dessa teorier syftar till att helt urvattna begrepp som klass och klasskamp. Ur marxistisk synvinkel och för socialistisk strategi finns bara en teori, bland de flera som ingår i dessa båda kategorier, som utgör någon allvarlig utmaning till Poulantzas´ egen: den teori som införlivar de nya löntagargrupperna med arbetarklassen och

⁸ *Ibid.*, sid. 22.

⁹ *Ibid.*, sid. 80.

¹⁰ *Ibid.*, sid. 86.

¹¹ *Ibid.*, sid. 82.

som hävdar att tjänstemän blir mer och mer proletariserade. Vi ska strax återkomma till Poulantzas' argument för att avfärda det synsättet.

Därefter tar Poulantzas itu med den lösning som PCF lägger fram i sin politiska strategi för en "anti-monopolistisk" allians. I likhet med Poulantzas tillbakavisar PCF "tesen om de löneanställda gruppernas uppgång i arbetarklassen"¹², men förnekar att de skulle ha någon specifik klasstillhörighet och låter dem stanna i en klasslös gråzon som "mellanskikt". Poulantzas kritiserar denna vägran att inse de nya lönearbetande "skiktens" klasstillhörighet. Det innebär, hävdar han, att abdikera inför borgerlig stratifieringsteori och strider mot marxismens grundläggande inställning att "uppdelningen av samhället i klasser [är] referensramen för hela skalan av samhällliga skillnader". Principen att "klasserna är de fundamentala grupperna i det 'historiska förloppet'" går inte att förena med "möjligheten att andra grupper existerar jämsides med och utanför samhällsklasserna ..."¹³

Det bör omedelbart konstateras att Poulantzas' kritik av PCF:s syn på "de nya löneanställda grupperna" inte riktar sig mot dess rötter, vare sig teoretiskt eller praktiskt. I själva verket handlar hans argument inte om att tillbakavisa PCF:s principer, utan, åter, om ett försök att förse dem med en mer hållbar teoretisk grund, om än något till vänster om partiets huvudlinje. En verkligt marxistisk teori om folkliga allianser måste, anser han, vara baserad på den definition av klasser som tillerkänner dessa "skikt" en egen klasstillhörighet i stället för att låta dem stå utanför samhällsklasserna. Men det viktiga är att denna klasstillhörighet inte står att finna inom arbetarklassen. Med andra ord är Poulantzas ute efter att finna ett klarare marxistiskt teoretiskt stöd för eurokommunismens syn på en allians mellan en *snävt definierad* arbetarklass och folkliga krafter som inte tillhör arbetarklassen.

Varför vägrar då Poulantzas, tillsammans med PCF, att godta den teori som "upplöser" dessa "skikt" i arbetarklassen? Den teorin, som han främst tillskriver C Wright Mills, har senare utvecklats i mer tveklöst marxistiska termer av Harry Braverman och andra. Men uppenbarligen ser Poulantzas detta som en avvikelse från marxismen – exempelvis av det skälet att det gör *lönen* till det avgörande kriteriet för arbetarklassen och därmed görs *distributionssättet* till den centrala faktorn för begreppet klass.¹⁴ (Det är kanhända betydelsefullt att Poulantzas fokuserar på lön som ett distributionssätt och inte som en metod för exploatering – som vi strax ska konstatera) Han hävdar vidare att om man införlivar dessa grupper med arbetarklassen kommer det att befrämja reformistiska och socialdemokratiska tendenser. Att identifiera "mellanskiktens" intressen med arbetarklassens innebär en förvrängning av arbetarklassens intressen, en anpassning till mer efterblivna, mindre revolutionära element.¹⁵ En politisk strategi baserad på arbetarklassens hegemoni och dess revolutionära intressen kräver, hävdar han, att dessa efterblivna element inte räknas till arbetarklassens led.

Ytligt sett verkar Poulantzas' vägran att acceptera proletariseringen av tjänstemän handla om en revolutionär inriktning och hegemoni för arbetarklassen som ensam är "revolutionär hela vägen".¹⁶ Han kritiserar till och med PCF:s analys för att löpa samma risk genom att bortse från de nya lönearbetande skiktens specifika klassintressen och därigenom vad som skiljer dem från arbetarklassens intressen. Sant är att han inte lyckas förklara hur denna risk ska undvikas av ett "arbetarklass"-parti med just målet att vattna ur sin arbetarkaraktär genom att direkt företräda andra klassintressen, men låt oss för ögonblicket lämna den frågan. Låt oss ägna oss åt följderna av hans egen teori om den "nya småbourgeoisin" för att se om den i

¹² *Ibid.*, sid. 83.

¹³ *Ibid.*, sid. 83.

¹⁴ *Ibid.*, sid. 81.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

själva verket representerar något försök att behålla utsagningsförhållanden, klasskamp och arbetarklassens intressen i centrum för marxistisk klassanalys och socialistisk verksamhet.

För Poulantzas verkar det främsta strukturella kriteriet för att skilja arbetarklassen och den nya småbourgeoisin åt att främst handla om skillnaden mellan produktivt och improduktivt arbete. Den ”improduktiva” karaktären hos tjänstemännen skiljer dessa grupper från den ”produktiva” arbetarklassen. Poulantzas utgår från antagandet att Marx själv använde dessa kriterier och satte produktivt arbete som ”den väsentliga gränsen” för arbetarklassen. Men det går enkelt att visa att Marx aldrig avsåg att distinktionen skulle användas på det sättet.¹⁷ I varje fall sade Marx aldrig att det var hans avsikt och Poulantzas kan aldrig visa att så var fallet. Han baserar sin argumentering på en felläsning av Marx. Han citerar Marx för att ha sagt ”Varje produktiv arbetare är en lönearbetare, men detta följer inte att varje lönearbetare är en produktiv arbetare”. Poulantzas får detta att betyda något tämligen annorlunda: ”som Marx uttrycker det”, skriver han och lägger orden i munnen på Marx, ”om varje medlem av arbetarklassen är löneanställd så är inte nödvändigtvis varje löneanställd medlem av arbetarklassen”. De båda uttalandena är förstås inte identiska och Poulantzas *hävdar* inte heller att det ena medför det andra. Han bara *antar* att det är så – dvs han antar exakt det som måste bevisas, att en ”medlem av arbetarklassen” är synonymt med ”produktiv arbetare”. Därefter kan han fortsätta och visa att olika grupper inte tillhör arbetarklassen enbart genom att visa att de inte, enligt Marx´ definition (eller i varje fall hans sätt att tolka den definitionen) är produktiva arbetare.¹⁸

Varför denna distinktion – hur betydelsefull den än må vara av andra orsaker – måste ses som grunden för klassindelning framgår aldrig. Det framgår inte varför denna distinktion skulle upphäva det faktum att dessa grupper, i likhet med kroppsarbetarna, är helt avskilda från produktionsmedlen, att de är utsugna (vilket han medger), att de skapar merarbete som till sin karaktär bestäms av kapitalistiska produktionsförhållanden – den lönerelation där exproprierade arbetare tvingas sälja sin arbetskraft, eller ens att samma drivkrafter för kapitalackumulation som är verksam i arbetets organisering för arbetarklassen – ”rationaliseringen”, uppsplittringen, disciplinen, osv – också är verksam i dessa fall. I själva verket gäller samma villkor – tvånget att sälja arbetskraften och en arbetssituation som följer av den exploaterande logiken hos kapitalackumulationen – även för arbetare som inte direkt utsugs av kapitalet utan är anställda av, låt oss säga, staten eller ”icke vinstdrivande” institutioner. Hur komplexa klassförhållandena än må vara i dagens kapitalism – och det finns många exempel på när nya grupperingar uppstår och andra förändras – är det svårt att se varför exploaterande samhällsliga produktionsförhållanden nu skulle betraktas som sekundära när det gäller definitionen av klass. Poulantzas´ användning av skillnaden mellan produktivt och improduktivt arbete för att separera tjänstemän och arbetarklass verkar i det stora hela vara godtycklig och ett cirkelresonemang, utan några tydliga konsekvenser för vår förståelse av hur klasser och klassintressen uppstår i verkligheten.

I själva verket visar det sig snart att denna ”specifikt ekonomiska” definition inte är tillräcklig – eller ens nödvändig – för att definiera den nya småbourgeoisin. Den kan inte förklara alla grupper Poulantzas vill inkludera i denna klass. Det är inte bara så, menar han, att det inte kan förklara vissa grupper som är involverade i den materiella produktionsprocessen (t ex ingenjörer, tekniker, arbetsledare), det kan heller inte förklara den övergripande enhet, som skulle binda samman alla dessa heterogena element till en särskild klass vid sidan av arbetarklassen. Och då måste *politiska* och *ideologiska* faktorer ses som avgörande. De faktorerna är av-

¹⁷ Jfr Peter Meiksins, ”Productive and Unproductive Labor and Marx’s Theory of Class”, *Review of Radical Political Economics*, vol. 13, n° 3, Fall 1981, sid. 32-43

¹⁸ *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, sid. 90.

görande även för de grupper som redan avskilts genom distinktionen produktivt/icke produktivt arbete¹⁹ och i vissa fall är de till och med viktigare än den distinktionen. I slutändan, när dessa grupper avskilts från bourgeoisin på grund av att de är utsugna, blir *ideologin* den avgörande enande faktor som avskiljer dem från arbetarklassen, i synnerhet då distinktionen mellan manuellt och intellektuellt arbete. Distinktionen kan inte göras med ”tekniska” eller ”empiriska” kriterier skriver Poulantzas – exempelvis genom att empiriskt skilja på ”smutsiga” och ”rena” arbeten, eller dem som arbetar med sina händer och dem som arbetar med sina hjärnor, eller dem som står i direkt kontakt med maskinerna och dem som inte gör det. Huvudsakligen handlar det om en ”politiskt-ideologisk” åtskillnad. Även om denna uppdelning inte är helt rätlinjig och innehåller komplexiteter som ger upphov till nya grupperingar inom den nya småbourgeoisin som sådan, är den ändå, enligt Poulantzas, avgörande för att särskilja dessa grupper från arbetarklassen *och* är viktigare än olika skillnader inom klassen, *inklusive* skillnaden mellan produktivt och improduktivt arbete, som den inte alltid sammanfaller med. Med andra ord är denna *ideologiska* skillnad den avgörande faktorn som konstituerar den nya småbourgeoisin som klass över huvud taget.

Det är långt ifrån klart vilken verklighet Poulantzas´ ideologiska skillnader svarar mot, eller varför de skulle vara viktigare än det som är strukturellt gemensamt för arbetarna. Sant är att produktionens organisering under industrikapitalismen skapar skillnader mellan arbetarna inom produktionsprocessen som inte bestäms av de tekniska behoven i denna process utan av dess *kapitalistiska* karaktär. Dessa skillnader utgör ofta hinder för att åstadkomma en enad klass – även när det handlar om arbetare som tillhör samma klass på grund av sin relation till kapital och exploatering. Men det framgår inte varför de skillnader som Poulantzas tar upp skulle vara mer avgörande än alla andra som splittrar arbetarna under arbetsprocessen eller splittrar dem i processen för att organisera klassen. Det framgår inte varför sådana skillnader skulle betraktas som *något annat* än hinder för enighet eller spärrar för den svåra processen med att organisera klassen – en process som är späckad med hinder även för kroppsarbetarna – utan som den avgörande klassbarriär som skiljer medlemmar av arbetarklassen från de som inte är det.²⁰ I själva verket verkar Poulantzas teori inte i stånd att ta hänsyn till någon som helst *process* över huvud taget när det gäller utvecklingen av klasser. Där verkar bara finnas plats för en rad statistiska klassituationer som i bland överlappar varandra. Det är en uppfattning som får betydande politiska konsekvenser.

Om den ideologiska uppdelningen mellan intellektuella och manuella arbetare inom de exploaterade lönearbetande grupperna inte svarar mot någon objektiv barriär som är direkt bestämd av produktionsförhållandena mellan kapital och arbete, så svarar den heller inte mot någon oöverstiglig intresseklyfta mellan dessa arbetare. De båda gruppernas klassintressen bestäms av det faktum att de är direkt exploaterade genom försäljning av sin arbetskraft. Dessa intressen handlar först och främst om förhållandena runt och villkoren för denna försäljning och ytterst om att helt avskaffa de kapitalistiska produktionsförhållandena, både arbetets ”formella” och ”reella” underkastelse under kapitalet. Dessa arbetares olika ställning i produktionsprocessen kan leda till motsättningar mellan dem, ibland beroende på skillnader i uppgifter, utbildning, inkomst, osv.²¹, men dessa skillnader går inte att på några villkor ses som *klasskillnader* grundade på produktionsförhållanden och utsugning. De ideologiska

¹⁹ *Ibid.*, sid. 99.

²⁰ För en diskussion om skillnaden klasskillnader och hinder för klassorganisering, t ex fallet med ingenjörerna, se Peter Meiksins, ”Scientific Management: A Dissenting View”, *Theory and Society*, n° 13 1984, sid. 177-209.

²¹ En del av dessa faktorer – t ex utbildning – kan rent av vara helt ”konjunkturella” och variera mellan olika kapitaliststater vid olika tidpunkter. Poulantzas kan exempelvis generalisera utifrån vissa europeiska fall – framför allt Frankrike? – där utbildningen skiljer sig åt mellan tjänstemän och manuella arbetare på ett mer avsevärt sätt än, låt oss säga, i USA eller Kanada. Det skulle i så fall inte vara första gången som Frankrikes historiska särdrag gjorts till något teoretiskt universellt av althusseriansk teori.

motsättningarna beror mindre på deras egna klassintressen än på kapitalet, i vars intresse det ligger att motsättningarna består. Kapitalistisk ideologi kan förvissa hämma enighet inom arbetarklassen och störa processen med klassens organisering, men det går knappast att se den som en absolut klassbarriär mellan olika grupper av arbetare.

Poulantzas har därmed lagt fram en klassanalys där exploatering inte längre är avgörande. Detta står i samklang med de grundläggande principerna för hans teori. Produktionsförhållanden och exploatering ingår enligt honom i den "ekonomiska" sfären, som, vilket vi noterat tidigare, även om den är "avgörande i sista instans" inte behöver vara dominerande under olika produktionsförhållanden eller samhällsformationer. Denna uppfattning överförs sedan till klassanalysen.²² Det står nu klart att det finns fall där politiska och ideologiska faktorer "ensamma bestämmer" klasstillhörighet. Poulantzas säger något annat än att formering av klasser, förutom en ekonomisk process, alltid handlar om en politisk, ideologisk och kulturell process, eller att förhållandet mellan klasser inte bara är ekonomiskt utan också politiskt och ideologiskt. Inte heller är han ute efter att bara peka på det "politiska" specifika roll när produktionsförhållandena i sig är "politiskt" organiserade. Han hävdar att ideologiska och politiska förhållanden i själva verket kan bli viktigare än exploateringsförhållanden när det gäller klassernas "objektiva" formering, och att politiska och ideologiska skiljelinjer kan utgöra viktiga klassbarriärer. Än en gång har exploateringsförhållandena hamnat vid sidan.²³

Vilka praktiska konsekvenser får detta för Poulantzas' syn på klasser? Varför är det så avgörande om tjänstemän ska inkluderas i arbetarklassen eller inte? Som vi sett hävdar Poulantzas själv att det är av strategisk betydelse att avskilja "den nya småbourgeoisin" för att kunna slå vakt om arbetarklassens revolutionära integritet och hegemoni. Det går emellertid att se saken på ett annat sätt. Vi har sett att för Poulantzas' vidkommande är produktionsförhållandena inte avgörande för att avgöra lönearbetande tjänstemäns klasstillhörighet. Den "nya småbourgeoisin" urskiljs som klass utifrån de ideologiska skiljelinjer som definieras ur kapitalets synvinkel. Med andra ord utgör de en klass i den mån de sugits upp av kapitalismens hegemoniska ideologi och detta förefaller vara definitivt: den nya småbourgeoisin kan förmås att anta vissa av arbetarklassens ståndpunkter – dvs dess politiska hållning kan "polariseras i riktning mot proletariatet", men den kan inte bli en del av arbetarklassen. Detta synsätt ligger långt från iakttagelsen att tjänstemännens benägenhet att godta kapitalistisk ideologi är större än manuella arbetares, att denna benägenhet utgör ett problem för klassmässig organisering, för utveckling av klassmedvetenhet och byggande av klassens enighet

²² *Politisk makt och sociala klasser*, sid. 27-34.

²³ Det är värt att notera att Poulantzas verkar ha svårt att hålla fokus på exploateringsförhållanden även i de fall där ekonomin tydligt "dominerar", dvs. samhällsformationer där det kapitalistiska produktionssättet (i sin enkla eller "konkurrensinriktade" form) råder. Till exempel i hans uttalande om grundläggande principer, där han definierar de avgörande karaktärsdragen hos produktionssätt, säger han att *egendomsförhållanden* i alla klassamhällen karakteriseras av att producenten är åtskild från produktionsmedlen. Det speciella skiljande från produktionsmedlen som enbart kännetecknar kapitalismen sker i arbetsprocessen, i förhållanden av "reellt tillägnande". "Detta skiljande uppkommer i och med det storindustriella stadiet" (*Politisk makt och sociala klasser*, sid. 20). Poulantzas tillskriver Marx denna uppfattning. Men för Marx är lönearbete den avgörande faktorn när arbete "verkligen" underordnas kapitalet, men i den tidigare omvandlingen av exploateringsförhållandet är det det "formella" underordnandet. Detta är den avgörande gränsen mellan kapitalistiska förhållanden och andra produktionssätt, även om omvandlingar av arbetsprocessen följt i dess spår och fått djup betydelse för klassers uppkomst. Poulantzas har bytt fokus från exploateringsförhållanden till arbetsprocessen, som då framstår som den avgörande och mest väsentliga kännetecknet på produktionssättet på "ekonomisk" nivå. Detta kan förklara vissa av de egendomligheter vi redan konstaterat i hans analys av tjänstemän: till exempel hans vägran att beakta deras position som lönearbetare – dvs att de exploateras genom att sälja sin arbetskraft – som avgörande för att bestämma deras klasstillhörighet – med det rätt märkliga argumentet att löner bara utgör ett distributionssätt; samt hans tendens att i stället att tillskriva dessa arbetares roll i organiserandet av arbetsprocessen en avgörande roll och det ideologiska uttryck detta tar sig i skillnader mellan intellektuellt och manuellt arbete.

och att varje socialistisk strategi måste ta hänsyn till detta. För Poulantzas framstår det som att denna benägenhet skulle utgöra en avgörande klassgräns och detta får viktiga strategiska konsekvenser.

Trots Poulantzas´ kritik av PCF:s teori och strategi ingår hans klassteori i de ”försök som de eurokommunistiska teoretikerna gör att reducera det västeuropeiska proletariatet till en minoritet i samhället ...”.²⁴ Med ett penndrag har proletariatet reducerats från en betryggande majoritet i de utvecklade kapitalistiska samhällena till en liten kvarleva, som med nödvändighet måste sätta klassallianser högst upp på dagordningen. Poulantzas´ definition av klasser i allmänhet och av ”den nya småbourgeoisin” i synnerhet förflyttar fokus för socialistisk strategi från att skapa enhet inom arbetarklassen till att bygga ”folkliga allianser” baserade på klasskillnader, till och med baserade på skiljelinjer som kapitalet drivit fram. Alla försök att vända sig till ”den nya småbourgeoisin” måste då riktas till dess särintressen som småbourgeoisin och inte till dess intressen som arbetarklass.

De strategiska konsekvenserna framgår än tydligare när detta sätt att se på allianser övergår till ett sätt att se på ”arbetarklass”-partier som organisationer som inte bara bildar allianser med andra grupper och partier, utan direkt *representerar* andra klassintressen. Poulantzas betonar att ”polariseringen av småbourgeoisin i riktning mot de proletära klasständpunkterna beror på om den *representeras* av arbetarklassens egna klasskampsorganisationer ... Det betyder å andra sidan att folkets enhet under arbetarklassens hegemoni bara kan grundas på *klasskillnader* mellan de klasser och fraktioner som ingår i alliansen”.²⁵ Detta synsätt visar sig vara ett tvåeggat svärd. Å ena sidan innebär det att de folkliga krafterna själva kan förvandlas under kampen. Det är orsaken till, hävdar Poulantzas, att alliansen ska utformas ”inte i form av egentliga eftergifter från arbetarklassens sida till dess allierade tagna som de är, utan genom att kampmål ställs upp som i den etappvis oavbrutna kampen under arbetarklassens ledning kan förändra de allierade om hänsyn tas till deras egen klassbestämning och den specifika polarisering som utmärker dem”.²⁶ Å andra sidan innebär själva tanken på att allianser inte bara måste grundas på ”eftergifter” gentemot allierade ”tagna som de är” också att arbetarklassorganisationerna måste upphöra att vara organisationer för arbetarklassen. Nu framgår att dessa organisationer inte bara måste slå vakt om arbetarklassens intressen, utan också småbourgeoisins. Poulantzas förefaller nu kritisera PCF för att ta ”de folkliga massorna” alltför mycket för givet i stället för att medge betydelsen av deras olika klassintressen. Ett ”arbetarklass”-parti kan inte bara göra ”eftergifter” för utanförstående element från den gynnsamma position arbetarklassens intressen utgör, den måste också faktiskt *representera* andra klassintressen – och det innebär att sätta mål som riktar sig till dessa andra klassintressen. Detta väcker med nödvändighet frågan om i vilken utsträckning socialismens yttersta mål också måste skraddarsys utifrån de behov som de klassöverskridande allianserna leder till.

IV

Grunderna för en teoretisering av eurokommunismen var redan fastlagda i *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, men dess logik och strategiska konsekvenser var inte fullt utarbetade förrän Poulantzas färdigställt sina två sista stora arbeten: *Diktaturernas kris. Portugal, Grekland, Spanien*. – som kan utgöra den stora vändpunkten högerut – och *State, Power, Socialism*, som utkom 1978. Den första av dessa böcker kom samtidigt som eurokommunismens officiellt framträdde och kan ha att göra med hans engagemang i det grekiska kommunistpartiet (inre). I sin sista bok – som skrevs före Vänsterunionens nederlag i

²⁴ Ernest Mandel, [Europas kommunistpartier](#) s 140

²⁵ *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, sid. 168-169.

²⁶ *Ibid.*, sid. 169

Frankrike [1978], men efter uppkomsten av De nya filosoferna och andra närbesläktade anti-marxistiska strömningar i Frankrike – kände sig Poulantzas tvungen att ta itu med tidens attacker på marxismen samtidigt som han gick några nya intellektuella trender till mötes – framför allt Foucault, åtminstone halvvägs. Det avgörande i dessa båda böcker är synen på staten och på övergången till socialism, där han ställer sig bakom eurokommunismens syn på övergången som en smidig process av ”demokratisering”. I *Diktaturens kris*, exempelvis i analysen av revolutionen i Portugal, visar han hur långt hans tänkande avancerat i denna riktning genom att avvisa alla attacker på statens integritet, allt som handlar om att ”upplösa, spränga eller avvärja” statsapparaten, som hot mot ”demokratiseringen”.

Nu börjar Poulantzas´ syn i betydande utsträckning att sammanfalla med den socialdemokratiska statsteori, som han inledde sin karriär med att angripa. Han fortsatte emellertid att kritisera socialdemokratin, nu för att vara en form av ”statism”. För första gången angriper han också öppet stalinismen. I likhet med socialdemokraterna hävdar han att staten är öppen för att göra det möjligt för folkliga krafter att tränga sig in i den och att det inte behövs några strategier – som de som ingår i begreppet ”dubbelmakt” – grundade på uppfattningen att staten skulle vara ”ett monolitiskt block utan några som helst sprickor”.²⁷ Egentligen är sådana strategier direkt skadliga och leder till ”statism” och andra sorters auktoritär deformation. Staten behöver inte angripas och krossas utifrån. Eftersom den är ”genomkorsad” av inre motsättningar – de motsättningar som ligger inneboende i konflikter inom och mellan klasserna – kan staten i sig bli en avgörande terräng för kampen när folklig kamp sätter avtryck i statens inre motsättningar. Här finns mycket som påminner om den omvända instrumentalism han tidigare förkastat, den socialdemokratiska synen att staten, eller bitar av den, som ”ett föremål eftertraktat av olika klasser” kan övergå från den härskande klassen till de förtryckta och därmed påverka övergången från kapitalism till socialism. I likhet med socialdemokratisk strategi verkar också denna syn säker på att staten kan gå i spetsen för övergången till socialism, utan att stöta på oöverstigliga klassbarriärer på vägen. Skillnaden mellan de båda strategierna är enligt Poulantzas att det inte går att bara kort och gott överta staten, den måste omvandlas. Det krävs en ”avgörande förändring av styrkeförhållandena” inom staten – inte bara inom representativa institutioner genom valseger, utan inom statens administrativa och repressiva organ, förvaltning, rättssystemet, polis och militär. Det helt och hållet suddiga i dessa rekommendationer, plus föreskrifterna om att statens enhet måste bevaras, får en att undra över hur betydande förbehållen gentemot socialdemokratin egentligen är. Men även om vi godtar att det finns en klar skillnad, kvarstår att detta projekt helt klart är mer optimistiskt än till och med det socialdemokratiska när det gäller möjligheterna att omvandla den kapitalistiska staten till ett redskap för socialismen med bara en liten gnutta klasskamp.

Om det nu fanns någon politisk strömning som Poulantzas´ teori var riktigt anpassad till, så var det eurokommunismen. Åtminstone utgick han nu från dess mest grundläggande antaganden rörande ”folkliga allianser” och övergången till socialism genom att ”utvidga” parlamentarisk kapitalistisk demokrati. En paradox är att om Poulantzas´ inställning – och eurokommunismens i allmänhet – upprättar onödiga hinder för kampen för socialism genom att skapa konstlade klassbarriärer *inom* arbetarklassen, tenderar samma hållning att förminska de verkliga svårigheterna genom att underskatta barriärerna *mellan* klasser. Exempelvis skapar Poulantzas´ analys en gradvis kontinuitet av klasser, som suddar ut de skarpa motsättningarna mellan arbetarklassen och de element inom den ”folkliga alliansen”, som står i direkt motsättning till arbetarklassen. Men än viktigare är att införlivandet av en bred räcka av klassintressen i den folkliga alliansen, samtidigt som man ger lägre prioritet åt utsagningsförhållanden, tenderar att minska klyftan mellan kapitalistiska och socialistiska krafter. Det kan

²⁷ *State, Power, Socialism*, London 1980, s. 254.

vara en förklaring till eurokommunisternas tendens att ”underskatta problemen [med] övergången”²⁸ och underskatta nödvändigheten av en direkt kamp och konfrontation mellan klasserna. Hela detta synsätt är genomsyrat av en pessimism baserad på antagandet att den verkliga (potentiellt revolutionära) arbetarklassen utgör en minoritet och av en optimism grundad på antagandet att massbasen för ett (modifierat) socialistiskt program utgör en stor majoritet. Båda antagandena får betydande praktiska konsekvenser som tillsammans begränsar det socialistiska alternativet: optimismen sätter gränser för medlen, pessimismen beskär målen.

I sin statsteori, som upprättar dominansen för det politiska; i sin klassteori, som ger utsugning lägre prioritet och upphöjer ideologin till det avgörande (och därmed reducerar arbetarklassen till en lien kvarleva upplöst i en ”folklig allians”); och genom att han alltmer godtar ”demokrati” som ett oföränderligt begrepp där kapitalistisk och socialistisk ”demokrati” blir likvärdiga storheter i en oupphörlig kontinuitet, förebådade Poulantzas alla de viktiga temana för Den nya ”sanna” socialismen. Men han löpte aldrig linan ut när det gäller dessa teman och det vore sannolikt mer rättvist att se honom inte så mycket som den förste store företrädaren för NSS som dess siste store föregångare.

---

²⁸ Ralph Miliband, ”Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism”, *Socialist Register* 1978, s. 170.

4. Autonomiseringen av ideologi och politik

Introduktion

Den som gick i spetsen för den ”teoretiska” uppgörelsen med marxismen, och grundlade det som kom att kallas för *postmarxismen*, var den argentinske statsvetaren Ernesto Laclau.

Under 1980-talet gick Laclau och (hustrun) Chantal Mouffe till storms mot marxismen. De menade att arbetarklassen inte hade någon speciell roll i kampen för socialismen och att klasskampen var en myt. Det var i stället de intellektuella som hade nyckeln till förändringar – och kampen måste föras i första hand på den ideologiska nivån. Dessa idéer fick snabbt ett stort inflytande i vänsterintellektuella kretsar och spelar fortfarande stor roll, t ex i spanska Podemos där ledande intellektuella, såsom Pablo Iglesias, är mycket påverkade av Laclau (vilket de också själva medger)*.

Ellen Meiksins Wood kritiserar skarpt Laclaus teorier, som i sin tur hämtat inspiration från den sk Althusser-skolan, särskilt dennas syn på olika nivåers (t ex ideologins) ”relativa självständighet” från den ekonomiska basen. I den följande texten påvisar Meiksins Wood att Laclau i själva verket *helt* frikopplar ideologi och politik från de kapitalistiska produktionsförhållandena och klasskampen och de konsekvenser detta får.

Martin F

Ernesto Laclau (1935-2014)

I

Tveklöst utövade Poulantzas ett stort inflytande på den ”Nya Sanna Socialismens” [NSS i fortsättningen] teoretiska utveckling. Till slut blev han dock alltför ”ekonomistisk” för deras syften, och han förblev helt klart alltför fast i övertygelsen om arbetarklassen som en huvudaktör i det socialistiska projektet. Det slutliga avskiljandet av politiken från klass åstadkoms genom att göra ideologi och ”diskurs” – som båda uppfattades som självständiga från klass – till de huvudsakliga historiska avgörande faktorerna. Enligt NSS´ idealism är det ideologi eller ”diskurs” som konstituerar individer som ”subjekt”. För vänstern är det viktigaste

---

* Se [Ernesto Laclau, Podemos inspirationskälla](#) och [Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos](#)

politiska subjektet ”folket”, skapat av något sådant som en ”folkligt demokratisk” eller ”nationell folklig” diskurs.*

Det stora teoretiska och mest inflytelserika steget togs av Ernesto Laclau. Han började, liksom Poulantzas, som försvarare av det han ansåg vara marxistisk ortodoxi och teoretisk stränghet – till exempel mot Andre Gunder Frank, och även mot Balibar och Poulantzas själv – men gick längre än Poulantzas i att ge ”ideologiska bestämningar” en särställning och befästa deras sociala obestämbarhet. Som vi ska se, har han i sitt senaste arbete, skrivet tillsammans med Chantal Mouffe, tagit det slutliga steget för att lösgöra ideologi från sociala bestämningar och att helt upplösa det sociala i ideologi eller ”diskurs”. Denna bok, *Hegemonin och den socialistiska strategin* [Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, Göteborg/Stockholm 2008], är värd att studera, inte för att den erbjuder en särskilt övertygande argumentation för NSS, utan för att den är snyggt paradigmatiserad och sammanfattar alla NSS´ teman och drar dem till deras slutliga konsekvens. Den avslöjar med speciell klarhet alla luckor och motsägelser i deras logik, både teoretiska och politiska.

Det första större steget i ideologins autonomisering togs av Laclau i hans kritik av Poulantzas bok om fascismen.¹ Avsikten med detta teoretiska steg var helt klart politisk, att kritisera Poulantzas för att han avvisat nationalism som ett brukbart vapen i kampen mot fascismen. Det var denna ”nationellt-folkliga” eller ”folkligt demokratiska” ”interpellation” som enligt Laclau saknades i till exempel den tyska arbetarrörelsen under 1920-talet. I motsats till Poulantzas, omfamnade han i realiteten de aspekter i KPD:s politik, speciellt ”Schlageter-linjen”, som spelade på tysk chauvinism. Vi ska komma ihåg att ”Schlageter-linjen” uppmanade till visst samröre med fascismen – till exempel när KPD uppmanade till generalstrejk till minne av en proto-nazistisk militant som dödats i aktioner mot fransmännen i Rhenlandet. Laclau medger att det fanns ett element av ”opportunism” i denna linje, och att den bidrog till att försvaga arbetarklassen mot nazismen. Men han menar att dessa effekter inte var naturligt inneboende i den nationalistiska strömningen, utan skapade av dess ”sporadiska applicering” och genom den ”klassreduktionism” som tvingade KPD att ta till sig denna politik som en *eftergift* till småbourgeoisin.²

För att skapa teori av detta försvar för nationalism, föreslår Laclau en mer generellt tillämpbar uppsättning teoretiska principer kring det obestämda och klassneutrala i ”nationella-folkliga interpellationer”, och i ideologi generellt. Det råder ingen tvekan om att detta argument är påverkat av hans inställning till den politiska situationen i hans hemland Argentina och av hans sympati för den peronistiska traditionens ”folkliga interpellationer”, vilka enligt honom hade en stark ”folkligt demokratisk” potential som föröddes då regimen kollapsade, varvid varje liberalisering och ”varje stabil form av artikulering mellan folkliga interpellationer och borgerlig ideologi”³ förhindrades.

Den teori för ideologi som denna debatt utmynnade i är värd att undersöka, speciellt för dess mer generella applikationer och dess ”artikuleringar” med den dominerande teoretiska trend som är associerad med eurokommunismen, innan vi går vidare med att mer detaljerat studera den slutliga produkten av Laclaus teoretiska och politiska odysse i *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Redan i det tidigare arbetet – där arbetarklassen fortfarande har en framträdande roll i Laclaus koncept för socialistisk strategi – handlar kampen för socialism inte så mycket om klasskamp som om en obestämd ”demokratisk” kamp, ledd av en folklig

* Begreppet ”diskurs”, som Laclau (och Mouffe) använder flitigt, kommer av franskans *discours* som betyder ”samtal”, ”yttrande”, ”tal”. Enligt *NE* betyder det i ”dagligt tal samtal, dryftning. I filosofiska och besläktade sammanhang kan ordet beteckna en helhet av sammanhängande uttryck, utsagor och begrepp”. – *Red*

¹ Ernesto Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, London 1979, sid. 81-142.

² *Ibid.*, sid. 130

³ *Ibid.*, sid. 191.

allians som understöds av en i huvudsak klassneutral ideologi. Vägen är redan röjd för ett skifte från eurokommunism till den nya ”sanna” socialismen.

Sett ur det eurokommunistiska perspektivet är, som vi sett, den huvudsakliga uppgiften för arbetarrörelsen att vinna ”mellansektorernas” själar och hjärtan. Eftersom denna kamp måste utkämpas på den ideologiska och politiska arenan, lägger strategin om folkliga allianser en speciellt tung börda på ideologisk kamp och ger frågan om ideologi en mycket speciell teoretisk tyngd. I sin artikel ”Fascism and Ideology” formulerar Laclau tydligt de teoretiska krav som strategin om klassallianser ställer: ”Idag, när den europeiska arbetarklassen ökar sitt inflytande och alltmer måste bedriva sin kamp som en tävling om den ideologiska och politiska hegemonin i mellansektorn, blir det nödvändigare än någonsin för marxismen att utveckla en stabil teori för ideologisk praktik som eliminerar de sista resterna av klassreduktionism.”⁴ Laclau introducerar viktiga innovationer för den marxistiska teorin om ideologi, med det specifika syftet att möta dessa strategiska behov.

Men för att lägga grunden måste han först knyta ihop en del lösa ändar i de teorier om klass som presenterats av både eurokommunistiska strateger och Poulantzas. Återigen reses frågan om var man ska hitta ”mellansektorerna”. Även Laclau är missnöjd med PCF:s [franska KP] standarduppfattning om ”lönearbetande mellanskikt” som i grunden klasslöst, men han menar att denna position kan vara mindre felaktig än vad Poulantzas anser.⁵ Svårigheten med Poulantzas’ position, menar Laclau, är att när han gör *ideologiska* faktorer till primärt bestämmande av klass, så förnekar han i själva verket avvisar marxismens själva grundval eftersom han definierar klass utan samband med produktionsförhållandena.⁶ Problemet för Laclau är då att erkänna och förklara den ideologiska enhetligheten för dessa grupper (vilken han erkänner) och ge denna ideologiska enhetlighet den prioritet den förtjänar, utan att bestrida den marxistiska klassanalysens fundamentala premisser. I hans analys behåller klass en teoretisk renhet men förlorar sin historiska signifikans.

Till skillnad från Poulantzas anser Laclau att den ”nya småbourgeoisien” är en del av arbetarklassen och hävdar, att oavsett vilken objektiv klassituation dessa grupper har i termer av produktionsförhållanden, så är denna situation sekundär när det gäller att bestämma deras position. För dem är den primära ”motsättningen” till det ”dominerande blocket” inte en klassmotsättning. I deras fall finns de viktigaste motsättningarna ”inte på de dominerande produktionsförhållandenas nivå, utan på de politiska och ideologiska relationernas nivå...”⁷ Med andra ord, deras ”identitet som *folket* spelar en mycket viktigare roll än deras identitet som *klass*”.⁸

Det faktum att Poulantzas gamla och nya småbourgeoisie är två olika klasser, och att den senare tekniskt sett tillhör arbetarklassen, övertrumpas av den politiska och ideologiska enhet som binder dem samman och skiljer dem från andra klasser. Deras placering mellan de två dominerande klasserna tillåter dem att ”polarisera” åt vilket håll som helst. Klasskampen mellan bourgeoisie och proletariat blir då i ökande grad en ideologisk kamp om dessa grupper där de två tävlande försöker vinna över dem med ideologiska medel.

Detta representerar helt klart en betydande innovation i den marxistiska uppfattningen om klass och klasskamp. Det ska dock betonas att alla tre försöken att revidera den marxistiska teorin för att passa in ”mellansektorerna” – PCF:s teori om ett klasslöst lönearbetande mellanskikt, Poulantzas’ teori om den nya småbourgeoisien och Laclaus undanskuffande av klass-

⁴ Ibid., sid. 141-42.

⁵ Ibid., sid. 114.

⁶ Ibid., sid. 113.

⁷ Ibid., sid. 114.

⁸ Ibid., sid. 114.

motsättningar till förmån för ideologiska skillnader – liknar en släktstrid, en dispyt om vilken klassteori som bäst är lämpad att understödja en strategi om folkliga allianser och ”maktblocket versus folkets motstånd”, på vilket strategin vilar. Alla tre bygger på det ena eller andra sättet på att man förflyttar produktionsförhållanden och exploatering, och den direkta motsättningen mellan kapital och arbete, från den marxistiska teorins och praktikens centrum, även om Laclau går mycket längre än Poulantzas.

Laclau presenterar sedan en teori om ideologi som förstärker ideologins *självständighet* genom att avlägsna den så mycket som möjligt från klassrelationer. Argumenteringen börjar med en distinktion mellan ideologiska uttryck (”interpellationer”) som är bestämda av klassmotsättningar och klasskamp, och de som genereras av andra slags motsättningar, speciellt ”folkligt demokratiska” strider i vilka ”folket” (en kategori som skär genom klasserna) står mot ett dominerande ”maktblock”, främst i form av staten. Sådana klasslösa ideologier uppträder alltid i sällskap (”artikuleras”) med klassideologier; men eftersom de är i princip självständiga, neutrala, inte klass-specifika, kan de lösgöras eller ”desartikuleras” från en klassideologi och anknytas till en annan. Så vilar till exempel den dominerande klassens hegemoni i stor utsträckning på dess förmåga att neutralisera oppositionen genom att själv lägga sig till med en folkligt demokratisk ideologi.

Här hittar vi så argumentets stöttesten. Dessa avskiljbara, klassneutrala, folkligt demokratiska ”interpellationer” är ”den ideologiska klasskampens domän framför andra”.⁹ Då ideologi här ges stor tyngd, kan dessa självständiga ideologiska element sägas representera klasskampens centrala arena. Det utmärkande för detta argument är att ”även om klassbestämmelsens domän är reducerad så är arenan för klasskamp kraftigt utvidgad”.¹⁰ En teoretisk bas har således lagts, inte bara för politiska allianser som överskrider klass – man skulle kunna säga en ”teoretisering” av Folkfronten – utan uppenbart också för att lokalisera de viktigaste agenterna för klasskamp *utanför klasserna*. Laclau ger oss vissa antydningar om vilka sådana agenter skulle kunna vara. Genom att lägga så mycket av klasskampens börda på ”artikuleringen” och ”desartikuleringen” av självständiga ideologiska ”interpellationer”, får han klasskamp att framstå som en i stort ”självständig” intellektuell exercis, i vilken de ”självständiga” intellektuella kämparna från varje klass tävlar i en dragkamp om klasslösa ideologiska element, och segern går till den klass vars intellektuella mest övertygande kan omdefiniera dessa element så att de passar deras egna speciella intressen.

Enligt en sådan syn borde den lämpliga teoretiska strategin mot ett ideologiskt system som liberal demokrati vara att först avskilja dess klasslösa – speciellt folkligt demokratiska – ”interpellationer” från deras (tillfälliga och godtyckliga) klassanknytningar. Detta kan åstadkommas genom att *abstrahera* dem, tömma dem på deras specifika sociala och historiska innehåll. På så sätt kan de reduceras till mer eller mindre formella förslag av mer eller mindre allmängiltig tillämpning, vilka då kan ombildas för att artikuleras med en ny uppsättning socio-historiska intressen. Om bourgeoisiens hegemoni vilar på förmågan att hävda sina egna folkligt demokratiska ”interpellationer”, är den första mot-hegemoniska uppgiften för de socialistiska politiska teoretikerna att ”desartikulera” dessa ideologiska element från borgerlig ideologi genom att påvisa deras klasslösa karaktär.

Det bör noteras att Laclau går längre än att påstå att inte alla sociala konflikter är klasstrider och att inte alla ideologier är klassideologier, inte ens när de är inbegripna i klasskamp. Han går också längre än att konstatera att en viss klassideologi – som den borgerligt-demokratiska ideologin – kan förvärva en viss karaktär av *universalitet*, och att det är precis denna karaktär av universalitet som konstituerar klass-*hegemoni*. Han säger inte heller ens att sådana anspråk

⁹ Ibid., sid. 109.

¹⁰ Ibid., sid. 110.

på universalitet måste innehålla ett betydande element av sanning för att vara hegemoniska. Allt detta skulle vara sant för, och skulle korrekt karakterisera, borgerlig demokrati – vilken är både en *klassideologi* och en tänkbar pretendent för universalitet, i den grad den vunnit anslutning från andra klasser inte bara genom mystifiering utan också genom att ge dem verkliga fördelar.

Men Laclau säger något annat. Istället för att påstå att en ideologi som är klass-bestämmd till sitt ursprung och mening kan framstå som generell och då bidra till dess föräldraklass´ hegemoni, påstår han i stort sett det motsatta: att en sådan ideologi skulle uppfattas som att inte ha någon ”precis klassanknytning”¹¹, och att klass-hegemoni beror på hävdandet och upptagandet av dessa huvudsakligen klass-neutrala ”interpellationer”. Att beskriva t ex de ”demokratiska” aspekterna av borgerlig demokrati i dessa termer är något annat än att påstå att borgerligt-demokratiska former, hur ”borgerliga” de än må vara, inte kan avfärdas som bara båg och mystifikation. Det är faktiskt att tvärtom hävda att de inte är ”borgerliga” alls. Laclau säger i en fotnot att han med ”demokratiska interpellationer” avser mer än den liberala och parlamentariska demokratins ideologi,¹² men det är tydligt att hans argument är avsett att överbrygga gapet mellan borgerlig och socialistisk demokrati och att begreppsmässigt bort-rationalisera det radikala brottet mellan dem.

Den strategiska implikationen av detta arguments verkar vara att socialism kan byggas helt enkelt genom att utvidga dessa huvudsakligen klassneutrala demokratiska former. Återigen möter vi inga klassbarriärer längs vägen. Om vi å andra sidan skulle se på dessa former som klass-specifika, skulle vi erkänna deras värde och även det rimliga i deras krav på viss generalitet; men vi skulle också tvingas erkänna klyftan, ”floden av eld” mellan borgerlig och socialistisk demokrati, liksom svårigheten att övergå från den ena till den andra. För Laclau är den korrekta strategin inte att framhäva det specifika i socialism, inte att reformera demokratin för socialismen genom att utmana den borgerliga demokratins gränser med alternativa socialistiska former, och, slutligen, inte att driva arbetarklassens specifika intressen, utan att spä ut dem i en mellanliggande ”stuvning”. Vi har nu en teori om ideologi som ackompanjerar de teorier om klass och stat som är nödvändiga för att understödja strategin om folkliga allianser och bygget av socialism genom en utvidgning av borgerligt-demokratiska former, och allt förbigår den direkta motsättningen mellan kapital och arbete.

II

Laclau har emellertid inte nöjt sig med dessa redan betydande avvikelser från traditionell marxistisk teori och praktik. I hans senaste arbete har den teoretiska och politiska logiken i hans tidigare arbeten dragits till sin spets: han säger det som verkar vara ett slutligt adjö till marxismen, och mer specifikt även till arbetarklassen, och i själva verket, det måste sägas, till allt som liknar socialism. Hans tidigare anmärkningar om den europeiska arbetarklassens ökande inflytande, och hans recept för socialistisk kamp som medel för att etablera arbetarklassens hegemoni över ”mellansektorerna”, skulle vara otänkbart att höra från honom idag. Arbetarklassen har nu helt ersatts av ”folket”, och socialism av något som kallas ”radikal demokrati”. Framför allt har självständig ideologi – eller mer precis, diskurs – nu uppslukat hela den sociala världen. Det är inte längre bara en fråga om att lösgöra ideologin från varje social bas; nu är samhället självt konstituerat av ideologi eller ”diskurs”. Det finns inga sociala relationer eller identiteter kvar; det finns bara fält av diskursivitet. Han har dragit NSS’ logik till dess yttersta extrem, till en öppen nedgradering av socialismen som sådan – nu som bäst till en ”komponent i radikal demokrati” – vilket få av hans kamrater tills nu har varit villiga att ta efter.

¹¹ Ibid., sid. 111.

¹² Ibid., sid. 107, n. 36.

I *Hegemonin och den socialistiska strategin*, grep sig Laclau och hans medförfattare Chantal Mouffe an med att underminera själva fundamentet i den marxistiska uppfattningen om arbetarklassen som agent för den socialistiska omvandlingen. De vill ersätta den med ett politiskt projekt vars mål är ”radikal demokrati”, och vars subjekt är folkliga allianser som inte är konstituerade av klassrelationer, inte heller av några specifika sociala relationer utan enbart av diskurs. Detta teoretiska projekt kräver att marxismen ifrågasätts på dess allra starkaste grunder. Laclau och Mouffe lanserar ett angrepp på det de uppfattar som ”den ortodoxa essentialismens sista fäste”, de grundläggande uppfattningarna i den marxistiska ”klassreduktionismen”: att ”ekonomin” är en ”självreglerande” mekanism, strikt opererande genom ”endogena” lagar utan någon ”obestämdhet som uppstår genom politiska eller andra yttre ingripanden”¹³; att denna mekanism, genom sina egna rörelselagar, automatiskt konstituerar sociala agenter; och att dessa sociala agenter, på grund av deras position i produktionsförhållandena, kommer att ha ”historiska intressen” som återspeglas på andra ”sociala nivåer” – speciellt i politiska manifestationer, och specifikt i arbetarklassens ”fundamentala intresse” av socialism.¹⁴

Detta teoretiska projekt snarar spektakulärt redan vid första steget. Det börjar med en så flagrant missuppfattning av marxismen att hela resonemanget sätts ifråga. Deras sammanfattning av marxismens främsta principer, dess uppfattning av ”ekonomi”, är värd att citera i sin fulla längd, speciellt då den illustrerar en tolkning av marxismen som inte är ovanlig bland NSS-are. De börjar med påståendet att idén om att de ”ekonomiska rörelselagarnas karaktär motsvarar tesen om produktivkrafternas neutralitet”, och fortsätter:

I marxismen spelar produktionskrafternas utveckling nyckelrollen i den historiska utvecklingen mot socialism, givet att ”produktionskrafternas tidigare utveckling gör socialismen möjlig och deras framtida utveckling gör socialismen nödvändig.” De återfinns vid roten när ett ständigt större och mer utsuget proletariet uppstår, vars historiska uppdrag är att ta i besittning och kollektivt styra starkt socialiserade och utvecklade produktionskrafter. Motsägelsen mellan borgarklass och proletariet är således det sociala och politiska uttrycket för en primär ekonomisk motsägelse, en som kombinerar en allmän utvecklingslag för produktionskrafterna med de utvecklingslagar som är specifika för det kapitalistiska produktions sättet. Om historien har en mening och ett rationellt substrat, så beror det enligt detta synsätt på produktionskrafternas allmänna utvecklingslag. Därför kan ekonomin förstås som en samhällsmekanism som oberoende av mänsklig handling agerar i relation till objektiva fenomen.¹⁵

Låt oss för ett ögonblick stoppa här för att belysa de kritiska punkterna. Även om det finns mycket som kunde sägas om den råa teknologiska determinism som här felaktigt tillskrivs Marx, om hur denna historieuppfattning, som en neutral utveckling av produktivkrafterna, kringgår de väsentliga frågor som Marx ställde kring det specifika för kapitalismen och dess unika drift att revolutionera produktivkrafterna, ska dessa frågor inte uppta oss här.¹⁶ Det är för ögonblicket nog med att notera att Laclau och Mouffe tillskriver Marx åsikten att produktivkrafterna är ”neutrala” och deras utveckling är en ”neutral” process (vad det betyder ska vi se om en stund); att proletariet bara är en reflex av denna fundamentala teknologiska utvecklingsprocess, precis som motsättningen mellan bourgeoisien och proletariet (begreppet klassexploatering figurerar inte alls i denna redogörelse); att proletariets ”historisk mission” kan reduceras till att lyda det teknologiska imperativet genom att

¹³ Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, *Hegemonin och den socialistiska strategin*, Göteborg/Stockholm 2008, s. 127. I fortsättningen förkortad HSS.

¹⁴ Ibid., sid. 127-8.

¹⁵ Ibid., sid. 128-9. Det är värt att notera att Laclau och Mouffe citerar från G.A. Cohen, inte från Marx. Denna praxis att tolka via mellanhand följer de konsekvent i all redogörelse för Marx åsikter.

¹⁶ Jag har behandlat dessa frågor mer utförligt i ”Marxism and the Course of History”, *New Left Review* 147, September/Oktober 1984, sid. 95-107.

kollektivt tillägna sig de ”neutrala” produktionskrafter som kapitalismen utvecklat för att bistå deras vidare utveckling (återigen, den ”historiska uppgiften” att utrota klassexploatering förekommer inte i denna redogörelse, vilken inte kan härbärgera något så ”obestämbar” och ”exogent” som klasskamp).

Detta är naturligtvis inte första gången som Marx har lästs som en teknologisk determinist – men denna tolkning är kanske mer kompromisslös än de flesta. Det som är betydelsefullt i denna speciella redogörelse är att den understryker ett fundamentalt antagande: enligt Laclau och Mouffe förutsätter Marx´ uppfattning om arbetarklassen som politisk agent, den främsta agenten för den socialistiska omvandlingen, att arbetarklassen automatiskt uppstår som en enhetlig politisk kraft som ett mekaniskt svar på teknologiska imperativ, och att marxismen står och faller med om denna enkla determinism är korrekt – vilket den helt klart inte är. Den fulla styrkan i detta argument – och i vilken grad det är baserat på ett kraftigt missförstånd – framträder klart i det följande:

För att denna produktionskrafternas allmänna utvecklingslag skall ha full giltighet, krävs att alla de element som ingriper i produktionsprocessen underordnas dess bestämmningar. I syfte att befästa detta tvingades marxismen tillgripa en fiktion: den tänkte sig arbetskraften som en vara. Sam Bowles och Herbert Gintis har visat hur denna fiktion skulle komma att göra marxismen blind inför en hel serie egenskaper hos arbetskraften som element i den kapitalistiska produktionsprocessen. Arbetskraften skiljer sig från andra nödvändiga element i produktionen i det att kapitalisten måste göra mer än bara köpa den; han måste också få den att producera arbete. Denna väsentliga aspekt undflyr likväl idén om arbetskraften som en vara vars bruksvärde är arbete. Ty om den bara var en vara bland andra, skulle dess bruksvärde uppenbarligen automatiskt vara tillgängligt direkt från inköpet. ”Att beskriva arbetet som arbetskraftens bruksvärde för kapitalet fördunklar den absolut grundläggande distinktionen mellan produktiva investeringar *förkroppsligade i människor som är kapabla till social praktik* och alla de andra investeringar där det är tillräckligt att äga kapital för att garantera deras produktiva tjänster.” En stor del av den kapitalistiska organiseringen av arbetet kan endast förstås som ett resultat av nödvändigheten att utvinna arbete ur den arbetskraft som kapitalisten köpt. Utvecklingen av produktionskrafterna blir obegriplig om man inte förstår detta behov hos kapitalisten att härska i själva hjärtat av arbetsprocessen. Detta ifrågasätter givetvis hela tanken på produktionskrafternas utveckling som ett naturligt, spontant progressivt fenomen. Vi kan därför se att båda elementen i det ekonomistiska perspektivet – arbetskraften som vara och produktionskrafternas utveckling som neutral process – förstärker varandra...

Faktum är att så snart arbetskraften är köpt, måste mesta möjliga arbete pressas ur den. Därför kan arbetsprocessen inte existera utan en serie av herraväldesrelationer. Därför måste också, långt före monopolkapitalismens ankomst, den kapitalistiska organiseringen av arbetet både vara en produktionsteknik och en herraväldsteknik.¹⁷

Sedan, efter några avsnitt som avser att visa att dessa härskarrelationer också för med sig motstånd från arbetarna, och att därför naturen i och hastigheten av utvecklingen av produktivkrafterna är påverkad av arbetarklassens kamp, sammanfattar de:

Arbetarnas kamp kan om den förstås på det här sättet inte förklaras av någon inbyggd kapitalistisk logik, eftersom kampens dynamik inte kan underordnas arbetskraftens ”varu”-form. Men ifall denna splittring mellan en kapitalets logik och en arbetarmotståndets logik påverkar organiseringen av den kapitalistiska arbetsprocessen, då måste den också allvarligt påverka karaktären och rytmen hos produktionskrafternas utvidgning. Sålunda är tesen att produktionskrafterna är neutrala och att deras utveckling kan beskrivas som naturlig och enhetlig fullständigt ogrundad. Detta rycker också undan den enda bas utifrån vilken ekonomin skulle kunna ses som ett autonomt och självreglerat universum. Det första villkoret för den ekonomiska sfärens exklusiva privilegium när det gäller att skapa sociala agenter är således inte uppfyllt.¹⁸

¹⁷ HSS, sid. 129-30.

¹⁸ Ibid., sid. 132.

Låt oss vara mycket tydliga om vad som här sagts. Marx anklagas först för att inte ha förstått – eftersom han förblindats av ”fiktionen” om arbetskraften som en vara – att arbetskraft inte är en vara som alla andra, eftersom den är förborgad i mänskliga varelser ”kapabla till social praktik”; att kapitalet måste kontrollera arbetsprocessen för att få ut maximalt mervärde; att därför arbetsprocessen under kapitalismen karakteriseras av herraväldesrelationer; att arbetare gör motstånd; och att utvecklingen av kapitalistiska produktionstekniker och organisationsformer har formats genom arbetarklassens kamp.

Dessa anklagelser om Marx okunnighet kunde vara uppseendeväckande nog, med tanke på allt han har att säga om den antagonistiska karaktären i arbetsprocessen under kapitalismen; om varufetischism; om det specifika i den ”märkliga” varan arbetskraft, förborgad i levande, kämpande mänskliga varelser; om den kapitalistiska produktionens ”dubbla” karaktär, där produktionen av bruksvärden är oskiljbar från produktionen av mervärde; om hur den ”dubbla” karaktären påverkar organiseringen av produktionen, vilken samtidigt måste tjäna som en organisering av antagonistiska relationer för exploatering; om hur produktionens organisering är påverkad av kapitalets behov av kontroll under förhållanden med klassmotsättningar och arbetarmotstånd; om arbetarkampens historia och hur den har påverkat utvecklingen av kapitalistisk produktion; om det faktum att arbetsinstrumenten och den moderna ”teknikvetenskapen” inte är ”neutrala” utan genomsyrade av klassexploaterings-, klassdominansens och klasskampens relationer.

En stor del av *Kapitalets* första band ägnas åt just dessa teman, och till att utforska implikationerna av det faktum att kapitalets kontroll av arbetsprocessen inte bara är bestämd av det ”neutrala” behovet av ”effektivitet” utan är ”nödvändiggjord av kapitalisten och ger därför denna process en antagonistisk karaktär”¹⁹ och intressekonflikten mellan kapitalisten och arbetaren, en antagonism som medför relationer av dominans och motstånd. Även i det *Kommunistiska Manifestets* kärnfulla framställning är det tydligt att utvecklingen av produktivkrafterna är allt annat än ”neutral”, bestämd som den är av klassimperativen och klassmotsättningarna.

Men det som gör Laclau-Mouffe-argumentet ännu mer häpnadsväckande är att just dessa teman, som de anklagar Marx att vara blind för och vilka de presenterar som avgörande slag mot hela det marxistiska projektets teori och praktik, står i centrum för det marxistiska greppet att förbinda arbetarklassens ”ekonomiska” intresse med socialistisk politik. För Marx är det just för att den ”ekonomiska sfären” är genomsyrad av klassexploateringsrelationer och klassintressenas motsättningar, just för att den ”ekonomiska sfären” är konstituerad av dessa klassrelationer – och inte bara av något ”neutralt” teknologiskt imperativ – att det finns en organisk relation mellan ”ekonomin” och andra sociala ”sfärer”. För Marx är det just för att materiell produktion är organiserad på ett klass-förvridet sätt som ”ekonomiska” relationer också är relationer för makt, konflikt och kamp, som påverkar inte bara i den ”ekonomiska sfären” utan också andra sociala områden och politikens arena. (Är inte den första premisen för historisk materialism att materiell produktion är ett *socialt* fenomen?) Det är därför obegripligt varför påståendet att produktionens organisering inte kan separeras från ”allmänna sociala relationer”²⁰ skulle betraktas som en avgörande utmaning för marxismen, istället för dess ultimata bestyrkande. Och det är lika obegripligt varför påståendet att det finns en fundamental antagonism i den kapitalistiska produktionens kärna, och att denna antagonism är oskiljbar från härskarrelationerna, motståndet och kampen på andra sociala ”nivåer”, skulle betraktas som ett dödligt slag mot den marxistiska uppfattningen av det socialistiska projektet, istället för att bekräfta just de premisser på vilka marxismen baserar sin uppfattning om den

¹⁹ Marx, *Capital*, volym 1, Harmondsworth 1976, sid. 450. Moskva 1971, sid. 314.

²⁰ HSS, sid. 132.

organiska förbindelsen mellan socialistisk politik och de antikapitalistiska intressen som så att säga är inneboende i arbetarklassen.

III

Detta är den första fatala sprickan i Laclau-Mouffes attack mot marxismen, och den inbegriper helt klart inte bara en häpnadsväckande felläsning av Marx, utan också ett mycket avgörande fel i argumenteringen. Men det är också något mer fundamentalt som står på spel, vilket berör själva kärnan i deras teoretiska bygge – och i själva verket hela NSS-projektets teoretiska grundval. Laclau-Mouffes attack på den marxistiska associeringen av socialistisk politik med arbetarintressen vilar på ett påstående: marxismen måste anta att arbetarklassens sammanhållning och dess socialistiska impuls är en ”naturlig effekt av kapitalistisk utveckling” – dvs. den neutrala och naturliga utvecklingen av produktivkrafterna – utan ”yttre intervention” från ideologins och politikens ”sfärer”; med andra ord, arbetarklassen måste stiga fram mogen, som en enhetlig kraft för socialism, direkt ur den kapitalistiska produktionen – annars har marxismen fel. Om klassisk marxism själv erkänner behovet av en förmedling mellan den kapitalistiska produktionens realiteter och konstituerandet av arbetarklassen som en enhetlig socialistisk kraft, undergräver den sina egna fundament. Om arbetare inte är förenade, utan förmedlingar, av en ”rationell och nödvändig historisk rörelse som kan förstås vetenskapligt”²¹ kan det inte finnas någon mening i att tillskriva ”objektiva intressen” till en arbetarklass som är historiskt fragmenterad och utsatt för en mängd andra historiska intressen än klassintressen:

Här är valet tydligt: antingen har man en historieteori enligt vilken denna motsägelsefulla mångfald kommer att utplånas och en absolut enad arbetarklass kommer att bli genomskinlig för sig själv i ett ögonblick av proletär kiliasm – och då kan dessa ”objektiva intressen” bestämmas redan från början; eller också överger man den teorin och med den varje grund för att privilegiera vissa subjektpositioner framför andra i bestämningen av agentens ”objektiva” intressen som helhet – och då blir denna senare tanke meningslös.²²

Om, med andra ord, konstituerandet av arbetarklassen som en enhetlig revolutionär kraft inte är en helt intern process i produktivkrafternas utveckling under kapitalismen, utan kräver ”yttre intervention” – till exempel i form av politisk skolning och organisering – då måste den förlora sin privilegierade status som den revolutionära agenten, kanske även själva identiteten som klass, och inlemmas bland andra sociala varelser vars kollektiva identitet och samband med det socialistiska projektet är helt tillfällig och beroende av ”diskursiv konstruktion”.

Vad exakt betyder det att förneka arbetarklassens ”objektiva intressen” eller att vidhålla att arbetare inte är annorlunda än andra ”sociala agenter” när det gäller i vilken grad deras intressen sammanfaller med socialismens mål? Det måste först noteras att detta är något helt annat än att bara erkänna att materiella *intressen* inte spontant förvandlas till politiska *mål*, och ännu mindre till samfällad politisk *aktion*. Det implicerar att materiella intressen inte *existerar* såvida de inte är omvandlade till politiska mål och samfällad politisk aktion. Detta måste betyda att den kapitalistiska exploaterings villkor inte är mer avgörande för att bestämma livssituationerna och erfarenheterna för arbetare än andra förhållanden och tillfälligheter som kan beröra deras liv (vilket förmodligen också betyder att man ifrågasätter den främsta principen i historisk materialism, som handlar om produktionsförhållanden och exploaterings centrala roll i konstitueringen av mänskligt socialt liv). Implikationen är att arbetare inte är mer påverkade av kapitalistisk exploatering än andra mänskliga varelser som inte själva är direkta objekt för exploatering. Det implicerar också att kapitalister inte får

²¹ Ibid., sid. 137.

²² Ibid., sid. 137. Ibid. Jag har lånat denna fras från en artikel som jag skrivit tillsammans med Peter Meiksins, ”Beyond Class? A Reply to Chantal Mouffe”, *Studies in Political Economy*, 17, Summer 1985.

någon fundamental fördel av exploateringen av arbetare, att arbetarna inte får någon fundamental nackdel av sin exploatering, att arbetare inte skulle ha någon fundamental fördel av att slippa bli exploaterade, att villkoren för att exploateras inte medför ett ”intresse” för avskaffandet av klassexploatering, att relationerna mellan kapital och arbete inte får några fundamentala konsekvenser för hela strukturen av social och politisk makt, och att de motsatta intressen mellan kapital och arbete helt handlar om hur åskådaren ser på saken. (Oavsett om detta gör nonsens av de påståenden med vilka Laclau och Mouffe började sin attack mot marxismen med, som rörde förhållanden med dominans och motstånd som genomsyrar kapitalistisk produktion – för att inte tala om hela historien om arbetarkamp mot kapitalet.) I korthet, Laclau-Mouffes argument är att det *inte finns* något sådant som materiella intressen utan bara diskursivt konstruerade *idéer* om dem. För vad kan det annars innebära att säga att inga gemensamma ”objektiva intressen” kan tillskrivas arbetare på grund av deras gemensamma situation i produktionsförhållandena? Den yttersta slutsatsen av detta argument måste bli att en grottman kan bli socialist lika väl som en proletär, förutsatt bara att han kommer inom räckhåll för den lämpliga diskursen.²³

Och det visar sig att den slutsats som Laclau och Mouffe dragit av sin attack på ”essentialismens sista fäste” är att det inte finns några ”fasta” sociala intressen eller identiteter, att alla sociala identiteter är diskursivt konstruerade och ”politiskt förhandlingsbara”. Detta är den tes som deras sak i grunden vilar på; och den för inte bara med sig en upplösning av social verklighet i diskurs, utan ett bestridande av *historien* och av logiken i historiska processer. En noggrann betraktelse av de ”klara alternativ” som erbjuds av Mouffe och Laclau mellan en enkel revolutionär tro på lyckoriket och ett fullständigt förnekande av varje organisk förbindelse mellan arbetarintressen och socialism – i verkligheten ett förnekande av arbetarintressen *tout court* – avslöjar en besynnerlig uppfattning om historiska och sociala processer, eller mer exakt, avsaknaden av varje sådant koncept överhuvudtaget. Vad det i verkligheten betyder är att där det inte finns någon enkel, absolut, mekanisk, enkelriktad och ickekontradiktorisk bestämmelse, där finns det inte någon bestämmelse, inget förhållande, inget orsaks-samband alls. Det finns inga historiska förhållanden, förbindelser, gränser eller möjligheter, det finns bara godtyckliga närliggande positioner, ”förbindelser”, och tillfälligheter. Om det finns något som håller ihop de skilda och isolerade fragmenten av verklighet så är det bara diskursens logik. (Det är kanske betecknande att det enda slags samband ”mellan positioner i produktionsrelationerna och producenternas mentalitet” som de skulle kunna erkänna som ”bevis” på den marxistiska synen skulle vara ett *logiskt* samband – vad nu det betyder.²⁴)

I detta har Laclau och Mouffe följt den nu välbekanta banan från strukturalism till post-strukturalism – även om de verkar osäkra på huruvida den poststrukturalistiska upplösningen av den sociala verkligheten i diskurs kan betraktas som en generell historisk lag (som den var) eller om det bara är i modern tid, och speciellt med uppkomsten av ”industrisamhällen”, som den sociala verkligheten har dematerialiserats och blivit mottaglig för diskursiv konstruktion. De har dock banat ny väg genom att konstruera ett politiskt program ur denna dekonstruerade sociala värld.

Om den diskursiva konstruktionen av sociala identiteter ska bli basen för ett politiskt program, måste vi naturligtvis få veta var viljan och förmågan att ”förhandla” – dvs. skapa – dessa identiteter ska komma från, och vem som ska ge dem deras politiska mål och riktning. Den stilla fråga som löper genom Laclau-Mouffe-argumentet är: vem kommer att vara bärare av diskursen? Vem kommer att konstituera de relevanta sociala identiteterna? Eller, sagt på ett

²³ Ibid. Jag har lånat denna fras från en artikel som jag skrivit tillsammans med Peter Meiksins, ”Beyond Class? A Reply to Chantal Mouffe”, *Studies in Political Economy*, 17, Summer 1985.

²⁴ HSS, sid. 138.

annat sätt, med Mouffes och Laclaus egna ord: ”vem är det artikulerande subjektet?”²⁵ Alltså, inte bara vem som kommer att åstadkomma den ”hegemoniska” diskursen, utan vem, givet den ”öppna och obestämda karaktären av det sociala”, kommer att vara det ”hegemoniska subjektet” kring vilket den politiska agenten kommer att konstrueras genom ”artikulerande praktik”?

Det finns två möjliga svar, ett explicit och ett som i det stora hela är implicit, men olycksbådande. Det första svaret är i själva verket, ingen – eller alla. I stället för den ”essentialistiska” arbetarklassen, erbjuder Laclau och Mouffe oss ett obestämt ”månghövdad subjekt”. En ”folklig” kraft som består av folk med antingen multipla sociala identiteter eller inga sådana alls; men eftersom detta månghövdade subjekt självt är bildat av diskurs, är detta som bäst ett cirkelresonemang. Om det betyder någonting alls, betyder det något ganska trivialt – och förbryllande bekant. Den moderna världen, säger man oss, består inte längre av tydliga motsatta sociala intressen. Vi lever i ett allt mer pluralistiskt samhälle so kännetecknas av konstant flöde och mobilitet, där folk antar flera och växlande sociala identiteter. Det är därför ”hegemonisk politik”, politiken med diskursivt konstruerade sociala identiteter, framträder som den dominerande politiktypen först ”i början av den moderna tiden”.²⁶ (Betyder detta att den poststrukturalistiska upplösningen av social verklighet i diskurs bara gäller ”moderna tider”, medan det tidigare kan ha funnits reella materiella förhållanden och sociala relationer?) Var har vi hört detta tidigare? Efter mycket teoretiskt stötande och blötande, är inte det berg man byggt och presenterat – pluralism?

Alternativet – vilket alltid hotfullt lurar i bakgrunden – är en doktrin enligt vilken någon extern agent, någon som är unikt och självständigt kapabel att skapa en hegemonisk diskurs ur sina egna inre resurser, kommer att införa den uppifrån, och ge den mellanliggande massan en kollektiv identitet och skapa ett ”folk” eller en ”nation” där ingetdera förut existerat. De otrevliga möjligheter som döljs i en sådan syn är uppenbara. I ärlighetens namn måste det dock sägas, att även om sådana faror ligger implicit i Laclau och Mouffes i huvudsak rotlösa politik, och även om de är redo att tilldela *intellektuella* en betydande roll i konstituerandet av sociala subjekt genom självständig diskursiv aktivitet, så verkar de vara omedvetna om farorna och ha de bästa demokratiska intentioner.

IV

Men där är kanske stötestenen – för vad menar de egentligen med demokrati? Det är en kritisk fråga eftersom Mouffe och Laclau sammanfattar sitt politiska projekt som en kamp för en ”radikal pluralistisk demokrati” som genomförs av ett ”pluralistiskt” subjekt, istället för en kamp för socialism av ett enhetligt subjekt, arbetarklassen. Så en demokratisk impuls och en mångfald av ”demokratisk kamp” ersätter materiella intressen och klasskamp som historiens drivkrafter, medan socialistiska krav bara är ”ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen”. ”Demokratisk diskurs” är då den förenande tråden för historia och politik, och det cement som löst binder samman det pluralistiska subjektets disparata element.

Argumentet utgår från premissen att det sedan Franska revolutionen inte har funnits några tydliga sociala antagonismer som skulle kunna uttryckas i motsvarande politisk uppdelning. Efter motsättningen ”folket – *ancien regime*” – den sista motsättning i vilken politisk uppdelning motsvarade två antagonistiska samhällsformer – har politiska oppositioner tvingats konstrueras ur allt mer ”sköra” sociala antagonismer. Långt från att skapa ökande sociala klyftor, som kan uttryckas i en politisk opposition mellan socialism och kapitalism som Marx menar, verkar uppkomsten av modern industriell kapitalism hellre markera slutet på tydliga

²⁵ Ibid., sid. 195.

²⁶ Ibid., sid. 200.

antagonismer kapabla att ”dela den sociala kroppens totalitet i två antagonistiska läger”.²⁷ Det är av detta skäl som Marx, för att bemöta den ökande komplexiteten och pluralismen i ”industrisamhället”, tvingades uppfinna en ”ny princip” för social uppdelning, konfrontationen mellan *klasserna*. Men oturligt för honom var att det inte kunde finnas någon automatisk motsvarighet mellan denna sociala uppdelning och en politisk opposition; så påståendet att klasskamp är den fundamentala principen för politisk uppdelning ”måste alltid åtföljas av supplementära hypoteser som placerade dess fullständiga tillämplighet i framtiden”.²⁸ Därför har marxister tvingats göra antaganden om den framtida förenklingen av den sociala strukturen och den progressiva utvecklingen av klassmedvetenhet, vilket till slut skulle få till stånd en överensstämmelse mellan politisk kamp och klassernas kamp ”som agenter som upprättats på produktionsförhållandenas nivå”.

Enligt Laclau och Mouffe måste vi börja med att överge föreställningen om att det finns någon speciell social antagonism som har en privilegierad status för att upprätta en politisk uppdelning, och att tvärtom acceptera ”det socialas pluralitet och obestämbarhet”.²⁹ Det har funnits många olika former av motstånd mot underordning, men bara under vissa förhållanden har de utmynnat i strider för att göra slut på förhållandena av underordning som sådana. Skapandet av sådana *politiska* strider ur olikartade motstånd mot underordning är en fråga om *diskursiv konstruktion*. Vi måste därför identifiera de ”diskursiva villkoren för uppkomsten av ett kollektivt handlande som är inriktat på en kamp mot ojämlikheter och på att ifrågasätta underordningsrelationerna. Vi skulle också kunna säga att vår uppgift är att identifiera de villkor under vilka en underordningsrelation blir en förtrycksrelation och därigenom inrättar sig själv som platsen för en antagonism.”.³⁰

Det är här föreställningen om en ”demokratisk revolution” träder in i resonemanget. För två sekel sedan, med Franska revolutionen, började en ny era som markeras av ”slutet för ett samhälle av hierarkisk och ojämlik typ, behärskat av en teologisk-politisk logik enligt vilken den sociala ordningen har sitt ursprung i en gudomlig vilja”.³¹ Det som var speciellt utmärkande och nytt i denna utveckling var ”uppfinnningen av en demokratisk kultur” som skulle skapa de ”diskursiva villkoren” för att transformera vissa ”relationer av underordning” till ”relationer av förtryck” och således ”platser för antagonism”. Fram till uppkomsten av modern demokratisk diskurs kunde inte dessa relationer av underordning ha betraktats som illegitima och förtryckande. Det är först i kontexten av denna moderna diskurs som de kunde bilda en arena för kamp. Kritiken av politisk ojämlikhet som är förenad med en demokratisk diskurs, tillät exempelvis en ”förskjutning” till kritik av ekonomiska ojämlikheter, på samma sätt som i en socialistisk diskurs – vilket är orsaken till att socialismens krav måste ses som ”ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen”.³²

Denna rent bisarra redogörelse för modern historia illustrerar kanske bättre än något annat den stora tomheten i detta angreppssätt, med dess insisterande på den ”diskursiva konstruktionen av social verklighet”. Till exempel är karakteriseringen av det europeiska samhället fram till Franska revolutionen som ett samhälle ”stört av teologisk-politisk logik i vilken den sociala ordningen hade sin grund i gudomlig vilja” speciellt tom. Låt oss emellertid koncentrera oss på den ”demokratiska revolutionen”.

I vilken mening förekom det en ”demokratisk revolution” (ibland också kallad Atlantiska revolutionen) under 1700-talets sista årtionden? Denna urblekta idé, vanligtvis associerad med

²⁷ Ibid., sid. 212

²⁸ Ibid., sid. 212

²⁹ Ibid., sid. 213.

³⁰ Ibid., sid. 214.

³¹ Ibid., sid. 216.

³² Ibid., sid. 217.

den ganska konservativa historikern R R Palmer, och J. Godechot, har visat sig vara av begränsat värde för historiker och har inte lyckats få något större stöd, huvudsakligen därför att den måste definieras så brett att den blir nästan obrukbar för att greppa bredden av sociala strukturer, politiska institutioner och revolutionära rörelser som hamnar inom dess sfär.³³ Men om vi i stället fokuserar på det system av idéer som man hävdar att dessa olika fall hade gemensamt, och vilket ensamt skulle kunde rättfärdiga att de karakteriseras som en enda revolution (återigen, förutsatt att dessa idéer uppfattas ganska brett), är resultatet inte särskilt glädjande för Mouffe och Laclau.

Deras argument kräver att den nya demokratiska diskursen, som de under den fortsatta argumenteringen i ökande grad likställer med liberal-demokratisk ideologi, måste framställa som illegitima och förtryckande sociala relationer som i annat fall inte skulle uppfattas som så. Den historiska betydelsen och effekterna av den liberal-demokratiska diskursen har dock varit långt mer tvetydig. Vi behöver till en början påminnas om att idén om *demokrati* har en mycket lång historia, något man inte skulle kunna tro utifrån deras redogörelse. Det kan inte råda något tvivel om att de moderna uppfattningarna om jämlikhet har nått mycket längre – åtminstone till bredden om än inte till djupet – än det exklusiva grekiska konceptet, vilket förnekade kvinnor och slavar den demokratiska principen. Samtidigt har de förändringar som uppkommit i uppfattningen av demokrati inte alla gagnat avlegitimeringen av ojämlikheter. Långt därifrån, i verkligheten är en av de mest avgörande dimensionerna i den ”demokratiska revolutionen” att den markerar *avskiljningen* av ”demokrati” från dess betydelse som *folk-makt*, styre av *demos*.³⁴ Det är precis av detta skäl – och inte bara på grund av någon allmän framgång för demokratiska värden – som ”demokrati” upphörde att vara ett fult ord inom de dominerande klasserna.

Man behöver bara betrakta skillnaden mellan den fasa med vilken USA:s grundlagsfäder (”Founding Fathers”) betraktade ”demokrati” och den omåttliga stolthet med vilken deras efterföljare har gjort anspråk på namnet ”demokrati” för den politiska ordning som dessa grundlagsfäder upprättade. Skillnaden kan inte bara hänföras till framstegen för demokratisk kultur. I en mening är motsatsen sann – eller åtminstone hade grundlagsfäderna en striktare uppfattning än senare generationer om vad ”demokrati” innebär. För dem hade ordet samma betydelse som för grekerna: direkt styre av folket, folket i betydelsen *plebs* snarare än *populus* (för att använda en distinktion som används av Mouffe och Laclau), eller – sett från de egendomsägande klassernas sida – mobbstyre. Enligt dessa strikta begrepp var den amerikanska republiken inte – lyckligtvis enligt dem – en demokrati (såvida den inte var en ”representativ demokrati”, som Alexander Hamilton föreslagit, vilket då skulle signalera en ny betydelse, explicit skild från folkstyre³⁵). Enligt de senare generationernas, den ”demokratiska revolutionens” barn, mycket utspädda standard var samma republik det mest demokratiska landet på jorden, och det perfekta idealet för demokrati. Ty samtidigt som den gamla förståelsen av demokrati som folkmakt överlevde – speciellt i socialistisk diskurs – förde den ”demokratiska revolutionen” som upprättade liberal demokrati också med sig en ny innebörd, som inte hade att göra med innehållet av folkmakt, utan med vissa procedurmässiga former och medborgerliga fri- och rättigheter. Genom de nya standarderna kan det direkta utövandet av folkmakt i själva verket uppfattas som ”anti-demokratiskt”.

Det måste påpekas att demokrati i dess ursprungliga mening alltid var klassmärkt – syftade på dominansen av folket som *plebs*. När Aristoteles klassificerade de viktigaste grundlagstyperna som då existerade i Grekland, åtskilde han dem inte bara på basis av numerär utan också på

³³ Se till exempel Alfred Cobban, *Aspects of the French Revolution*, London 1971, sid. 11-12.

³⁴ Jfr. Raymond Williams, *Keywords*, Glasgow 1976, sid. 82-7.

³⁵ Jfr. Williams, sid. 84.

basis av klass: ”Den korrekta användningen av termen ’demokrati’ är för en konstitution i vilken de fribördiga och fattiga kontrollerar regeringen – och samtidigt utgör en majoritet; och på liknande sätt är termen ’oligarki’ korrekt för en konstitution i vilken de rika och högbördiga kontrollerar regeringen – samtidigt som de är en minoritet.”³⁶ Hans föregångare, Platon, var ännu mer rakt på sak. När han beskriver klasskriget mellan rika och fattiga, vilket för honom, såväl som för Aristoteles, var källan till medborgerligt strävande, förklarar han principen för demokrati så här: ”Och när de fattiga vinner, blir resultatet en demokrati”.³⁷ I dess släptåg kommer vilda excesser av frihet och jämlikhet som slutar i anarki.

Den nya betydelsen av demokrati separerade den från dess klassinnehåll som de ”fattigas” styre. Genom att definiera demokrati i formella termer som inte är relaterade till klassmakt *fördunklades* det förtryck som den gamla betydelsen så starkt framhävde. Liberal demokratisk diskurs har alltsedan dess inte bara tjänat till att orättfärdiga vissa typer av underordning, utan tvärtom också till att mystifiera och rättfärdiga förhållandena av klassdominans och exploatering, i själva verket förneka deras existens genom att omdefiniera dem som förhållanden mellan fria och jämlika individer.

Det som följer av allt detta är att skillnaderna i betydelse mellan olika uppfattningar av demokrati inte bara är enkla *skillnader* utan också i stor utsträckning *antagonismer*. Eller för att var mer precis, även om det finns aspekter i liberal demokrati som har ett generellt värde, divergerar de två ”diskurserna” oförsonligt till den punkt där de uttrycker de motsatta intressena hos två klasser som står emot varandra. Liberal-demokratisk diskurs – hur progressiv den än må vara i vissa aspekter, hur mycket underordnade klasser än kan ha uppskattat den och även hjälpt till att skapa den genom sin egen kamp – tjänar den kapitalets klassintressen genom att förneka de relationer av underordning som den kapitalistiska makten vilar på och genom att begränsa den sfär inom vilken folklig makt kan operera. Den andra betydelsen av demokrati, vilken i dess ursprungliga form speglade *demos*’ intressen mot de egendomsägande klasserna i Grekland, uttrycker i sin moderna socialistiska form arbetarklassens intressen mot kapitalet genom att återupprätta betydelsen av folklig makt och utvidga den till den klasslösa organiseringen av samhällelig produktion.

Det räcker emellertid inte att säga allt detta, som om friflygande idéer kunde plockas ur luften för att tjäna speciella sociala intressen. Det måste också sägas att själva idén om demokrati, och de förändrade betydelser den undergått, har sin existens att tacka, och är starkt rotad i, specifika sociala relationer. Precis som den ursprungliga betydelsen uppkom ur klasskonflikter i det antika Grekland, så är den nya betydelsen grundad i kapitalistiska förhållanden och skulle inte ha varit möjlig utan dem. Definitionen av demokrati i rent formella termer, och den avskiljning från folklig makt som gjort den till ett ideal acceptabelt för dominerande klasser, möjliggjordes genom den formella avskiljningen av ekonomisk och politisk makt som är bestämd av kapitalistiska produktionsförhållanden. Eftersom kapitalets tillägnelsemakt inte vilar på direkt ägande av någon ”över-ekonomisk” styrka, finns det en strukturellt avskild politisk sfär i vilken ”styre av *demos*” – eller hellre av deras valda ”representanter” – kan existera utan att direkt påverka de exploaterande relationerna mellan kapital och arbete. På samma sätt har kapitalismen också möjliggjort en transformering av den *gamla* betydelsen, men i detta fall till arbetets fördel; för det är de förhållanden som kapitalismen skapat som har fött fram föreställningen om folklig makt som en självorganisering av fria associerade producenter och en vision om självstyre med klasslös administration av samhällelig produktion.

---

³⁶ Aristoteles, *Politiken*

³⁷ Platon, *Republiken*

Allt detta är ett annat sätt att säga att socialistiska krav inte kan uppfattas som bara "ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen", både för att den socialistiska visionen skiljer sig från den liberal-demokratiska på avgörande sätt som har att göra med klassintressenas antagonism, och också för att båda diskurserna har sina rötter i tidigare sociala relationer. Med andra ord, klasstriderna under kapitalismen är inte, som Mouffe och Laclau vill få oss att tro, enkla reflexer av en liberal-demokratisk diskurs och dess "diskursiva konstruktion" av klassförhållanden som förtryckande och illegitima; om något, så är den demokratiska diskursen, i både dess liberala och socialistiska variant, konstituerad av klasskonflikt.

Sammanflätningen av betydelser i Laclau och Mouffes vaga och obestämda demokrati-uppfattning, i vilket alla "demokratiska strider" och alla former av jämlikhet har reducerats till en form, får som effekt att motsättningarna mellan kapitalism och socialism trollas bort genom att förvandla den revolutionära övergången till en obruten kontinuitet mellan en form av demokrati till en annan. Detta är inte en analys av ett samtida samhälle och villkoren för dess omvandling; det är knappast mer än ett verbalt besvärjelsetrick.

V

Det finns ytterligare en aspekt av detta argument. Påståendet att socialism är ett moment som är inbyggt i den demokratiska revolutionen används av Laclau och Mouffe till att förstärka argumentet att socialismens emancipatoriska impulser inte uppstår ur arbetarklassens intressen som "agenter konstituerade på produktionsförhållandenas nivå"; istället är den impulsen skapad av en liberal-demokratisk diskurs som "konstruerar" olika relationer av underordning som är förtryckande. Detta betyder, bland annat, att arbetare är kapabla att driva emanciperande strider – och verkligen uppfatta sin underordning som förtryckande – endast om de är instruerade av en liberal-demokratisk diskurs, eller, med andra ord, av borgerlig ideologi. Detta är klart bevisat av det faktum att arbetare under 1800-talet, vilka verkligen förde genuina strider mot kapitalistiska produktionsförhållanden, inte var riktiga "proletärer" som agerade utifrån sina materiella klassintressen utan hantverkare som försvarade sina skrå-identiteter mot de nya kapitalistiska relationernas angrepp och var motiverade av demokratiska *politiska* idéer som man tagit till sig utifrån. Som kontrast har det senare industriella proletariatet, vilket onekligen är en produkt av kapitalismen, enligt detta synsätt upphört att utmana de kapitalistiska produktionsförhållandena – "som vid det laget blivit grundligt införda"³⁸ – och begränsar sig till "reformistisk" kamp om förhållanden *inom* produktionen.

Exempelvis antyder Laclaus och Mouffes tolkning av chartismen (baserad på de senaste studierna av Gareth Stedman Jones) att den inte var "ett fenomen av fundamental social karaktär, ett uttryck för det nya industriproletariatets klassmedvetande".³⁹ Istället var den en självständig politisk rörelse vars karaktär och mål konstituerats av idéer från engelsk politisk radikalism, "vilken starkt influerades av franska revolutionen". (Det är kanske värt att notera här att den radikala tradition som Stedman Jones anger som den huvudsakliga ideologiska influensen för chartismen, föregår Franska revolutionen och har en distinkt engelsk karaktär, med ursprung i den engelska revolutionen under 1600-talet. Laclay-Mouffes version är helt enkelt ett exempel på deras fria hantering av texter och historiska bevis – och kanske också av en märkbar förkärlek för Frankrike.)

Vi ska senare undersöka om det, ens med Stedman Jones' bevis, finns legitim grund för denna separation av chartismen som *politisk* rörelse från dess *sociala* karaktär som en arbetarrörelse bestämd av de kapitalistiska produktionsförhållandens utveckling. Det kommer att hävdas att förnekandet av denna politiska rörelsens sociala karaktär, och dess grund i de nya realiteterna i

³⁸ HSS, sid. 219.

³⁹ Ibid., sid. 217.

1800-talets kapitalism, har möjliggjorts enbart genom det högst artificiella och *a priori* teoretiska åtskiljandet av de ekonomiska och politiska ”sfärerna”. För tillfället räcker det med att notera att arbetare, enligt Laclau och Mouffe, inte kommer att motsätta sig kapitalistiska produktionsförhållanden, eller ens erkänna sitt eget tillstånd som förtryckta, såvida de inte inspireras av någon fri demokratisk anda och abstrakt önskan om jämlikhet av någon obestämd sort, inhämtad från någon annans politiska doktrin. 1800-talets arbetare uppfattade således sina materiella förhållanden som förtryckande endast därför de påverkats av den ”demokratiska revolutionens” självständiga politiska ideologi. För att se tomheten i detta påstående, behöver man bara försöka att i dessa termer förklara den långa historien med klasstrider *före* den kataklysmiska upplysningen från Franska revolutionen.

Laclau och Mouffe vill också få oss att tro, att samtidigt som det finns en jämn och icke-kontradiktorisk kontinuitet mellan de olika formerna av ”demokratisk kamp” så är det en skarp gräns mellan klasskamp på den ekonomiska ”nivån” och kamp inom den politiska sfären. Detta betyder att politiska rörelser som är motiverade av liberal-demokratisk diskurs för oss närmare socialismen än klasskamp som drivits fram av materiella intressen som är direkt antagonistiska till kapitalets intressen.

Vid denna punkt börjar man misstänka att Mouffe och Laclau inte är nöjda med det enkla påståendet att arbetarklassen inte har någon privilegierad ställning i kampen för socialism. Först verkade det som att de bara påstår att ett avvisande av ”ekonomism” och ”klassreduktionism” – ett hävdande av politikens självständighet – implicerar att arbetarklassen varken är mer eller mindre revolutionär än någon annan social kraft, att då den inte nödvändigtvis är revolutionär är den inte heller nödvändigtvis antirevolutionär eller ”reformistisk”, och att ingen annan social grupp kan ha företräde som agent för den socialistiska omvandlingen. Det finns inget specifikt arbetarklassintresse i socialism, och inte heller finns ett sådant intresse hos någon annan social grupp. Inte desto mindre, trots den uppenbara klassneutraliteten i detta argument, finns det upprepade antydningar om att arbetarklassen verkligen har medfödda handikapp som gör den mindre trolig än andra sociala grupper att vara bärare av socialistisk politik. Det är, enligt Laclau och Mouffe, karakteristiskt för det moderna proletariatet – den klass som är en *äkte* produkt av kapitalismen – att acceptera kapitalistiska produktionsförhållanden och begränsa kampen till förhållanden *inom* produktionen. Detta låter mycket likt till exempel Andre Gorz, som utan att tveka påstår att det är en medfödd natur hos det moderna proletariatet – som självt är en produkt av kapitalet – att bli absorberat in i de kapitalistiska relationernas ”produktivistiska” värderingar och därför inte är kapabelt att fundamentalt utmana kapitalismen. I varje avseende har Laclau och Mouffe kommit en mycket lång väg mot att acceptera att arbetarklassens tillstånd, långt från att uppmuntra till socialistisk politik, nu är ogynnsamt för socialism.

I ett ännu mer fundamentalt avseende är deras politiska projekt baserat på odemokratiska uppfattningar om arbetarklassens handikapp. Implikationerna att de härrör ur deras angrepp mot ”klassreduktionismens sista fäste” når verkligen mycket långt. Detta ”sista fästes” ”fall” fräntar uppenbart arbetaren all egen politisk motivation, och varje social identitet som inte är konstruerad av andra, speciellt av intellektuella.⁴⁰ Konsekvensen är att även framgångsrika revolutioner, där arbetare spelat en dominerande roll, blir – pervers – bevis på deras revolutionära oförmåga. Inget mindre än ett ”oförmedlat” spontant arbetaruppror, utan den ”exogena” assistansen från en politisk organisation, tas som bevis för saken.

Detta kan illustreras av ett argument från Chantal Mouffe i en artikel som, enligt henne, ”stammar ur” forskning utförd för den kommande boken med Laclau. Hon vidhåller, i sin argumentering om principen att arbetare inte har några ”fundamentala intressen” i socialism,

⁴⁰ t.ex. *ibid.*, sid. 139.

att ”det är i verkligheten en språklig illusion som ligger bakom tron att ’klasskampen’ bara kan vara ett verk av bestämda politiska agenter, de ’sociala klasserna’. Historien om sociala revolutioner fram till nu bevisar på ett slående sätt detta, eftersom ingen av dem har letts av proletariatet.”⁴¹

Låt oss följa implikationerna av åsikten att revolutionens huvudsakliga karaktär definieras av ledarskapets natur. Detta är, när allt kommer omkring, vad det innebär att säga att, om ledarna för en revolution inte själva tillhör de klasser i vars namn revolutionen genomförs, och oavsett vilka de leder – de sociala styrkor som ger revolutionen dess kraft och riktning – leds ”klasskampen” av icke-klass-agenter. Om det inte är den revolutionära massorna, deras intressen, motivationer, mål och krafter som ger revolutionen dess karaktär av klasskamp, utan istället ledarskapets agerande och intentioner, måste vi då inte också, såsom de allra mest konservativa uttolkarna av sociala revolutioner, dra slutsatsen att ”mobben” här bara är en irrationell och arkaisk kraft manipulerad av dess demagogiska (eller, beroende på ens synvinkel, idealistiska eller altruistiska) överhuvud, ett pack som inte har något eget rationellt mål? Eller bör vi tvärtom säga, att om revolutionernas historia bevisar något, så är det just att det inte kan finnas någon klasskamp och någon revolution utan klassagenter, att ingen revolution har bestämts av dess ledares ageranden och intentioner, förutom då de har uttryckt vissa klassers intressen och mål, och organiserat den aktiva styrkan till en kraftig social kraft?

Borde vi till exempel om den Ryska revolutionen säga att det var det bolsjevikiska ledarskapet som ledde klasskampen, eller hellre att det var arbetarna och bönderna som utgjorde den revolutionära styrkan, den styrka vars intressen, sociala kraft och kapacitet för kollektivt agerande, bestämde revolutionens natur och riktning? Borde vi acceptera den tolkning av Ryska revolutionen som erbjuds av konservativa historiker, som till exempel Leonardo Schapiro, som avfärdar massan som en anarkistisk mobb manipulerad av bolsjevikerna för deras egna syften? Eller borde vi istället acceptera de analyser som framförts av en kritiker av Schapiro i *Sunday Times*?

Det är just myten om arbetarna som en ”anarkistisk mobb... utan något annat mål än förstörelse”, om soldaternas politiska naivitet, om böndernas ”totala brist på förståelse för vad som händer” som nu har blivit avslöjad.

Amerikanska, franska och brittiska forskare... har börjat studera revolutionen ”underifrån”, för att analysera massornas – arbetarnas, böndernas och soldaternas – aspirationer och aktioner. Därigenom har de funnit att massornas mål var tydliga, rationella och väldigt mycket deras egna.

Ingen bolsjevik-propaganda behövdes för att frambesvärja arbetarnas krav om bröd och arbete, soldaternas önskan om fred, eller böndernas hunger efter jord. Inte heller var de metoder som massorna använde för att uppnå sina mål vare sig blinda eller vilda. Appeller till de moderata politikerna följdes av direkta aktioner och allt kraftigare påtryckningar för en ny regering som skulle sanktionera böndernas jordockupationer, hejda den ekonomiska krisen och stoppa kriget.

Det som förde bolsjevikerna till makten var deras förmåga att artikulera de krav som vällde fram underifrån.⁴²

Någonting är säkert galet när *Sunday Times* tvingas undervisa marxister om klasskamp och revolutionära krafter natur. Denna tolkning av Ryska revolutionen kanske inte får oss att betrakta arbetarklassen – eller någon annan klass – som nödvändigtvis revolutionär, men vad kan det möjligen betyda att vidhålla att Ryska revolutionen visar att klasskampen inte behöver ”vara ett verk av bestämda politiska agenter – de ’sociala klasserna’”? En sådan tolkning

⁴¹ Chantal Mouffe, ”Working Class Hegemony and the Struggle for Socialism”, *Studies in Political Economy* 12, hösten 1983, sid. 23.

⁴² Edward Acton, *Sunday Times*, April 8, 1984.

kommer farligt nära den klassiska reaktionära principen att ”mobben” inte har någon egen bevekelsegrund och inte själv kan vara källan för någon konstruktiv politisk impuls.

I slutänden är det emellertid inte bara arbetarklassen som Laclau och Mouffe framställer som impotent som politisk kraft. Det är inte bara så att arbetarklassen inte är en privilegierad agent för socialism, det finns inga historiska förhållanden och inga sociala intressen som befrämjar utvecklingen av socialism. Detta innebär att det inte finns några *andra* ”sociala agenter” vars kollektiva identitet, intressen, och kapacitet kan ersätta arbetarklassens som den basala råvaran för socialistisk kamp. I verkligheten finns det inte någon social bas för *någon* slags politik överhuvudtaget. Allt är diskurs. Och Laclau och Mouffe betonar verkligen att de olika sociala strider som nu äger rum lätt skulle kunna ”artikuleras” med antidemokratiska såväl som demokratiska diskurser. I den slutliga analysen beror allt på de intellektuellas framgång med att leda en ”komplex uppsättning av diskursiva-hegemoniska operationer”.⁴³ Vi hamnar således här: I början (och i slutet) var Ordet, och Ordet var av Gud, och Ordet var Gud, det ultimata Subjektet förkroppsligat i..... Laclau och Mouffe?

[Kapitlen 5-8 ingår ej i denna översättning]

Chantal Mouffe är idag (2019) vänsterpopulismens förgrundsgestalt. Foto: Wikimedia Commons

---

⁴³ HSS, sid. 239.

9. Socialism och demokrati

Vi har påpekat att en viktig beståndsdel av programmet för *Den nya sanna socialismen* (NSS) är att avskilja de socialistiska målen från klassernas materiella målsättningar och lägga en ny tonvikt på ”icke materiella”, universella, humanistiska mål – som demokratisk kontroll, fred, en hälsosam miljö och livskvalitet, eller tillfredsställelse av ”primära mänskliga behov”. Bland dessa mål är demokratin det mest allmänna och det som blivit föremål för den mest systematiska teoribildningen. Som ett politiskt program går det faktiskt att mer eller mindre identifiera NSS med den strategi för ”demokratisering”, som mest fullständigt, men inte enbart, utvecklats av eurokommunistiska teoretiker. Spårar man programmet för demokratisering till dess rötter och de antaganden som ligger till grund för det, kan det säga oss en hel del om NSS-projektet i allmänhet. Med största säkerhet kommer alla misstankar om att projektet kan ha antidemokratiska och elitistiska konsekvenser att utsättas för en ytterst grundlig test.

I en antologi med titeln *Marxism and Democracy*, som ursprungligen presenterades vid en konferens som sociologigruppen inom det brittiska kommunistpartiet anordnade i december 1978, lägger redaktören Alan Hunt fram en syn på demokrati, som skulle kunna godtas av alla nya ”sanna” socialister. Där framhålls den demokratiska praktikens ”relativa autonomi” och ”obestämbarhet”:

Olika former av demokratiskt agerande och organisering bär inte automatiskt på någon klasstämpel. Det finns inget specifikt ”borgerligt” med parlamentsval. De går heller inte att mot detta ställa ett system av direkt avsättbara delegater som kärnan i den proletära demokratin. De klassmässiga konsekvenserna av ett demokratiskt agerande är bara resultatet av maktbalansen vid en viss tidpunkt. Parlamentarisk demokrati är därmed borgerlig bara i den meningen att den historiskt har existerat under förhållanden där bourgeoisie varit den hegemoniska klassen ...

Målet för en socialistisk revolution måste därför ses som ett fullbordande, i motsats till krossande, av det historiska stadium som inleddes med kapitalismens födelse. Det avgörande villkoret för detta framsteg är att man avlägsnar de hinder som den specifikt kapitalistiska organisationen av det ekonomiska och sociala livet har tvingat fram ... Demokratins förverkligande innebär således inte att den borgerliga demokratin krossas, utan att den fulländas, befrias från de kapitalistiska förhållandenas odemokratiska ramar. Politisk tävlan, representativt styrelsesätt och politiska rättigheter har inget ohistoriskt kapitalistiskt över sig, utan utgör delar vars omvandling gör det möjligt att förverkliga det socialistiska projektet ...

En politisk framtidsplan som betonar nödvändigheten, och möjligheten, att utvidga demokratin som en förutsättning för socialistiska framsteg, kräver en radikalt annorlunda syn på den socialistiska strategin. För det första krävs en förändrad strategi av allianser, där problemet inte längre handlar om hur andra klasser, t ex småbourgeoisien eller bönderna, ska kunna reduceras till underordnade partners till arbetarklassen. Om klasser inte betraktas som homogena enheter blir följden att politiska krafter inte med nödvändighet har någon direkt koppling till klasser ...

Demokratins begränsningar inom det kapitalistiska samhället härrör i huvudsak från dess formella karaktärsdrag. Huvudargumentet i denna antologi är att det inte utgör någon absolut barriär.¹

Det borde inte råda någon oenighet om att socialismen kan beskrivas som en utvidgning av den demokratiska kontrollen ända ner till själva grunderna för samhällets organisering. Denna princip är i sig själv dock inte det som skiljer NSS från andra uppfattningar om socialismen. Den avgörande skillnaden ligger i att demokratin görs till något abstrakt och autonomt, betoningen av den borgerliga demokratins ”obestämbarheten” och dess avsaknad av varje form av klasskaraktär, och framför allt övertygelsen om att den borgerliga demokratins (relativa?) autonomi skulle göra det möjligt att i princip förvandla den till socialistisk

¹ Alan Hunt, red., *Marxism and Democracy*, London, 1980, sid. 16-18.

demokrati. Socialismen blir därmed bara en fullbordan av kapitalismen och övergången från den ena till den andra kan då ses som en friktionsfri kontinuitet.

Allt detta innebär också, att även om klassmotsättningen mellan kapital och arbete förblir avgörande på det "ekonomiska" området, så är det inte nödvändigtvis den viktigaste motsättningen på politisk nivå. Om den vore det skulle det inte längre gå att se övergången från kapitalism till socialism som något smidigt och obrutet, eftersom den processen skulle avbrytas i samma stund som antagonistiska klassmotsättningar uppstår. I stället för klasser blir de centrala kategorierna på politisk nivå politiskt upprättade enheter, ofta betecknade som "maktblock" eller rent av "byråkrati" på ena sidan och "folket" på den andra. Båda dessa kategorier – men i synnerhet den senare – går i princip att utvidga i det oändliga med ideologiska och politiska medel. Uppgiften för en socialistisk strategi blir att mer eller mindre oberoende av klass, och beroende på rådande omständigheter och de existerande samhällsliga gruppernas olika mottaglighet för den demokratiska diskussionen, sätta ihop "folket" ur de krafter som står till buds, och därefter leda detta "folk" mot "maktblocket" eller "byråkratin" i syfte att utvidga demokratin bortom den borgerliga demokratins formella och politiska begränsningar.

Även om "folket" uppfattas som oberoende av klass och i sig inte bestäms av klass, så omtalas det i vissa formuleringar fortfarande som en allians mellan de klasser som är mest benägna att hysa känslor riktade mot maktblocket. I andra formuleringar är avskiljandet från klass mer fullständigt. T ex skriver Barry Hindess: "Problemet består inte av att fastställa demokratins klasskaraktär, att bestämma klasskaraktären hos olika politiska krafter, att bygga allianser mellan klasser och andra intressen eller vad det nu kan handla om. Det består av att på ett effektivt sätt mobilisera stöd för socialistiska målsättningar bland de krafter, kampformer och ideologier som är verksamma i enskilda samhällen."² Den tydliga innebörden är att de avgörande krafterna varken direkt eller indirekt behöver formeras med hjälp av klassmässiga relationer. Det verkar som om alla kontakter mellan de politiskt betydelsefulla krafterna – som "folket" – och klasskrafterna bara kommer att ske slumpmässigt eller "konjunkturbundet".

När den politiska kampen därigenom i varierande grad avskiljs från klasskonflikter tycks all nostalgisk uppslutning kring den marxistiska doktrinen att klasskampen är drivkraften i övergången från kapitalism till socialism vara avhängig av principen (vilket, som vi sett, uttrycks av Chantal Mouffe), att "klasskamp" inte kräver klassmässiga aktörer. I varje fall separeras här övergångens drivkraft från klassintressen och omlokaliseras till abstrakta demokratiska impulser, som även om de "konjunkturrellt" kan sammanfalla med vissa klassintressen är självständiga i förhållande till dem.

Det bästa som går att säga om denna inställning är att det den erbjuder som lösning inte är mycket mer än en omformulering av frågan. Visst är det viktigt att betona att demokratin tillhör socialismens väsen och att en viktig uppgift för den socialistiska rörelsen är att återerövra den demokratiska kampens terräng, som alltför ofta har överlämnats till den "liberala" eller "borgerliga" politiken. Med sina abstraktioner och sin autonomisering av demokratin bidrar NSS inte med mycket för att föra frågan framåt. Utvidgningen av demokratin, som här behandlas som ett medel, en strategi, för byggandet av socialismen, är inte på minsta vis något medel eller någon strategi, utan i stället det mål som måste uppnås. Om den demokratiska kampen inte bara handlar om att förbättra tillämpningen av borgerligt demokratiska former, utan också, som Bob Jessop gör gällande, omfattar de underliggande "grundläggande samhällsrelationerna", då "kräver förverkligandet av demokratin" framför allt "en omorganise-

² Barry Hindess, "Marxism and Parliamentary Democracy", i Hunt, sid. 42.

ring av produktionsförhållandena för att avskaffa den klassbaserade ojämlikheten vad gäller politiska rättigheter”³, och då är vi i realiteten tillbaka där allt började.

Den omformulering av det socialistiska projektet som Hunt, Hindess, Jessop, m fl, står för blir bara ett vagt begrepp för just de problem som måste lösas. Det är bara ett teoretiskt trolleri-trick, en lek med ord, som får strategin med att utvidga den borgerliga demokratin att likna en metod för att fullborda övergången till socialismen och få omvandlingen av en ”folkligt demokratisk” rörelse till en socialistisk att framstå som något relativt oproblematiskt. Det beror för det första på att man smälter samman olika betydelser och aspekter av ”demokrati” och gör frågan om socialistisk demokrati till något rent kvantitativt, en fråga om *utvidgning*, *expansion*. Vi tappar bort den klyfta som finns mellan de demokratiska former som är förenliga med kapitalismen och de som utgör en djupgående utmaning mot den. Vi förmår inte längre urskilja klyftan i ”demokratiseringens” kontinuitet, en klyfta som just har att göra med konflikten mellan olika klassintressen. Med andra ord förleds vi att tro att kampen mellan kapitalism och socialism bara är en kamp om olika former av demokrati, och att glömma att skiljelinjen mellan de båda formerna återfinns exakt där grundläggande klassintressen kolliderar.

I samma antologi gör Colin Mercer en lista över ”de många olika definitionerna” av demokrati i syfte att visa att marxister har misstagit sig när de ”gjort demokratin klassbestämd”. Detta, påstår han, är ”likadant som den liberala statens egen syn på den”, dvs kapitalismens anspråk på ensamrätt på demokrati.⁴ Mercer försöker utmana detta genom att framhålla olika betydelser av ”demokrati”, där många inte har någon koppling till kapitalismen och skiljer sig rätt avsevärt från borgerlig demokrati. Hans slutsats är att begreppet demokrati kan innebära

en komplexitet som gör det omöjligt att svepa in ordet och demokratin verklighet i någon av dess tänkbara betydelser – dess representativa form, dess folkliga form eller dess klassmässiga form. I själva verket måste den innefatta alla dessa. Det finns ingen ren ”borgerlig” demokrati som enkelt går att ställa i motsättning till ’proletär’ demokrati eller ersätta den genom revolutionär ordgivning. Att ge uttryck för dessa olika innebörder av demokrati är avgörande för att kunna utveckla ett övergångsbegrepp i marxistisk teori och praktik, som överger den förenklade motsättningen mellan ”formell” och ”direkt” demokrati och de strategiska modeller som hänger ihop med detta synsätt.⁵

Den svaga punkten i detta argument är uppenbar. Själva mångfalden betydelser av begreppet demokrati illustrerar skillnaderna mellan borgerlig demokrati och andra former, och det är just för att dessa betydelser har blandats ihop som kapitalismen har kunnat göra anspråk på ensamrätten till demokrati och fått oss att likställa demokratin som sådan med dess borgerligt demokratiska former. Ja, givetvis måste det vara målet för socialismen att införa demokrati i all dess variationsrikedom – bl a utvidga de borgerligt-demokratiska former, som skyddar mot godtycke och inte bara utgör en täckmantel för kapitalistiskt herravälde. Men egentligen är det just detta mål som får socialismen att hamna på grundläggande kollisionskurs med kapitalismen. Det är just mångfalden av aspekter i socialismens definition av demokrati, som gör att det inte går att se övergången från kapitalism till socialism som enbart en utvidgning och ett fullbordande av de demokratiska former som kapitalismen gett upphov till. Att utvidga den borgerliga demokratin kan vara viktigt i sig, men det finns en kvalitativ skillnad mellan demokrati i formellt-juridisk mening och demokrati i exempelvis betydelsen av fritt associerade producenter som skapar sin egen organisering. Att en del institutioner från det förra systemet inte nödvändigtvis står i ett fientligt förhållande till det senare innebär inte att alla de samhällsliga intressen som är förenliga med det ena också är förenliga med det andra. Det kan hända att vissa klassintressen som är förenliga, och till och med betjänas av, borgerligt demo-

³ Bob Jessop, ”The Political Indeterminacy of Democracy”, i Hunt, sid. 63.

⁴ Colin Mercer, ”Revolutions, Reforms or Reformulations? Marxist Discourse on Democracy”, i Hunt, sid. 109.

⁵ *Ibid.*, sid. 110.

kratiska former står i orubblig motsättning till demokrati på produktionens område. Att obekymrat hålla fast vid att politik och ”ekonomi” inte alltid sammanfaller och att demokratin är klassmässigt ”obestämbart” kan skymma det faktum att samtidigt som liberal demokrati är förenlig med kapitalism just på grund av att den lämnar produktionsförhållandena orubbade, så innebär socialistisk demokrati definitionsmässigt en omvandling av produktionsförhållandena.

I själva verket avspeglar principen om att inte sammanfalla en grundläggande förutsättning för den kapitalistiska politiska ideologin, just den skarpa åtskillnaden mellan politik och ekonomi eller det sociala området. Det är denna åtskillnad som möjliggör utvecklingen av liberalt-demokratiska former samtidigt som de kapitalistiska produktionsförhållandena förblir orubbade. Det är den skiljelinjen som förpassar ”demokratin” till en politiskt-juridisk sfär och definitivt utesluter den från allt som har med sociala relationer att göra. Den kapitalistiska ideologins hegemoni beror på att den kunnat göra åtskillnad mellan principerna för medborgerliga rättigheter och de regler som gäller på icke politiska områden.

Givetvis måste ett angrepp på kapitalismens hegemoni ske genom att utmana denna ideologiska uppdelning och utvidga betydelsen av demokrati, men problemet är inte bara språkligt. Uppdelningen mellan de sfärer där kapitalismen kan tillåta demokrati (och även där bara upp till en viss punkt) och de områden där detta inte går, svarar mot den oöverstigeliga skillnaden mellan antagonistiska klassintressen. Här, om inte förr, måste det komma till ett brott i kontinuiteten i övergången från en form av demokrati till en annan. Här, om inte förr, kommer med andra ord klassproblematiken att bli avgörande – och aldrig så många verbala trick kan inte trola bort den frågan.

Att borgerlig demokrati är ”obestämd” och i princip klasslös har varit den grundläggande utgångspunkten för socialdemokratiens program, precis som det också är utgångspunkten för NSS. Innan vi går in på några av felaktigheterna med detta axiom, måste det betonas att dess betydelse varit rejält överdriven. Även om vi godtar att den liberala demokratiens politiska och juridiska former inte är klassbestämda och inte nödvändigtvis tjänar kapitalets intressen, så återstår frågan vad det får för betydelse för övergången från kapitalism till socialism. Kommer övergångens karaktär att bero mindre på den borgerliga demokratiens klasskoppling än på socialismens specifika klassinnehåll? Försöker inte NSS få oss att inte bara gå med på att liberal demokrati är ”obestämd”, utan att också socialistisk demokrati är det, i den meningen att den inte utgör någon grundläggande utmaning mot något som helst klassintresse och att alla klasser har samma intresse av att genomföra den? Det är förstås sant att socialismens styrka består i dess unikt legitima anspråk på ”obestämbart”, eller mer exakt på att vara universell – som representant för hela mänsklighetens intressen gentemot speciella klasser, men framför allt på att uppfyllandet av detta anspråk förutsätter att alla klasser och utsugning som grundas på klassrelationer avskaffas. Men för detta måste det socialistiska projektet också i första hand företräda vissa klassintressen och motsätta sig andra. Därmed vilar hela NSS-projektet, precis som mer traditionellt socialdemokratiska projekt, i den mån det utgår från den borgerliga demokratiens ”obestämbart” och att se socialismen som blott och bart en utvidgning av borgerligt demokratiska former, på ett logiskt felslut. Varken klasslösheten hos dessa former eller att liberala demokratiska institutioner formellt kan vara förenliga med socialismen säger oss särskilt mycket om villkoren i kampen för socialismen och de hinder som finns för det.

Den oreda som kännetecknar NSS-projektet illustreras av följande typiska konstaterande: ”... när man väl har godtagit att det inte finns någon kinesisk mur mellan ’borgerlig’ och ’proletär’ demokrati blir leninismens tal om att ’krossa borgarstaten’ helt verklighetsfrämmande. Det kommer att uppstå konflikter mellan olika typer av institutioner, men inte

nödvändigtvis någon oförsonlig motsättning.”⁶ Vad menar man då med att säga att det inte finns någon ”kinesisk mur”? I bästa fall att den parlamentariska demokratins institutioner som sådana inte står i någon antagonistisk motsättning till socialismen, att förutsättningen för socialism inte är att de måste rivas ned, att de i sig inte är oanvändbara för socialister i kampen för att omvandla samhället, och kanske rent av att de kan komma till användning även sedan kapitalismen har krossats. Med vissa modifieringar är det inga orimliga tankegångar, i varje fall kan de tjäna som en användbar motvikt till okritiska tillämpningar av leninistiska principer, som behandlar de liberalt-demokratiska formerna som om de så fullständigt och exklusivt ”motsvarar” kapitalismen att de kan avfärdas – och till och med måste krossas – som fiender till socialismen. Detta är något som vi kommer att återvända till. Det finns emellertid mer att säga om argumentet om ”obestämlighet” än så. Att det inte finns någon ”kinesisk mur” mellan olika former av demokrati innebär att demokrati ”först kan utvecklas under kapitalismen och sedan efter den”, och uppenbarligen också att en fokusering på demokrati i kampen för att omvandla samhället kan överbrygga motsättningar mellan socialister och icke socialister. Med andra ord kan övergången från liberal demokrati till socialistisk demokrati ske genom mer eller mindre icke-antagonistisk utveckling där en uppsättning demokratiska institutioner omärkligt omvandlas till något annat genom utvidgning och genom att ersätta brister och fylla ut tomrum.

Vad allt detta betyder är att övergången från kapitalism till socialism genom några begreppsmässiga trick förvandlats till en relativt icke-antagonistisk form av institutionella reformer. Men blir omvandlingen av samhället och produktionsförhållandena mindre besvärlig och antagonistisk bara för att vi talar om utvidgning av demokrati och inte om övergång från kapitalism till socialism. När t ex Geoff Hodgson påstår att även om ”det är tänkbart att framtida händelser kommer att leda till en nedvittring av eller slutet för den begränsade demokrati som överlever under kapitalismen”, så är inte det oförenliga mellan kapitalism och demokrati ”något förutbestämt eller oundvikligt”⁷, hur långt är han då beredd att gå? Är någon som helst mängd demokrati förenlig med kapitalismen? Om inte, och om det finns en punkt där utvidgningen av demokratin definitionsmässigt innebär slutet för kapitalismen eftersom det innebär slutet för det kapitalistiska väldet och utsugningen, kommer då denna punkt att passeras obemärkt bara för att vi talar om en förändring genom att stegvis utvidga demokratin, och inte en revolutionär förändring av produktionsförhållandena?

Egentligen handlar debatten inte om den parlamentariska demokratins institutionella former. Som vi kommer att få se i nästa kapitel, går det att argumentera för att åtminstone en del av dessa former kan vara till nytta också under socialismen. Men det avgörande är att den liberala demokratin förutsätter en åtskillnad mellan politiska rättigheter och makten över det ekonomiska och sociala området, och dessutom en inskränkt och formalistisk uppfattning om politisk demokrati som sådan. Denna åtskillnad utgör en av kärnpunkterna i den liberala demokratin, det är inte bara en brist i systemet. Parlamentarisk demokrati är inte bara en form av representation, det handlar om en speciell uppdelning av maktsfärer, en specifik definition och avgränsning av de sfärer där demokratiska principer kan tillåtas råda. Den förnekar i själva verket, som vi har sett, demokrati i betydelsen av folkmakt. Och den begränsningen är själva grunden för privategendomen och den ställning den har i det kapitalistiska samhället. Under andra former av ägande och utsugning är ägandets utsugningskaraktär beroende av enheten mellan den politiska och den ekonomiska makten, vilket innebär att de politiska rättigheterna förblir ensidiga. Under kapitalismen, där makten till utsugning inte vilar direkt på exklusivt innehav av politisk makt utan på absolut privategendom som producenterna är

⁶ Geoff Hodgson, *The Democratic Economy: A New Look at Planning, Markets and Power*, Harmondsworth, 1984, sid. 55.

⁷ *Ibid.*, sid. 123.

uteslutna från, är det möjligt (men inte nödvändigt) att utvidga de politiska rättigheterna mer eller mindre i universell mening – men då är den makt som egendom ger beroende av en sträng åtskillnad mellan de politiska och ekonomiska sfärerna. Detta är ett strukturellt drag hos kapitalismen och det innebär att alla försök att förena dessa olika sfärer, i varje fall när kapitalisternas makt och egendom hotas, kommer att leda till alla de motsättningar och strider som föregår den avgörande striden mellan utsugare och utsugna klasser. Ingen socialistisk strategi kan tas på allvar om den bortser från eller skymmer de klassgränser som gör att varje utvidgning av demokratin blir ett hot mot kapitalismen.

Det finns en annan risk med denna betoning av demokratis ”obestämbarhet”, något vi sett i Laclaus och Mouffes syn på den ”demokratiska revolutionen”. Sannolikt skulle åtminstone en del av de som har medverkat i Hunts bok vilja ta avstånd från Laclaus och Mouffes mer extrema formuleringar, men det finns en viss logik i att skilja demokrati från dess sociala grund och som leder till sådana extrema uppfattningar. När ”demokrati” hos NSS berövas sin koppling till specifika sociala intressen blir den till ett abstrakt ideal. Om detta som politiskt mål avspeglar drivkrafterna hos någon som helst existerande samhällelig varelse, och inte bara är något abstrakt gott som saknar förmåga att leda till kollektivt samhälleligt agerande, verkar det som om vi måste utgå från att det i djupet på den mänskliga naturen finns någon form av autonom tendens till ”demokratisering”. Vi får inte veta mycket om vem som särskilt skulle vilja ha eller vara i behov av demokrati, huruvida en del människor skulle vilja ha, eller behöva, mer eller mindre – eller olika delar av den – än andra, hur någon samhällskraft över huvud taget skulle kunna uppstå för att genomföra detta – eller egentligen varför det skulle behöva bli några svårigheter eller någon konflikt över huvud taget om detta. Om, å andra sidan, den demokratiska drivkraften inte är universell, eller inte omedelbart framstår så, och samtidigt ändå inte skapas av materiella förhållanden och klassrelationer, utan av ideologi och politik på mer eller mindre ”autonom” väg, har vi då inte hamnat tillbaka i den gamla utopiska elitism som Marx själv tog avstånd från? Måste vi inte vända oss till några privilegierade ”förkunnare” för att utifrån plantera in de demokratiska impulserna och ge kollektiv identitet åt en annars formlös massa, dvs skapa ”folket” och sedan förse det med den socialistiska och demokratiska anda som det inte kan skapa på egen hand?

10. Kapitalism, liberalism och socialism

I

För NSS har övergången från kapitalism till socialism i själva verket ersatts med en övergång från *liberal demokrati* till socialism, och frågan om kampen för socialism trollas bort med antagandet att det i grunden finns en motsättningsfri kontinuitet från det ena till det andra. Kapitalismens struktur och dess klassystem blir i stort sett irrelevant för frågan om övergången och sambandet mellan liberal demokrati och kapitalism behandlas som helt slumpmässig eller ”beroende av konjunkturen”. Liberal demokrati är ”obestämd”, klassmässigt neutral. NSS grundas därmed på just den mystifikation som ger den liberala demokratin dess ideologiska styrka att upprätthålla kapitalismens hegemoni. Socialismens möjlighet att utgöra en motkraft till den kapitalistiska ideologin har därmed i själva verket neutraliserats.

Det finns en version av detta NSS-argument (återigen ett eko av socialdemokratiens traditionella plattityder) som inte bara gör gällande att relationen mellan liberal demokrati och kapitalism är helt igenom ”konjunkturbunden”, eller att ”demokratin” i en liberal demokrati är ”obestämd”, men att det finns en grundläggande *motsättning* mellan liberal demokrati och kapitalism, att deras konjunkturrella samband lett till en ”motsägelsefull helhet”, som gör det möjligt att omvandla den liberala demokratin till ett verktyg för att fullborda övergången till socialism. Vid en närmare eftertanke innebär NSS’ tankar att uppnå socialismen genom att utvidga den liberala demokratin i själva verket just detta. I varje fall är det med säkerhet det antagande som ligger bakom den analys av den ”demokratiska revolutionen”, som Laclau och Mouffe har presenterat.

Tanken har förts vidare av två amerikaner – inte alldeles oväntat med tanke på den enormt betydelsefulla ideologiska roll som myten om ”demokrati” spelar i USA. (I vilket annat land odlas den nationella bilden av sig själv som *demokrati*, egentligen den yttersta formen av demokrati, så ihärdigt och är så central för den härskande ideologin?) Samuel Bowles och Herbert Gintis har gett kött på benen åt ”motsättningen” mellan liberal demokrati och kapitalism genom att hävda att ...

Kombinationen av liberal demokrati och kapitalism för i sig själv in ett motsägelsefullt element vid reproduktionen av produktionens samhälleliga förhållanden, genom att var och en av dem understöder oförenliga former av politisk delaktighet. Kapitalismen bygger genom rätten till *egendom* upp verksamheter som ska utövas av ägarna själva eller deras representanter, medan den liberala demokratin utövas av *individer*, formellt oberoende av äganderätten. Följden blir att folklig kamp i liberalt demokratiska kapitalistiska samhällen vanligen försöker tillämpa spelets regler utifrån individens rätt att ifrågasätta inom ramarna för den kapitalistiska produktionen, medan tillämpandet av dem direkt utmanar och ifrågasätter kapitalets makt. Kapitalet har tvärtom traditionellt försökt att tillämpa de spelregler som gäller för äganderätten på politiken och statens struktur.¹

I en fotnot förklarar de att ”med liberal demokrati menar vi en stat som präglas av allmänna medborgerliga rättigheter och allmän rösträtt, med dess påtagliga separation mellan kontrollen över fördelningen av det samhälleliga arbetet och förfoganderätten över merarbetet, och av de formella reglerna för individens möjligheter att utöva sina rättigheter”. Denna definition – som är helt rimlig – antyder att Bowles och Gintis, i varje fall indirekt, är medvetna om den barriär som skiljer den egentliga ”demokratin” i liberal demokrati (den formella juridiska och politiska sfären) från den domän där dess förordningar inte gäller (i produktionsförhållandenas sfär) och genom sin definition godtar de att denna barriär inte är någon tillfällig biprodukt av det ”konjunkturrella” sambandet mellan den liberala demokratin och kapitalismen, utan

¹ Samuel Bowles och Herbert Gintis, ”The Crisis of Liberal Democratic Capitalism: The Case of the United States”, *Politics and Society*, n° 1, 1982, sid. 52.

ingår i betydelsen av liberal demokrati som sådan. Detta tycks innebära att det *inte* finns någon grundläggande motsättning mellan kapitalism och liberal demokrati, utan att de tvärtom delar samma grundläggande premisser som kapitalismens hegemoni vilar på, dvs den formella uppdelningen mellan ”politik” och ”ekonomi” och att ”demokratin” reduceras till en abstrakt speciell politisk sfär bestående av formella procedurer och juridiska principer. Men Bowles och Gintis godtar inte konsekvenserna av denna strukturella förenlighet, utan hävdar i stället att en liberal demokrati i princip strider mot kapitalismen på grund av att den möjliggör ”överföring” av diskussioner och praktik från den sfär där ”individens rättigheter” råder, till den andra som baseras på ”rätten till egendom”.

Utan att ge oss in i någon filosofisk debatt om ”individens rättigheter” enligt den liberala demokratin leder till den sorts motsättning till ”äganderätt” som detta argument vilar på, kan vi i stället ta en titt på vad denna ”motsättning” betyder i praktiken. Bowles och Gintis börjar med att säga att deras argument vilar på de olika sätt på vilket den makt som den liberala demokratiska staten givit arbetarklassen och andra folkliga element har kunnat försvåra ackumulationsprocessen och lett till ”en omfördelning till kapitalets nackdel”, samtidigt som det också har försvagat arbetslöshetens och ”reservarméns” förmåga att tämja arbetskraften. Här går argumentet inte ut på mycket mer än att i grova drag säga att tillvaron tenderar att försvåras för kapitalisterna när arbetarna har rätt att organisera sig och rösta. Detta är knappast någon uppseendeväckande tanke eller något som väcker invändningar, men mycket av den överdrivna frenesin i resonemanget bygger på att det envist bortser från andra framträdande inslag i den liberalt demokratiska staten, inte minst dess synnerligen effektiva användning av tvångsmedel för att hålla nere motsträviga ”individer” – som om denna tvångskaraktär vore något tillfälligt eller rent av något som skulle strida mot den liberalt demokratiska statens väsen.

Men det visar sig också att argumentet om den liberala demokratins effekter på ackumulationsprocessen inte riktigt håller. Trots all sin utstuderade statistik blir resultatet ganska bristfälligt för Bowles och Gintis: ”inverkan på förändringen [i omfördelning riktning] av ackumulationsprocessen som helhet har inte utforskats tillräckligt och vi har här ingen slutgiltig analys att erbjuda”, även om vissa politiska landvinningar för folket ”ser ut att ha varit kostsamma för kapitalet”.² Snart inser vi att själva grundvalen för resonemanget har förändrats, som om författarna tappat förtroendet för sin egen optimistiska bedömning av den liberala demokratin. Betoningen ligger inte längre på de liberalt-demokratiska institutionernas förmåga att förändra eller hejda kapitalismen utan i stället bara på den liberalt-demokratiska *ideologins* förmåga att avslöja det kapitalistiska systemets onda sidor. Det förefaller som om den liberala demokratin inte har förändrat maktbalansen mellan kapital och arbete riktigt så mycket att kapitalet har hindrats från att svara på den nuvarande krisen genom att ta tillbaka de landvinningar som de ”folkliga” elementen har gjort, eller, vad det anbelangar, att göra det genom att använda den existerande statsapparaten. Bowles och Gintis har dock förvånansvärt lite att säga om hur relativt enkelt det var för den ”nya högern” i Storbritannien och USA att utnyttja förefintliga statliga institutioner för att angripa det sociala välfärdssystem som dessa båda författare uppenbarligen ser som kärnan i den liberala demokratin, åter som om statens repressiva organ på något sätt vore något rent tillfälligt för dess karaktär och syften. Den liberala demokratin har uppenbarligen inte ens lyckats skifta den terräng där kampen utspelas från vad som fick oss att tro var det mindre gynnsamma ekonomiska området – kapitalets hemmaplan – till den föregivet mer gynnsamma statliga terrängen. Och inte heller har den liberala demokratin blivit av med den grundläggande fientligheten mellan kapital och arbete. Det visar sig rent av att den organiserade arbetarrörelsens styrka i USA varit ”på nedåtgående,

---

² *Ibid.*, sid. 75-77.

inte på uppgång, under nästan hela högkonjunkturen under efterkrigstiden”.³ Och nu erinrar vi oss ju vad vi inledningsvis fick veta, att ”arbetarklassen har gett upp alla anspråk på kontroll av produktionen, investeringar och internationell ekonomisk politik i utbyte mot en relativt hög sysselsättningsnivå och tryggade anspråk på omfördelning”.⁴ Med andra ord förstår vi nu att när det verkligen gäller, när ett krisdrabbat kapital inte längre har råd med några eftergifter åt ”folkliga” element, så står den amerikanska arbetarklassen utan någon stark organisation eller egna politiska företrädare och är därmed obehäpnad inför den attack, som kapitalet med hjälp av den liberalt-demokratiska staten har inlett mot ”dess säkra landvinningar”.

Vad har då den liberala demokratin för funktion i kampen mot kapitalismen? Plötsligt befinner vi oss på välkänt territorium:

Krav som ställs som allmänna rättigheter och rörelser som bildats genom den liberala demokratin allmänna språkbruk har en benägenhet att bli klasskrav och klassrörelser ...

Krisen för kapitalet kan därmed påskynda insikten om att kampen för universella rättigheter – rätten att delta i politiska beslut, rätten till en fri press – är klasskamp. Om vi har rätt i denna förmodan kan det visa sig att den pågående konflikten om att återställa ackumulationsprocessen klart kommer att visa det antidemokratiska hos kapitalismen som system och därmed återge socialisterna två av de potentiellt starkaste massfrågorna i USA idag: försvaret av och utvidgningen av demokratin och försvaret av levnadsstandarden.

Kapitalismen kanske överlever den utmaningen. Men den liberala demokratin kan mycket väl komma att omvandlas radikalt – antingen i riktning mot ett korporativt och auktoritärt samhälle, som förutsättning för att kapitalismen ska kunna överleva, eller bli ett verktyg, hur ofullgånget det än må vara, för folkmakt.⁵

En ganska intetsägande slutsats skulle man kunna tycka efter alla de stora förhoppningar vi förväntades tro på i ”motsättningen” mellan liberal demokrati och kapitalism. Liberal demokrati kan alltså gå vart som helst, beroende på ... vaddå? Kan det tänkas vara styrkebalansen mellan klasserna? Och om så är fallet, är vi då inte tillbaka där vi började?

Ytterst hamnar vi åter i de effekter i förändrande riktning som den liberalt-demokratiska *debatten* leder till. Än en gång blir vi ombudda att lita på att kraften i dess ”universella” krav ”på ett kraftfullt sätt ska avslöja det antidemokratiska hos kapitalismen”. Och än en gång är vi tillbaka där vi befann oss med Laclau och Mouffe, eller Hunt & Co. Det kanske räcker med ett långt mer begränsat påstående: att välfärdsstatens fördelar blivit så inbäddade i kapitalismens kultur att det inte längre är någon lätt uppgift att helt och hållet upplösa välfärdens institutioner. Men det påståendet är något helt annat än att behandla den liberala demokratin som en betydelsefull kraft för socialismen. Om det är de ideologiska effekterna av den liberala demokratin som räknas mest, hur ska man då se på alla de sätt som den *döljer* kapitalismens antidemokratiska sidor? Och i vilken utsträckning har inte den liberala demokratin mystifierat *förhindrat* uppkomsten av klasskrav, eller hur mycket har inte dess ideologiska apparat använts för just detta ändamål? Och vad har inte de liberalt-demokratiska institutionerna och deras verksamhet betytt för att avvärja arbetarklassen som klass för sig och framställa dem som isolerade enskilda medborgare i förhållande till den kollektiva identitet och organisering som de uppnår på produktionsförhållandenas ”nivå” och genom den dagliga klasskampen? Och om kampen för socialism ska döpas om till ”demokratisk” kamp, kommer då namnbytet att ändra verkligheten eller omvandla karaktären av och villkoren för klasskamp och alla de klassmotsättningar och hinder som måste övervinnas?

³ *Ibid.*, sid. 82.

⁴ *Ibid.*, sid. 52.

⁵ *Ibid.*, sid. 92-93.

II

Lite mer behöver sägas om den liberala demokratin roll i att upprätthålla kapitalismens hegemoni. Frågan är inte enkel, och om det är viktigt att inte hamna i just de mystifikationer som vidmakthåller denna hegemoni, så är det inte mindre viktigt att undvika att avfärda den liberala demokratin som enbart en mystifikation. Nedan kommer därför begreppet ”liberal demokrati” att fortsätta att användas och inte, låt oss säga, begrepp som ”borgerlig” eller ”kapitalistisk demokrati”, om inte annat på grund av att de begreppen på sätt och vis på förhand avgör de frågor som diskuteras. Vi är inte riktigt redo att helt och hållet smälta samman ”liberalism” med kapitalism.

Den första fråga som vi bör ta itu med har att göra med de kapitalistiska produktionsförhållandenas karaktär och i vilken mening de utgör kärnan i liberalt-demokratiska principer. Den frågan får viktiga strategiska konsekvenser. Som vi har sett kan man börja med att anta att förhållandet mellan liberal demokrati och kapitalism inte bara är flyktigt och slumpmässigt, utan också att liberalt-demokratisk ”frihet” och ”jämlighet” på något sätt utgör en *antites* till kapitalistisk dominans och ojämlikhet. Den socialdemokratiska revisionismen förefaller vara grundad på ett sådant antagande, med dess strategi för ”lappverk till reformer” och passiv tilltro till något slags ”fredlig upplösningsprocess”⁶, som slutligen mer eller mindre automatiskt skulle leda till att kapitalismen omvandlas till socialism. Den strategin verkar ha baserats på premissen att friheten och jämlikheten under den borgerliga demokratin står i så skarp motsättning till kapitalismen, att redan vidmakthållandet av borgerliga juridiska och politiska institutioner, tillsammans med reformer, skulle leda till spänningar mellan friheten och jämlikheten på denna nivå och den ofrihet och ojämlikhet som råder inom andra delar av samhället.⁷ Dessa spänningar skulle i viss mening ersätta klasskampen som en drivkraft för social omvandling. Den andra extreman går ut på att den liberala demokratin så fullständigt avspeglar kapitalismen att den bara kan betraktas som ett bedrägeri, en mystifikation. Det är i stort sett inställningen hos olika ultra-vänsteristiska grupper. Enligt den uppfattningen skiljer sig liberalt-demokratiska kapitalistiska stater inte fundamentalt från auktoritära eller rent av fascistiska former av kapitalism. Om så radikalt olika program kan uppstå utifrån olika bedömningar av liberalismen och dess förhållande till kapitalismen, måste ett försök att placera liberalismen i förhållande till det kapitalistiska produktionssättet vara en viktig uppgift för socialistisk politisk teori.

För att avgöra förhållandet mellan liberalism och kapitalism skulle man kunna börja med Marx´ egen redogörelse för juridisk jämlikhet och frihet som en integrerad del av de kapitalistiska produktionsförhållandena. Marx säger att jämlikhet och frihet – av ett visst slag – är en väsentlig del i ett utbyte som baseras på bytesvärden. Relationen mellan olika parter i ett utbyte är en relation baserad på formell jämlikhet. Vidare är det en relation där parterna, i och med att de erkänner varandra som ägare, ”som personer vilkas vilja genomtränger varorna”⁸ och som inte bemäktigar sig varandras egendom med våld, är *fria*. Kapitalismen som *generaliserat* system för varuutbyte utgör därför en fulländning av denna form av juridisk jämlikhet och frihet, men här intar förstas frihet och jämlikhet en ganska speciell betydelse eftersom det speciella utbyte som utgör kapitalismens väsen är det som råder mellan kapital och arbete, där den ena parten (juridiskt fri och ”fri” från arbetets tillgångar) bara har sin arbetskraft att sälja. Detta innebär att själva föremålet för ”fritt” utbyte mellan ”jämlingar” just

⁶ Så beskriver Marx och Engels de tyska socialdemokraternas principer i sin [rundskrivelse till A. Bebel, W. Liebknecht, W. Bracke m.fl.](#), den 17-18 september 1879.

⁷ Se Lucio Colletti, ”Bernstein and the Marxism of the Second International” i *From Rousseau to Lenin*, London 1972, sid. 92-97. [Detta avsnitt ingår ej i den avkortade [Bernstein och andra internationalens marxism](#), som ingår i antologin Colletti, *Marxism och dialektik*, 1979]

⁸ Karl Marx, *Grundrisse*, Harmondsworth 1972, sid. 243. [sv. övers. [Grunddragen](#)]

handlar om skapandet av en speciell social relation, ett förhållande av ofrihet och dominans, som ändå behåller, egentligen baseras på, den formella juridiska friheten och jämlikheten i utbytesrelationen. Därmed kännetecknas löneslaveriet, baserat på arbetskraften som en vara, av en sorts ”frihet” och ”jämlikhet”, som skiljer denna form av exploatering från alla andra relationer mellan utsugare och utsugna – herre och slav, herre och träl – där utvinning av ett överskott mer direkt beror på relationer av juridisk eller politisk dominans och överhöghet.

Marx fortsätter med att kommentera ”larvigheten” hos de socialister (speciellt de franska och i synnerhet Proudhon, fast han skulle lika gärna kunna tala om vilken som helst av dagens socialdemokrater eller NSS) ”... som i socialismen ser förverkligandet av de i franska revolutionen framkomna idéerna om det *borgerliga* samhället”⁹ och som hävdar att den frihet och jämlikhet som kännetecknar det samhället bara *perverterats* av penningen, kapitalet, osv. För Marx var, givetvis, ofriheten och ojämlikheten i kapitalistiska relationer inte några perversioner utan *förverkligandet* av de former av frihet och jämlikhet som ingår i enklare former av varuutbyte. Medan borgerlig frihet och jämlikhet därigenom utgör ett framsteg i jämförelse med tidigare former, vore det ett misstag att anse dem strida mot kapitalistisk ojämlikhet och herravälde.

Jämlikheten och friheten under kapitalistiska produktionsförhållanden kan därför betraktas som kärnan i den liberala demokratin, såtillvida att den senare är den mest fulländade formen av *enbart* legal och politisk jämlikhet och frihet. Som Marx säger är den ”konstitutionella republiken” lika mycket det juridiska uttrycket för kapitalistisk utsugning som ren makt är den juridiska principen för andra former av utsugning, och båda uttrycker den starkes rätt:

Allt de borgerliga ekonomerna är medvetna om är att det går bättre att producera under det moderna polisväsendet än t.ex. om det råder knytnävsrätt. De glömmer bara att även knytnävsrätten är en rätt, och att den starkares rätt lever kvar under andra former i deras egen ”rättsstat”.¹⁰

En verklig värdering av den liberala demokratin innebär därmed en bedömning av de sätt på vilka den kapitalistiska staten agerar aktivt i klasskampen, de sätt på vilka den politiska makten används i den härskande klassens intressen, hur staten direkt träder in i produktionsförhållandena – inte bara på klasskampens högre plan, utan i den direkta sammandrabbningen mellan kapital och arbete på arbetsplatserna, de sätt på vilka exempelvis rättsväsendet och polisen blir till nödvändiga grundstenar i de avtalsrelationer mellan ”jämlikar”, som uttrycker kapitalisternas makt över arbetarklassen. En analys av kopplingen mellan liberalism och kapitalism måste inse att den kapitalistiska statens ”autonomi” och ”universalitet” utgör just kärnan i dess fulländning som en stat baserad på *klassintressen*; att denna ”autonomi” och denna ”universalitet” (som inte bara är skenbar utan till betydande del verklig), att det sken av att vara klassmässigt neutralt som är den kapitalistiska statens särdrag, både möjliggörs och nödvändiggörs av just det som också gör kapitalismen till en så effektiv form av utsugning: producenternas fullständiga avskiljande från produktionsmedlen och av att möjligheten att direkt utvinna mervärde samlats i privata händer. Det måste erkännas att den tydliga separationen mellan klass och stat under kapitalismen – som t ex kommer till uttryck i statens monopol på att använda våld, som ju kan komma att vändas också mot medlemmar av den härskande klassen – egentligen är en mer fulländad symbios, en arbetsfördelning mellan klass och stat som delar på den härskande klassens grundläggande funktioner: att utvinna mervärde och att upprätthålla den tvångsapparat som krävs för detta.

Även om den liberala demokratin grundas på de kapitalistiska produktionsförhållandenas juridiska principer, går det samtidigt inte att reducera den till detta. Om jämlikhet och frihet i en mycket begränsad och tveksam form är något grundläggande och gemensamt för alla

⁹ *Ibid.*, sid. 248.

¹⁰ *Ibid.*, sid. 88. (Inledningen)

kapitalistiska samhällsformationer, har liberalt-demokratiska politiska institutioner inte varit lika vanliga och är förvisso inte avgörande för kapitalismen, även om de befrämjat kapitalismens utveckling under vissa historiska förhållanden. Karaktären på relationen mellan kapitalism och liberal demokrati måste därför specificeras närmare, med hänsynstagande till inte bara allmänna strukturella band, utan också specifika historiska drag. Vi måste gå bortom hur juridisk och politisk frihet och jämlikhet fungerar för att upprätthålla de kapitalistiska produktionsförhållandena och den härskande klassens ställning och ta hänsyn till det värde som liberalt-demokratiska politiska former haft för underordnade klasser, och i vilken mån dessas politiska och legala former är ett resultat av den kamp dessa underordnade klasser har fört. Den liberala demokratin roll när det gäller att civilisera den kapitalistiska utsugningen måste erkännas, och detta erkännande leder till insikten om att det finns avgörande skillnader mellan olika sorters kapitalistiska stater. Skillnaden är enorm mellan en kapitalism med liberalt ansikte och en kapitalism i fascistisk skepnad. Inte minst blir skillnaden viktig för de underordnade klassernas ställning, deras möjligheter att organisera sig och göra motstånd. Att delar av arbetarrörelsen låtit sig förföras av liberalt-demokratiska politiska former går inte bara att avfärda som bristande klassmedvetenhet eller att revolutionen har förråtts. Dragningskraften hos dessa institutioner har varit högst påtaglig i de länder där denna tradition varit starkast. I länder med svag tradition har vår tids historia förvisso så dramatiskt som möjligt visat att frånvaron av dessa former får allvarliga konsekvenser och att det därför är värddiga mål för arbetarrörelsen att uppnå dem och slå vakt om dem. Varje socialistisk strategi som bortser från den lockelse som dessa politiska principer utövar, eller underskattar det legitima i dem, löper en stor risk.

Sammanfattningsvis kan den liberala demokratin varken helt skiljas från eller bara reduceras till principerna för kapitalistisk utsugning. Varje trovärdig analys måste beakta både den liberala demokratin grund i de kapitalistiska produktionsförhållandena och dess historiska roll för att begränsa kapitalismens överdrifter. Samtidigt måste vi inse att de liberalt-demokratiska institutionernas speciella effektivitet inte bara baserar sig på dess funktion – tillsammans med statsmaktens andra former – som tvångsinstrument, utan också på deras enastående och helt unika *hegemoniska* funktioner.

Den liberala demokratin legala och politiska institutioner är kanske den mest verkningsfulla ideologiska kraften som kapitalistklassen förfogar över – i vissa avseenden till och med kraftfullare än de materiella framsteg som har skett under kapitalismen. Statsformen i sig, och då inte bara den ideologiska eller kulturella apparat som vidmakthåller den, är övertygande. Vad som ger denna politiska form dess speciella hegemoniska makt är, som Perry Anderson framhållit, att det samtycke som den ger upphov till från de undertryckta klasserna inte enbart vilar på att de underkastar sig en erkänd härskande klass eller att de godtar dess rätt att härska. Den parlamentariskt demokratiska staten är en unik form av klassherravälde genom att den reser tvivel om huruvida det finns någon härskande klass.¹¹ Den effekten uppnås emellertid inte bara genom ren mystifikation. Som alltid finns det två sidor av hegemoni. Den är inte möjlig om den inte görs sannolik.¹² Den liberala demokratin är resultatet av långa och mödosamma strider. Den har gett underordnade klasser reella fördelar och reell styrka, nya möjligheter att organisera sig och göra motstånd, något som inte bara kan avfärdas som bedrägeri. Att säga att den liberala demokratin är ”hegemonisk” innebär både att den tjänar specifika intressen hos kapitalistklassen och att dess anspråk på universella värden innehåller en bit av sanningen.

¹¹ Perry Anderson, [Motsägelser hos Antonio Gramsci](#), s 36-37 [på Marxistarkivet]

¹² För en mycket bra diskussion om denna aspekt av klasshegemoni, se E P Thompson om rättssystemet som uttryck för den härskande klassens hegemoni i 1700-talets England i *Whigs and Hunters*, London 1975, framför allt sid. 262-263.

Poängen är inte att folk nödvändigtvis duperas att tro att det är de som bestämmer när så inte är fallet. Snarare har segern för de representativa institutionerna och att den allmänna rösträtten till sig uppnåddes gjort att folkets suveränitet har nått den yttersta gränsen på det rent *politiska* planet. Således kan de hårda restriktioner som den parlamentariska demokratin i en *klasstat* sätter för folkets makt framstå som en begränsning av demokratin som sådan.¹³ I varje fall innebär den liberala demokratin fulla utveckling, att det för att stärka folkets makt ännu mer inte bara krävs en förbättring av rådande politiska institutioner, utan en radikal omvandling av samhällsförhållandena som helhet, på ett sätt som fortfarande är okänt. Det innebär också att hårt erövrade landvinningar sätts på spel för ännu okända fördelar. Ett stort hinder för socialismen är att den inte bara kräver en kvantitativ förändring, inte bara att rösträtten utvidgas ännu mer eller att representativa institutioner kan ta sig an den verkställande makten, utan ett kvalitativt språng till nya former av demokrati utan något framgångsrikt tidigare historiskt exempel.

Den kapitalistiska hegemonin baserar sig därmed i betydande utsträckning på en formell åtskillnad mellan ”politiska” och ”ekonomiska” sfärer, vilket möjliggör en maximal utveckling av en rent juridisk och politisk frihet och jämlikhet utan att i grunden hota den ekonomiska utsugningen.¹⁴ Liberalt demokratiska legala och politiska former är förenliga med, i själva verket baserade på, kapitalistiska produktionsförhållanden, ty genom att producenterna helt skiljts från produktionsmedlen, kräver utvinningen av mervärde inte längre ett öppet ”utom-ekonomiskt” tvång eller producentens juridiska beroende. Det tvång som kapitalistiska egendomsformer ytterst vilar på kan därmed framstå som en ”neutral” eller ”autonom” stat. Det är därför inte förvånande att den åtskillnad mellan politiska och ekonomiska sfärer som karakteriserar den liberala staten i *praktiken* också har fått ett *teoretiskt* uttryck, framför allt i den engelsktalande delen av världen, där den liberala traditionen har varit särskilt stark. Det har lett till olika former av politisk analys där ”politik” har avskilts från sina samhällsliga grunder: t ex i den politiska filosofin där begrepp som ”frihet”, ”jämlikhet” och ”rättvisa” blivit föremål för ytterst formella analyser som medvetet avskilts från alla samhällsliga implikationer, eller ”statsvetenskap” som granskar politiskt ”agerande” eller politiska ”system”, som om de saknade allt samhällsligt innehåll. Denna metod blir ett teoretiskt uttryck för det abstrakta innehållet i ”politik” i den liberalt demokratiska staten och för det sken av ”universella värden” eller ”neutralitet” som dess hegemoni vilar på. Och man försöker få oss att godta formell jämlikhet och frihet utan att titta närmare på det verkliga innehållet i detta. NSS, med sin klassneutrala, ”obestämbara” demokrati är det senaste bidraget till denna ideologiska tradition.

Om den liberala demokratin utgör kärnan i kapitalismens klasshegemoni är det rimligtvis den socialistiska politiska teorins uppgift att utmana den liberalt-demokratiska teorin ”kontra-hegemoniskt”. Men hur det kontra-hegemoniska projektet ska uppfattas hänger mycket på vilken innebörd man lägger i ”hegemoni”, och det finns ett sätt där intellektuella låter ”hegemoni” bli en ersättning för klasskampen och dess huvudperson, arbetarklassen, som den främsta agenten för revolutionär förändring. En av de främsta premisserna för denna uppfattning (som den t ex framstår i vissa senare tolkningar av hegemoni, där Gramscis uppfattning förvrängs och planteras på Althussers ideologiteori) är att den härskande klassens hegemoni över underlydande klasser är enkelriktad och fullständig.¹⁵ En sådan formel tenderar att skilja

¹³ Anderson, *a.a.*, s 37 och not 50

¹⁴ De frågorna behandlas mer detaljerat i min artikel ”The Separation of the ‘Economic’ and the ‘Political’ in Capitalism”, *New Left Review*, 126, maj-juni 1981.

¹⁵ För en diskussion om några tolkningar av Gramsci som antyder en sådan syn på hegemoni, se Tom Nairns artikel i *London Review of Books*, 17 juli-6 augusti 1980, sid. 12-14. Se även E P Thompson, ”Eigteenth Century English Society: Class Struggle Without Class?”, *Social History*, årg. 3, n° 2, maj 1978, sid. 162-164 och not 60. [Svensk översättning: [1700-talets engelska samhälle – klasskamp utan klass?](#)]

klasskampen från begreppet hegemoni. Här finns ingen kamp, bara dominans från den ena parten och underkastelse från den andra. ”Hegemoni” upphör då att representera det väsentliga i en klasskonflikt, som med nödvändighet bär de underlydande klassernas kännemärke, deras medvetenhet, värderingar och kamp.¹⁶

Med denna vokabulär blir talet om att upprätta ”arbetarklassens hegemoni” märkligt nog inte ett sätt att beskriva arbetarklassens egen frigörelse, utan raka motsatsen. Det innebär i stället att arbetarklassens ”hegemoni” ska skapas hjälp av en ”autonom” teoretisk och ideologisk verksamhet – å arbetarklassens vägnar, inte av den – och att intellektuell verksamhet kan åstadkomma en kontra-hegemonisk ”kultur”, en *idealisk* medvetenhet hos en arbetarklass vars *verkliga* medvetenhet, som sugits upp av kapitalismens hegemoni, är ”falsk”. Återigen får vi bilden av ett upplyst fåtal, som kommer att ”få det sunda förnuftet att ta reson ... ta ifrån fienden kulturen ... och i lämplig form droppa in den i arbetarklassen”¹⁷ – förmodligen genom ”amputation” och att omskapa den folkliga ”diskursen”.

Förmodligen är det nödvändigt att framhålla att jag helhjärtat håller med om att socialismen måste hävda de demokratiska värdena (fast behovet är större i praktiken än i teorin), men trots betydelsen av teoretisk verksamhet för att utmana den härskande klassens ideologiska hegemoni, står strategin med ”amputation” på skakiga teoretiska grundvalar. Givetvis handlar inte alla sociala konflikter om klasskamp, alla ideologier som är indragna i politiska strider – till och med i klasskamp – är inte specifikt klassideologier. Det är också sant att den liberala demokratins ”demokratiska” inslag under vissa historiska omständigheter har fångats upp av olika klasser. En ideologi som kan göra anspråk på uppslutning av mer än en klass, en ideologi som har viss *universalitet*, behöver därmed inte nödvändigtvis upphöra att vara en *klassideologi* – dvs vara ett neutralt element som *artikuleras* via en klassideologi – utan en ideologi som i sig är klassbestämd till sitt ursprung och innebörd. Ideologi kan bidra till klasshegemoni genom att ge särintressena hos en klass skenet av allmängiltighet, och det kan vara sant, som Laclau skriver, att bourgeoisins ideologiska hegemoni vilar på ett ”konsensus” om att ”många av de bärande inslagen i en demokratisk och folklig kultur ... är oåterkalleligt bundna till dess klassideologi”.¹⁸ Men dessa anspråk har inte bara uppnåtts genom att anpassa folkligt demokratiska ideologier ”utan bestämd klasstillhörighet” och få dem att framstå som en exklusiv del av den borgerliga klassideologin. Om något är det motsatsen som gäller: den borgerliga ideologiska hegemonin bygger på bourgeoisins förmåga att framställa sina egna klassintressen (med ett visst inslag av historisk sanning) som om de inte hade någon ”direkt klasstillhörighet”. Den härskande klassens ideologi införlivar onekligen delar av folklig kamp i sin egen dominans och ”neutraliserar” dem därmed i viss mening. Men att säga så, innebär inget annat än att klassideologin är en produkt av *klasskamp*, som aldrig är något enkelriktat.

För att bemöta kapitalistklassens ideologiska hegemoni är det därför *inte* teoretikerns uppgift att visa att det som *ser ut* att vara universellt i den borgerliga ideologin verkligen är universellt, ”utan direkta klassmässiga kopplingar” – vilket ju just leder till att man accepterar den härskande klassens hegemoniska anspråk – utan i stället förklara hur det som ser ut att vara universellt i själva verket är säreget, att inte bara skilja ut det som inte uttrycker kapitalistiska klassintressen ur de liberalt demokratiska formerna, utan också klart inse var de *verkligen gör det*; inte tömma ideologiska formler på deras specifika sociala innehåll, utan förklara deras specifika och säregna betydelse, inte skilja ut ideologin från dess historiska förutsättningar i syfte att omvandla speciella klassintressen till universella principer möjliga att ”återanvända”,

¹⁶ Detta är helt klart följden av Althusserns syn på ideologi som systembevarande, framför allt i form av ”Ideologiska statsapparater” som tillgodoser reproduktion av den sociala strukturen.

¹⁷ Nairn, sid. 12-13.

¹⁸ Ernesto Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, London 1979, sid. 110.

utan utforska de historiska förhållanden som möjliggjort att speciella klassintressen gjorts allmänna och tilldelat kapitalistklassen egenskapen att stå för det ”universella”.

Än en gång innebär inte detta att den socialistiska politiska teorin måste avfärda den liberala demokratin som ren mystifikation eller ett bedrägeri genom att reducera den till klassideologi. Poängen är kort och gott att den liberala demokratin måste framställas på ett sätt så att inte bara dess begränsningar blir synliga, utan också synliggöra *diskontinuiteten*, det radikala brottet, mellan liberalism och socialism. Om det för att kapitalismens hegemoni ska kunna besegras krävs att socialismen åberopar sig på demokratin (och i den mån detta kan understödjas med teoretiska medel) kan detta inte ske bara genom att avskilja demokratin från den borgerliga klassideologin. Det måste definieras nya *socialistiska* former för demokrati som är klart säregna och som utgör en otvetydig utmaning mot den borgerliga demokratis anspråk på att dess speciella form av ”folklig suveränitet” är universell och slutgiltig.

III

Det finns en annan aspekt av förhållandet mellan liberal demokrati och kapitalism. Om den liberala demokratin föddes ur kapitalistiska produktionsförhållanden, kommer den då också att dö med dem? Om liberalt-demokratiska institutioner agerat både för att *civilisera* och stötta kapitalismen, är då behovet av sådana institutioner beroende av att kapitalistiska produktionsförhållanden fortsätter att existera, eller skulle ett socialistiskt samhälle ställas inför frågor som fordrar liknande lösningar? Med andra ord, har liberalismen skapat ett arv som kan och bör övertas av socialismen? Åter fördunklar NSS frågan, genom att betona en sömlös kontinuitet mellan den liberala demokratin och socialismen. Även om det kan vara rätt att säga att socialismen inte hade existerat utan liberalism, så förbättras inte vår förståelse av någondera genom att betrakta den ena som enbart en utvidgning av den andra och bortse från de grundläggande sätt där de båda står i diametral motsättning till varandra. Liberalism och socialism kan bara sammansmältas på detta sätt med hjälp av en tom formalism som tömmer båda på deras sociala innehåll.

Låt oss reflektera över vilka samhällseliga behov som tillgodoses av liberala principer och institutioner och om liknande samhällseliga behov kommer att finnas kvar i ett socialistiskt samhälle. Från denna utgångspunkt går det att hävda, att om det finns något att slå vakt om i liberalismen, så handlar det om vissa sätt att handha den politiska makten: lag och rätt, medborgerliga rättigheter, reglering av godtycklig makt. Detta måste tillerkännas liberalismen, även om ställningen för ”de borgerliga friheterna” i bästa fall är tveksam i ett klassamhälle, där de kan skymma klassmotsättningar bakom falsk jämlikhet medan de i själva verket tjänar som redskap för klassherravälde och hegemoni. Här handlar det inte om hur *demokratiskt* en ”borgerlig demokrati” är eller inte. I själva verket borde man kanske åter börja med att avskilja ”liberal” och ”demokratisk” från varandra. Den kopplingen tenderar att skymma skillnaden mellan ”demokrati” som *folkmakt* och ”demokrati” som en formell procedurmässig princip. Det kan vara så att den viktigaste lärdomen av liberalismen inte har särskilt mycket med demokrati att göra, utan handlar mer om att kontrollera statsmakten – och här kanske tidigare *anti*-demokratiska former av liberalism har lika mycket att säga oss som den liberala demokratin.

Att säga att liberalismen har något att lära socialismen i detta avseende är, förstås, att komma med ett ytterst kontroversiellt påstående, nämligen att staten kommer att fortsätta att vara ett problem i ett klasslöst samhälle och att också det mest demokratiska samhället kan fortsätta att konfronteras med ett *politiskt* problem av samma slag som i odemokratiska samhällen. Mycket av den socialistiska läran baseras på antagandet att om staten inte helt kommer att vittra bort i ett klasslöst samhälle, så kommer statsmakten i varje fall inte att utgöra något *problem*. Socialdemokrater och NSS som har obegränsad tilltro till borgerligt demokratiska

former verkar inte se staten som något problem ens i det kapitalistiska samhället. Egentligen betraktar de den som en väg till frälsning. Mer intressanta frågor ställs av socialister som är övertygade om att den borgerliga demokratin statsapparat måste ”krossas” och ersättas med något radikalt annorlunda. Som Ralph Miliband påpekat har de som talar om att ”krossa” den borgerliga staten inte riktigt insett att de kommer att – i själva verket måste – ersätta den krossade staten med en ny, under en viss tid kanske rent av starkare stat, att krossandet av den borgerliga staten och ersättandet av den med en revolutionär stat *inte* i sig leder till ”proletariatets diktatur”, om det begreppet ska ha kvar sin ursprungliga demokratiska betydelse, att det alltid kommer att finnas spänningar mellan behovet av ”ledning” och ”demokrati”, mellan statsmakt och folkmakt, något som man ständigt har undvikit.¹⁹ Enligt Miliband är frågan så allvarlig, att demokratin kan bevaras bara genom ett system med ”dubbelmakt”, där statsmakten *kompletteras* av en rad demokratiska organisationer av olika slag i civilsamhället.

Det måste dock tilläggas att problemet sannolikt inte kommer att kunna inskränkas till någon besvärlig ”övergångsfas”, då en stark stat kommer att ta itu med att uppfylla revolutionens löfte om en samhällsomvandling. Om, t ex som Marx skriver, den avgörande organisatoriska frågan i *alla* samhällen är fördelningen av samhällligt arbete, då innebär det att den *politiska* frågan i viss mening kommer att bli speciellt viktig *efter* att kapitalismen har störtats. Kapitalismen är ju ett system, där det avgörande sociala problemet inte behandlas ”politiskt”, ett system helt och hållet präglad av frånvaron av en ”auktoritativ fördelning” av samhällligt arbete. Det är ett system med vad Marx kallade en ”anarkistisk” samhälllig arbetsdelning som inte dikteras av någon politisk makt, tradition eller gemensamma överläggningar, utan av de mekanismer som varuutbytet utgör. Man skulle kunna säga att det är denna kapitalism som på detta mycket speciella sätt ger upphov till ”administration av ting och inte av personer” – eller kanske att personer administreras av saker, medan det nya samhället kommer att konfronteras med ett nytt och betydande organisatoriskt problem som samt och synnerligen kommer att handla om att administrera personer.

Marxistisk teori har inte gjort mycket för att klargöra de frågor som står på spel och än mindre löst problemet med staten under socialismen. Marx och Engels hade inte mycket att säga om staten i det framtida samhället och det de sade var ofta oklart. Framför allt har debatten plågats av vaghet och en inkonsekvent användning av begreppet ”stat”. Vi får veta att *staten* kommer att vittra bort i ett klasslöst samhälle. Om (som vanligen sker men inte alltid är fallet) staten definieras som ett system av klassherravälde blir det bara ren tautologi att säga att staten kommer att ”vittra bort” när klasserna väl avskaffats. Att definiera staten som synonymt med klassherravälde löser ingenting. Det bara undviker frågan. Om å andra sidan ”staten” syftar på varje form av offentlig makt, är det inte alls säkert att staten kommer att försvinna med klasserna – och inte heller är det säkert att Marx och Engels ansåg det.

Vad Marx och Engels än må ha tänkt om statens framtid, är det egentliga problemet inte huruvida det kommer att behövas offentlig makt i ett klasslöst samhälle, utan huruvida den offentliga makten kommer att bli ett problem. Med andra ord, finns det vissa problem inneboende i den offentliga makten som sådan oavsett om klassherravälde råder eller inte? Jag kan inte anse annat än att det är hopplöst naivt att tänka sig ett utvecklat socialistiskt samhälle som helt och hållet förvaltas genom enkla former av direkt och spontan demokrati. Det är svårt att komma undan att även ett klasslöst samhälle kommer att kräva någon form av *representation* och därmed *auktoritet* och till och med att en del personer *underordnas* andra. Går man med på detta måste det tilläggas, att oavsett om man använder begreppet ”stat” eller inte för att beskriva den politiska och administrativa makten i ett klasslöst samhälle, verkar det oerhört optimistiskt att tro att det någonsin kan uppstå en situation då makt som utövas av vissa å

¹⁹ Ralph Miliband, *Marxism and Politics*, Oxford 1977, sid. 180-190. [[Marx och politiken](#), s 103 ff]

andras vägnar inte kommer att ställa till med problem. Socialistisk politisk teori måste därför ta itu med de risker som representation, auktoritet och underordning utgör och det faktum att själva förekomsten av dem öppnar för maktmissbruk.

Dessa problem kan inte avfärdas enbart genom att hävda att representation, auktoritet och underordning inte kommer att utgöra någon fara när det inte finns några klasser. Men måste man bli värdera möjligheten (som Marx själv nämnde, t ex i sina diskussioner om det asiatiska produktionssättet och andra förkapitalistiska samhällsformer) att offentlig makt som sådan, vilket historiskt ofta varit fallet, kan vara en *källa* till differentiering mellan den som tillägnar sig mervärde och de direkta producenterna. Det finns goda skäl att tro att offentlig makt, som upprättats för att utföra samhällsligt nödvändiga uppdrag – som krigföring, distribution, ledning av gemensamt arbete, organisation av viktiga offentliga arbeten – ofta har gett upphov till anspråk på och förmåga att tillskansa sig mervärdet. Med andra ord har staten – i vid bemärkelse – inte uppstått genom klassindelningen, utan tvärtom själv *åstadkommit* klassindelning och därmed också skapat staten i snäv betydelse. Det verkar inte förnuftigt att anta att det inte kommer att behövas något permanent och institutionaliserat skydd i framtiden för att förhindra en liknande mutation av ”politisk” makt till ”ekonomisk” makt och offentlig makt till något som liknar klassherravälde.

Oavsett hur mycket Marx och Engels hade tendenser till utopiska resonemang, är uppfattningen att offentlig makt i ett klasslöst samhälle fortfarande kommer att utgöra ett problem som kräver medveten och institutionaliserad kontroll helt i linje med marxismens grundläggande världsuppfattning och syn på den socialistiska revolutionen. Marx´ tro på en total samhällsomvandling när klassherraväldet väl försvunnit innebär inte att alla problem som är kopplade till klassherravälde automatiskt och för alltid kommer att upplösas av sig själva. Tvärtom består omvandlingens kärna i att samhällshistoriska krafter för första gången kommer att vara medvetet kontrollerade och styrda i stället för att vara överlämnade åt slumpen. Det är vad Marx avser när han talar om människans historia före revolutionen som ”förhistoria” och därefter som ”mänsklig historia”. En planerad styrning av samhällskrafterna handlar förvisso inte bara om ”ekonomisk” planering i snäv bemärkelse – planering av produktionskvoter, osv. Det ”ekonomiska” är i sig en *samhällelig relation* och samhällsrelationerna i produktionen måste själva ”planeras”. Om ”ekonomisk” makt, makten att utvinna merarbete, dessutom är en relation som består av makt och tvång, då handlar det också om *politisk* makt, och planeringen av de samhälleliga relationerna i produktionen måste inbegripa ”politisk” planering på alla nivåer i samhället, institutionella åtgärder för att förhindra att dominans och utsagningsrelationer återuppstår.

Även i ett klasslöst samhälle kommer det förmodligen att behövas organisationer vars medvetna och uttalade syfte inte bara är att komplettera utan att *kontrollera* makten och förhindra maktmissbruk. Det kommer att behövas beständiga institutioner, inte bara akuta åtgärder som rätten att återkalla mandat, för att förverkliga detta och, lika viktigt, upprätthålla *medvetenheten* om riskerna. Om vi antar att ett *representativt* system, med något slags administrativ apparat, kommer att vara den politiska formen för socialismen, så kommer det fortfarande att finnas spänningar mellan statsmakt och folkmakt. Representation är i sig ett problem, och genom att det politiska problemet inte kan lösas praktiskt genom att ersätta representation med direkt demokrati, genom ytterligare demokratisering av systemet för politisk organisering, måste man ta itu med problemet på ett annat plan. Själva existensen av en stat – hur demokratiskt representativ den än må vara – sätter med andra ord en speciell uppgift på dagordningen: inte bara demokratisk organisering genom civilsamhället, utan – och det behöver

inte vara samma sak – det Marx talar om som statens fullständiga *underordande* under samhället.²⁰

Debatten om statens framtid får inte begränsas till en fråga om tolkning av texter, men diskussionerna i frågan måste med nödvändigt återvända till de skissartade kommentarer som Marx och Engels gjort i ämnet. Eftersom det sannolikt är enklare att visa att de var optimistiska om att politiken skulle försvinna än att visa att de såg staten som ett fortsatt problem, så ska några kommentarer till stöd för den senare tolkningen tillfogas här. Särskilt intressant är vad de har att säga – eller i varje fall underförstått – om arvet efter den borgerliga liberalismen och dess tänkbara tillämpning i ett post-revolutionärt samhälle.

Det måste framhållas att både Marx och Engels kan ha fördunklat frågan genom att hävda att *staten* i ett klasslöst samhälle kommer att försvinna, eller så ”förlorar den offentliga makten sin politiska karaktär”.²¹ Detta är inte liktydigt med att säga att det inte kommer att finnas någon offentlig makt, eller ens att den offentliga makten kommer att upphöra att vara ett problem. Engels, som oftast och mest uttryckligt upprepade påståendet att staten ”i ordets egentliga betydelse” skulle försvinna, är också den som i sina angrepp på anarkisterna betonade det fortsatta behovet av *auktoritet* och *hierarki* och hånade anarkisterna för att tro att man genom att byta namn på den offentliga *makten* också hade ändrat själva företeelsen. Även om, som Engels skriver, ”de offentliga funktionerna kommer förlora sin politiska karaktär och förvandlas till enkla administrativa funktioner, som vakar över de sanna sociala intressena”²² har problemet förstås inte lösts. Är det inte tänkbart – till och med för Engels – att institutionaliserade åtgärder kommer att behövas just för att *garantera* att den offentliga makt som försetts med makt över andra och underordnar andra under sig, kommer att behålla sin rent ”administrativa” karaktär och fortsätter att agera för de verkliga samhällsintressena? I ett klassamhälle skulle en sådan human och ”opolitisk” offentlig makt vara omöjlig, men även om den blir *möjlig* först i ett klasslöst samhälle så blir den inte oundviklig.

Att även Marx kan ha sett staten som ett fortsatt problem framgår av själva formuleringen, ”att underordna staten under samhället”. Märk väl, först av allt, att han här inte talar om att staten ska *absorberas* av samhället, som han verkar göra i sina ungdomsverk²³, inte heller talar han om statens upplösning. Vad innebär då att staten ska underordnas samhället? Andra texter – t ex *Pariskommunen* – tyder på att det innebär att den offentliga makten kommer att bestå av tjänstemän, som är ”ansvarsfulla agenter för samhället”, inte ”stående över samhället”. Men här börjar problemet bara. Hur ska samhället kunna garantera att tjänstemännen förblir ”ansvarsfulla” och inte ”stående över”? Marx kan tyckas avfärda frågan alltför lättvindigt och optimistiskt, eftersom han inte säger så mycket om den förutom att tjänstemännen ska kunna avsättas omedelbart. Det går emellertid inte att ta för givet att han inte såg problemet eller insåg dess omfattning.

I *Kritik av Gothaprogrammet* där Marx talar om staten som ett ”fullständigt underordnat organ”, antyder han inte bara att problemet med staten kommer att bestå i det kommunistiska samhället, utan även att de inskränkningar på statsmakten som införs i de mest ”liberala” borgerliga samhällena kan lära oss en del om hur man ska ta itu med detta problem:

Friheten består i att förvandla staten från något samhället överordnat till ett detsamma fullständigt underordnat organ, och i dag är statsformerna också friare eller ofriare, allteftersom de inskränker ”statens frihet”.²⁴

²⁰ Karl Marx, [Kritik av Gothaprogrammet](#).

²¹ Karl Marx och Friedrich Engels, [Kommunistiska manifestet](#).

²² Friedrich Engels, [Om auktoritet](#).

²³ T ex i [Marx om judefrågan](#) eller [Ekonomisk-filosofiska manuskript](#).

²⁴ [Kritik av Gothaprogrammet](#)

”Frihet” i ett borgerligt samhälle är, naturligtvis, något helt väsensskilt från en fullständig ”underordning av staten under samhället”, något som bara kan inträffa när det inte längre finns något klassherravälde. Å andra sidan verkar Marx se någon slags koppling mellan frihet i den borgerliga staten och den kommunistiska statens underordande under samhället, en koppling som har att göra med införande av kontroll av statsmakten, institutionaliserade restriktioner av ”statens frihet”. Han fortsätter med att ställa frågan: ”Vilken omvandling kommer statsväsendet att undergå i ett kommunistiskt samhälle? Med andra ord: vilka samhällsfunktioner, motsvarande de nuvarande statsfunktionerna, kommer att bli kvar där?” Otvivelaktigt bidrog Marx till den optimistiska uppfattningen att staten slutligen kommer att vittra bort, men här antyder han uppenbarligen att staten kommer att bestå, att den sannolikt kommer att ha vissa funktioner som liknar de nuvarande, och till och med att analoga problem kan uppstå. Vidare kan den exakta karaktären på dessa likheter bara avgöras ”vetenskapligt” och ”man kommer inte problemet ett tuffjät närmare, om man så på tusen sätt kombinerar ordet folk med ordet stat”. Detta kan innebära att en demokratisk stat fortfarande är en *stat* och att det kommer att fordras medvetna och institutionella insatser för att begränsa dess ”frihet” – vilket, bland mycket annat, verkar innebära att begränsa byråkratiseringen – om den ska kunna underordnas samhället. I och med att den kapitalistiska statens mest ”liberala” former utgör de hittills mest långtgående metoderna för att begränsa statens frihet, så är det tänkbart att socialister kan ha något att lära av ”liberalismen” i detta avseende.

Vilka specifika inskränkningar av statens ”frihet” som Marx tänkte på framgår kanske av Engels´ kommentarer till *Gothaprogrammet* – och de är något överraskande:

... en serie rätt virrigt formulerade krav i blott och bart demokratisk anda fått komma med i programmet. Flera av dessa står för rena modenycker: ”lagstiftning genom folket” till exempel – idén har hämtats ifrån Schweiz, där den knappast lett till någonting alls, i varje fall inte till någonting av verkligt positiv betydelse. *Administration* genom folket – så skulle det heta, om formuleringen skulle vara av något värde. Ingenting nämns om det viktigaste villkoret för all frihet: att alla tjänstemän skulle vara ansvariga för alla sina åtgärder mot varje medborgare inför vanlig domstol och i enlighet med de allmänna lagarna.²⁵

Underförstått är här åter att frihet handlar om att inskränka statens frihet, och det står klart att detta inte bara handlar om att införa mer demokratiska lagstiftande eller representativa institutioner, utan framför allt handlar det om den administrativa apparaten. Särskilt slående är den vikt som Engels fäster vid lagar och rättssystemet för att inskränka statens frihet. Det finns en passus om att vissa rättssystem utgör ett slags *opposition* mot staten – kanske rent av en organisation ”i samhället” – snarare än enbart ett statligt redskap. Lagstiftningen, ett ”oberoende” rättsväsen, domare som inte ingår i den administrativa apparaten, jurysystemet, medborgarnas rätt att vända sig till ”vanliga domstolar” mot statliga tjänstemän – som är mer typiska för brittisk rättstradition och de rättssystem som hämtar sitt ursprung därifrån – ställs indirekt emot den kontinentala traditionen och i synnerhet dess system av administrativ lagstiftning. Engels verkar antyda – i vad som kan förefalla som ett onödigt optimistiskt eko av brittisk borgerlig ideologi (som har något speciellt ihåligt över sig med tanke på händelserna på sistone i Storbritannien, framför allt under gruvarbetarstrejken) – att ”lagarna”, särskilt i den brittiska meningen, kan få en viktig roll när det gäller att inskränka statens frihet. Och om ”liberalismens” förmåga att i denna form fungera som en verklig spärr mot den borgerliga staten verkligen kan ifrågasättas, går det heller inte att bara avfärda en sådan uppfattning. Medan Engels fortsätter med att upprepa sin optimism om att införandet av socialism kommer att leda till att staten ”i ordets egentliga bemärkelse” upplöses, så har han – eller Marx – inte alls klart för sig om han anser att detta betyder att faran med den offentliga makten är undanröjd. Det kan därför vara nyttigt att studera borgerlig lagstiftning och andra ”liberala” in-

²⁵ Brev [Från Engels till A. Bebel, London den 18 - 28 mars 1875](#)

skränkningar av statens frihet och vad dessa institutioner kan lära oss om metoder för att underordna staten under samhället till och med under kommunismen.

IV

Oavsett om liberalismen har något att lära socialismen om den postrevolutionära staten eller inte, så kan den i varje fall avslöja något om det förföriska hos en speciell politisk tradition, vilket får mer omedelbara strategiska följder. Det är betecknande att i länder där den liberala – inte nödvändigtvis *demokratiska* – traditionen varit starkast, har arbetarrörelsen också varit minst revolutionär och mest konsekvent satt sin tilltro till den borgerliga demokratins politiska institutioner. Socialistiska rörelser i andra länder kan ha *förvärvat* den tilltron, men i t ex England har det funnits en arbetarrörelse med en obruten tradition av lojalitet mot dessa institutioner. Det verkar också vara så att där liberalismen varit starkast har den socialistiska teorin varit minst marxistisk. Till och med Marx själv påverkades av denna politiska tradition. Han sade ju ändå 1872 att Storbritannien och USA var de länder där sannolikheten var störst för att övergången till socialism skulle ske med fredliga medel. Vid ett möte i Amsterdam sade han:

Ni känner till att man måste ta hänsyn till institutioner, sedvänjor och traditioner i olika länder, och vi förnekar inte att det finns länder – som Amerika, England och om jag vore mer bekant med era institutioner kanske jag skulle tillägga Holland – där arbetarna kan nå målet på fredlig väg. Om så är fallet måste vi också inse att i flertalet länder på kontinenten måste våldet vara hävstången för vår revolution ...²⁶

Utan att spekulera i hur riktig denna bedömning var, så är det intressant att fundera över varför Marx gjorde den, vilka faktorer han såg i England och USA, som skilde dem från andra länder, där det mer sannolikt skulle krävas en våldsamt revolution för att uppnå en samhälls-omvandling. Utan tvivel var England det mest proletära landet i världen och Marx verkar ha väntat sig att Amerika skulle bli ”arbetarnas kontinent par excellence”, som han säger senare i talet i Amsterdam. I ett viktigt avsnitt hänvisar Marx emellertid inte till klasstrukturen i olika länder, utan till deras ”institutioner, sedvänjor och traditioner”. Angående vilka institutioner och traditioner han särskilt tänkte på, så verkar det osannolikt att det avgörande för Marx skulle ha varit vilken nivå *demokratin* i sig hade uppnått. 1872 var England fortfarande många år från allmän rösträtt för män och än längre bort från ett system med en-person-en-röst, eller något som liknade allmän rösträtt för myndiga, och den politiska traditionen var allt annat än demokratisk, medan Frankrike långt tidigare redan hade experimenterat med allmän rösträtt för män och andra demokratiska institutioner. Man var där på väg att upprätta en borgerligt demokratisk republik och hade försett världen med dess mest inflytelserika demokratiska tradition. Med tanke på andra uttalanden av Marx – t ex i *Kritik av Gothaprogrammet*, *Louis Napoleons 18:e Brumaire*, och brevet till Kugelman den 12 april 1871 – verkar talet i Amsterdam inte så mycket ha gått ut på att framhålla de *demokratiska* inslagen i de engelska och amerikanska politiska institutionerna som deras ”*liberalism*”, framför allt den utsträckning som ”statens frihet” inskränktes i motsats till de mer öppna byråkratiska polisstaterna i de stora kapitalistiska länderna på kontinenten, där det med största säkerhet skulle fordras en våldsamt revolution för att ”krossa” de stela statsapparaterna.²⁷ De till synes mindre rigida brittiska och amerikanska kapitalistiska statsformerna gav med andra ord i varje fall intrycket att maktens struktur, där staten stod högst upp, lättare skulle kunna förändras med fredliga, parlamentariska metoder.

²⁶ Karl Marx, ”Amsterdam Speech” (Amsterdamtalet), 8 september 1872.

²⁷ Engels visade senare mindre tilltro till den amerikanska statens flexibilitet. I sin introduktion till Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* åberopar han USA som det land där statsmakten lyckats bäst med att bli ”oberoende gentemot samhället” vilket gjort landet maktlöst mot politiker som tillskansar sig och utnyttjar denna makt – trots bristen på en stående armé och en fast byråkrati.

Om Marx tillät sig en viss optimism beträffande liberalismens politiska former och traditioner, så är det inte förvånande att en så stor del av arbetarklassen, som hade upplevt dem direkt, kan vara så orubbligt trogen en politisk tradition som inte varit anmärkningsvärt demokratisk. Att underordnade klasser har kunnat vända sig till juridiska och politiska institutioner i sina relationer med de härskande klasserna, samt begränsningarna av statens egen ”frihet”, har skapat en tilltro – om än knappast obegränsad – till de rättsliga och politiska formernas effektivitet. Hur ska då den socialistiska teorin handskas med denna ihärdiga ideologi?

I kampen mot icke liberala regimer, i synnerhet fascistiska eller andra former av diktatur, finns en del som talar för folkfrontens principer och en motsvarande ideologisk strategi där kontinuiteten mellan liberalism och socialism tar överhand gentemot diskontinuiteten. Tveksamheter måste dock råda över riskerna med en strategi som förefaller hålla nere klasskampen, underordna arbetarklassens intressen och självständiga agerande, och skjuta upp kampen för socialism. Men även om vi, i sådana fall, går med på nödvändigheten att utsätta oss för dessa risker, så kan inga sådana argument förekomma beträffande den liberala demokratin. I den liberalt-demokratiska staten, där folkets makt har nått så långt som det är möjligt i ett klassamhälle, står kampen för socialism högst på dagordningen. En intellektuell strategi behövs då som går bortom enheten mellan liberalism och socialism i en teoretisk folkfront. Det finns förvisso många omedelbara och akuta strider som måste föras i alla liberala demokratier – mot kärnvapenförintelse t ex eller, för den delen, att slå vakt om den liberala demokratins landvinningar – och de kräver breda allianser, men under alla dessa strider och allianser måste det specifika med kampen för socialism alltid stå klar.²⁸ En intellektuell strategi måste därför hittas, där man, samtidigt som man erkänner värdet av de liberala institutionerna, slår vakt om detta specifika och klarlägger skiljelinjen, ”eldfloden”, mellan liberalism och socialism.

Detta är en stor fråga, men några påpekanden kan göras i all korthet. Vi får till att börja med inte bli för uppslukade av formuleringen ”liberal demokrati”, så att all uppmärksamhet koncentreras till motsättningen mellan ”liberal demokrati” och ”socialistisk demokrati”, som om det avgörande vore skillnaden mellan två aspekter av demokratin. Det kan vara bra att i stället ställa liberalism (”demokratisk” eller ”fördemokratisk”) mot demokrati, dvs att definiera demokrati som något *som skiljer sig från* – men inte utgör någon motsats till – liberalism. Om vi fokuserar allt på skillnaderna mellan de frågor som ”liberalism” respektive ”demokrati” tar upp, kan vi erkänna värdet av liberalism och de lärdomar den ger för socialismen, utan att låta liberalismen helt begränsa vår definition av demokrati.

Liberalism har främst att göra med ”begränsningar av statens frihet” – genom lagstiftning, medborgerliga rättigheter, osv. Den siktar på att begränsa den politiska makten omfattning och godtycke, men har inget intresse av att avskaffa *alienationen* runt makten. I själva verket är det ett grundläggande liberalt mål, till och med i dess mest ”demokratiska” former, att makt måste vara *alienerad*, inte enbart som ett nödvändigt ont utan som något positivt – t ex för att kunna låta grundmurat individualistiska mänskliga varelser ägna sig åt sina privata göromål. För liberalismen är därför *representation en lösning* och inte något problem.

I motsats till liberalism handlar *demokrati* just om att avskaffa maktens alienation. I den mån någon form av alienerad makt eller representation fortsätter att vara en nödvändig utväg – vilket måste vara fallet i alla komplexa samhällen – måste sådana representativa institutioner utifrån demokratiska värden ses inte bara som en lösning utan även som ett problem. Det är

²⁸ Se t ex Raymond Williams, ”The Politics of Nuclear Disarmament”, *New Left Review*, 124, november-december 1980, för en diskussion om denna fråga i förhållande till fredsrörelsen.

genom att ta itu med detta problem som socialismen har något att lära av liberalismen – inte om att få slut på maktens alienation utan om att ta kontroll över den alienerade makten.

Även en demokratisk makt kan otvivelaktigt innebära risker där liberalismen – med sina principer om medborgerliga rättigheter, lag och rätt och skydd för privatlivet – ännu kan ha en del att lära ut, men en *begränsning* av makt är inte samma sak som att avskaffa maktens alienation. I motsats till liberalismen, även i dess mest idealiska form, innebär demokrati att man vill eliminera motsättningen mellan ”ekonomi” och ”politik” och statens dominans över civilsamhället. ”Folklig suveränitet” skulle därmed inte inskränkas till någon abstrakt politisk ”sfär”, utan skulle i stället leda till en frigörelse av makten på den mänskliga verksamhetens samtliga nivåer, en attack på hela maktstrukturen som startar på produktionens område och fortsätter uppåt in i staten. Av detta skäl borde kombinationen ”socialism” och ”demokrati” vara överflödig, precis som sammankopplingen av ”liberal” och ”demokrati” kan vara vilseledande.

Det betyder också att det inte kan finnas någon icke antagonistisk utvidgning av den liberala demokratin in i en socialistisk demokrati. Även om begreppet ”demokrati” får gälla för båda dessa fall, måste det åtminstone medges att det under historiens gång har existerat radikalt olika former av demokrati och att de institutionella skillnader som åtskiljer t ex den atenska från den moderna amerikanska eller brittiska formen avspeglar deras helt olika sociala bas. Det är historiskt nonsens att förneka att det skulle finnas något samband mellan dessa olika demokratiers institutionella former, och de olika samhälleliga grundvalar de vilar på. De sociala relationernas struktur och kraft kommer att särskilja socialismen från kapitalismen, och kommer med nödvändighet att återspeglas i olika institutionella former. Själva kärnan i socialismen kommer att bli en form av demokratisk organisering, som aldrig tidigare existerat – direkt självstyre av fritt förbundna producenter på gemensamt ägda arbetsplatser som tillverkar de materiella livsförnödenheterna. Själva existensen av sådana demokratiska institutioner innebär definitionsmässigt ett slut på de kapitalistiska förhållandena och de former av demokrati som varit förenliga med dem.

Det är heller inte bara fråga om att spika fast ”ekonomisk” demokrati på en redan existerande ”politisk” demokrati. Det är inte bara så att demokratin på produktionsnivå kommer att fordra nya former av understödjande institutioner på andra ”nivåer”. Mer betydelsefullt är att den politiska sfären också i det mest ”liberalt-demokratiska” kapitalistiska samhället i sig själv är uppbyggd för att, med byråkratiska medel och närhelst det blir nödvändigt med tvång, upprätthålla spärrarna mot demokrati på produktionsförhållandenas ”nivå”. Att behandla övergången till socialism bara som en lätt förbättring av den liberala demokratin, som om det enda som behövs är att ”överföra” dess demokratiska principer från politiken till ekonomin, innebär att man glömmer att det inte bara finns något sådant som en samhälleligt obestämd demokratisk princip, utan också att en av den liberalt-demokratiska statens viktigaste funktioner är att vaksamt övervaka och om nödvändigt med tvång begränsa ”demokratin” till ett begränsat område.

11. Socialism och "Universella mänskliga nyttigheter"

I

Det finns ett sätt att koppla socialismen till "det universellt mänskligt goda", som skiljer sig helt från den nya "sanna" socialismen. Raymond Williams, en författare i en helt annan kategori än alla hittills nämnda, är ett exempel. Hans verk tar upp mycket av det som intresserar NSS utan att bestrida den marxistiska premissen att arbetarklassens speciella intressen sammanfaller med mänsklighetens allmänna, att arbetarklassens egen frigörelse leder till att alla mänskliga varelser frigörs från utsugning och att arbetarklassen inte bara har ett grundläggande *klassintresse* av socialismen, utan också en specifik kollektiv förmåga att genomföra den. Det som gör hans bok *Towards 2000* speciellt betydelsefull är, att samtidigt som hela framställningen tar sig an de frågor som de "nya sociala rörelserna" rest – fred, miljö, kön, kulturell fattigdom, osv – och medger att dessa frågor alltför ofta ignorerats av vänsterns klassorganisationer, så går den ut på att bemöta avfärdandet av arbetarklassen och att slå fast vikten av en klasspolitik. Hans arbete innehåller en direkt attack på mystifikationerna kring parlamentarisk representation, som klart tar avstånd från demokratins "obestämbarhet" genom att klart slå fast den *borgerliga* demokratins existens och specifika roll och ställa den mot specifikt socialistiska former.¹ Framför allt är boken genomsyrad av ett djupt *antikapitalistiskt* engagemang, som är påfallande frånvarande hos de ledande företrädarna för NSS, som gärna kringgår frågan genom att undvika själva ordet i avgörande moment i sin argumentation. Vi har exempelvis Laclaus och Mouffes "industrisamhälle" eller Stedman Jones "blandekonomi", "välfärdsstat", "Storbritanniens ekonomiska tillstånd" och "nationella tillbakagång" (betecknande är att han bara hänvisar en gång till "kapitalism" i sina funderingar kring Labourpartiet och då bara i en redogörelse för Croslands åsikter). Det är värt att tillägga att Williams, som kanske mer än någon annan nutida marxist i den engelskspråkiga världen har bidragit till studierna av "överbyggnaden" eller de kulturella processerna, och helt klart mycket mer än någon av NSS-entusiasterna för språk, ideologi och diskurs, inte visar någon tendens att överdriva deras roll i den samhällsliga reproduktionen eller den politiska kampen.

Williams identifierar först två element i arbetarrörelsens traditionella anspråk på att vara "mer än en anhopning av vissa specialintressen".² Det första argumentet, som hämtar sin styrka från den "fattigdomskultur" som rörelsen uppstod i, baserar sig på den djupa fattigdom som industrikapitalismen tycktes medföra. "Det kunde", enligt detta synsätt, "inte vara rätt att så många skulle behöva leva på det viset." Genom minskningen av den absoluta fattigdomen i de utvecklade kapitalistiska länderna, arbetarrörelsens framgångar i att förbättra villkoren för den traditionella arbetarklassen och framväxten av nya relativt välsituerade och privilegierade delar av arbetarrörelsen "finns inte längre någon tillförlitlig grund för anspråket [för arbetarrörelsens del] att stå för ett allmänintresse av absoluta mänskliga behov."

Men det andra argumentet var av ett annat slag: "genom att expropriera de gemensamma produktionsmedlen och genom att på privat väg tillägna sig arbetets mervärde var det kapitalistiska systemet som sådant fientligt till allmänintresset och därmed oförenligt med det".³ Vad som band samman detta allmänintresse med arbetarklassens särintressen var, enligt Williams, arbetarklassens speciella förmåga att genomföra krossandet av kapitalismen. "Det välbekanta nästa steget i argumentet", fortsätter han, "är att den organiserade arbetarrörelsen är den enda kraft som kan få ett slut på kapitalismen." För Williams har styrkan i argumentet att kapitalismen strider mot allmänintresset inte förändrats genom att systemet utvecklats.

¹ Raymond Williams, *Towards 2000*, London 1983, sid. 102-127.

² *Ibid.*, sid. 162.

³ *Ibid.*, sid. 162-163.

Men antagandet att allt som arbetarrörelsen företar sig mot kapitalismen, oavsett hur speciella målen är eller hur begränsad omfattning det har, automatiskt knyter an till allmänintresset, har gradvis tappat i trovärdighet. Folk har – med visst fog – inte bara slutat tro på att kamp för arbetarklassens särintressen med nödvändighet blir antikapitalistiska, de tenderar också att glömma bort grundförutsättningen att kapitalismen strider mot allmänintresset ”och att det går att få ett slut på den genom industriellt och politiskt agerande och ersätta den med det system som svarar mot allmänintresset: socialismen”.⁴ Enligt Williams står den socialistiska rörelsen inför uppgiften att skapa en rimlig och trovärdig syn på hur allmänintresset ser ut och hitta sätt att återskapa arbetarrörelsens band till det.

Det är värt att notera, att även om Williams är fullt redo att ifrågasätta huruvida många av arbetarklassens ”särkrav” verkligen är antikapitalistiska och i överensstämmelse med allmänintresset, så tycks han ta för givet att arbetarklassens grundläggande intressen i huvudsak är antikapitalistiska och att det är denna egenskap som gör det möjligt och nödvändigt att anse att det socialistiska projektet handlar om att ”återknyta” arbetarrörelsen till allmänintresset – inte bara i den betydelsen att socialisternas syn på allmänintresset måste inkludera ”alla rimliga särintressen”, utan också genom att arbetarklassen har en mer omedelbar och specifik förmåga än andra samhällsgrupper att ”knyta an” till allmänintresset och därigenom med socialismen. Med andra ord verkar han acceptera att arbetarklassen via klasskampen förblir den viktigaste förmedlaren under kampen för socialismen.

På samma gång pekar Williams på att kopplingen mellan arbetarklassens särintressen och allmänintresset har förlorat i trovärdighet genom att en stor del av de samhälleliga mål som måste ses som avgörande för allmänintresset och målet med människans frigörelse har försumrats av klassorganisationerna och inte framställts som uttryck för klassintresse:

Alla betydande sociala *rörelser* under de senaste 30 åren har startat utanför organiserade klassintressen och institutioner. Fredsrörelsen, miljörörelsen, kvinnorörelsen, organisationer för mänskliga rättigheter, kampanjer mot fattigdom och hemlöshet, kampanjer mot kulturell fattigdom och deformation: samtliga har präglats av att de är sprungna ur de behov och synsätt som intressebaserade organisationer inte har haft utrymme eller tid för, eller som de helt enkelt inte lagt märke till.⁵

Det finns emellertid en avgörande skillnad mellan Williams analys och de som anser att särdragen i mycket av arbetarkampen, det komplexa och mångfacetterade i de samhälleliga identiteter där folk deltar, och att klasskampens organ försummat vissa avgörande sociala frågor, ger dem rätt att avskilja det socialistiska projektet från arbetarklassens specifika intressen och kamp, och egentligen från klasskampen i allmänhet. Det är ett misstag, skriver Williams, att tolka separeringen mellan dessa sociala rörelser och klassens intresseorganisationer, som ”att man måste gå bortom klasspolitiken”. Uppfattningen att de större intresseorganisationerna är inskränkta är korrekt. ”Men vid närmare påseende är ingen av dessa frågor som inte rör det industriellt-kapitalistiska produktionssättets centrala frågor och system av klasser.”⁶

Och ändå finns en oklarhet här. Trots att Williams tar för givet arbetarklassens centrala roll i kampen för socialism och dess grundläggande intresse av att ersätta det kapitalistiska systemet med socialism, är det inte helt klart hur, eller ens om, detta grundläggande intresse skiljer sig från alla andra mänskliga varelsers, som har del i ”allmänintresset” bara genom egenskapen att vara människor. Tanken att kapitalismens klasssystem oundvikligt blir avgörande för alla viktiga samhällsfrågor och utgör främsta hindret för alla försök att uppnå de mänskliga målen av fred, trygghet, en ansvarstagande ekonomi och ett ansvarstagande samhälle, tyder förvisso på att klasskampen mellan de främsta klasserna i det kapitalistiska

⁴ *Ibid.*, sid. 163.

⁵ *Ibid.*, sid. 172.

⁶ *Ibid.*, sid. 172-173.

systemet kommer att vara den avgörande striden under kampen för att uppnå dessa mål. Ändå undviker Williams för det mesta klasskampens vokabulär och uppmanar oss att återskapa den socialistiska rörelsen som en rörelse ”som utgår från primära mänskliga behov ... och som sammanför ett brett spektrum av behov och intressen i en ny definition av allmänintresset”⁷ och därmed också till att ändra och bredda synen på vad socialismen är.

Men även här finns en avgörande skillnad mellan Williams inställning och NSS'. Det är sant att han hänvisar till att ”de nya rörelsernas och kampanjernas ledningar eller medlemmar i huvudsak är medelklass”, och till de påfrestningar som får så många inom arbetarklassen att avhålla sig från att göra motstånd mot den rådande ordningen: ”Allt betydande tryck från den kapitalistiska samhällsordningen utövas på mycket nära håll och under mycket kort tid. Det finns ett jobb man måste ha kvar, skulder som måste betalas tillbaka, en familj som måste försörjas”.⁸ Han medger till och med att det, som en följd av denna samhällsordning, ”och utan fördelarna av relativ social distans och rörlighet, eller av en oberoende (ofta offentligt finansierad) tillgång till vidareutbildning, så måste en majoritet av löntagarna – en betydligt större del av befolkningen än någon annan definition av arbetarklassen – fortfarande förhålla sig till beslut på nära håll eller av kortsiktig karaktär”, medan de mer privilegierade klasserna har tillgång till ”en social distans, ett utrymme för att ha råd med missnöje”, vilket gör dem mer öppna för de universella ”mänskliga behov” som de nya sociala rörelserna ger uttryck för. För att inte den sortens iakttagelser ska ge vatten på kvarn åt sådana som Laclau och Mouffe eller Gavin Kitching, måste det framhållas att tyngdpunkten i hans argument för oss i en helt annan politisk riktning än NSS. Williams betonar, att så länge som de nya sociala rörelserna inte kan få med sig den ”hårda samhälleliga kärnan”, arbetarklassen, så kommer de inte bara att förbli marginella utan också ineffektiva, eftersom arbetarklassen befinner sig i samhällsordningens centrum, i dess ”avgörande relationer”, i ”den ekonomiska ordningens högborg”, där ”inte bara de dominerande institutionerna finns, och deras skuggkabinett ... [utan också] för det mesta huvuddelen av befolkningen”.⁹ ”Det är betecknande”, framhåller han, ”att de nya rörelserna är aktiva och av betydelse på nästan alla områden utom just detta”, på det ekonomiska.¹⁰ Ändå är det dit, till denna centralpunkt, som alla stora samhällsfrågor måste föra oss tillbaka.

Det blir därför rätt absurt att avfärda eller underskatta dessa rörelser som ”medelklassfrågor”. Det är samhällsordningen själv som gör att dessa frågor betraktas eller bryts på detta sätt. Det är lika absurt att betrakta dessa frågor som irrelevanta för arbetarklassens centrala intressen. I allt väsentligt ingår de i de centrala intressena. Det är arbetarna som är mest utsatta för farliga industriprocesser och miljöförstöring. Det är arbetarkvinnorna som har störst behov av kvinnans rättigheter ... Oavsett vilka rörelser som kan uppstå på visst avstånd från dessa specifika och avgörande relationer, så finns ingen möjlighet för dem att få full kraft förrän det finns seriösa och detaljerade alternativ i dessa dagliga frågor där en central medvetenhet uppstår.¹¹

Och om ”det är just i dessa frågor som all alternativ politik av historiskt förståeliga skäl är som svagast”, så innebär det inte att platsen för kampen måste omlokaliseras bort från det som angår arbetarklassen, för ”det som kommer att ske på detta centrala ekonomiska område är det som avgör den framtida samhällsordningen”.¹²

Även om det kvarstår oklarheter i Williams sammankoppling av en socialistisk politik med ”primära mänskliga behov” av ett allmänt, klassneutralt slag, så verkar han ha något att säga

⁷ *Ibid.*, sid. 173-174.

⁸ *Ibid.*, sid. 254.

⁹ Samma

¹⁰ *Ibid.*, sid. 253.

¹¹ *Ibid.*, sid. 255.

¹² *Ibid.*, sid. 260.

som går rakt emot NSS-projektet: de ”lokala”, dagliga bekymmer som upptar arbetarklassen ligger närmare samhällsordningens kärna och källan till de förhållanden som bestämmer vad som är ”primära mänskliga behov” och universella nyttigheter, än de nya rörelser som har dessa behov och nyttigheter som sina omedelbara mål. Kanske kan vi också i Williams resonemang avläsa ett erkännande av att ”det sociala avstånd”, det ”utrymme för att ha råd med missnöje” som är tillgängligt för de mer privilegierade klasserna, bara kommer att vara tillgängligt för de nya sociala rörelserna så länge de behåller avståndet till den centrala kärnan, de ”avgörande relationerna”, i ekonomin, bara så länge dessa sociala frågor framställs som tillräckligt långt bort från den kapitalistiska ordningens kärna för att inte på något avgörande sätt utmana denna – vilket kan vara orsaken till att de nya sociala rörelserna ”aktivt och i betydande grad” finns närvarande i ”nästan varje del av tillvaron” utom ekonomin. Med andra ord finns det de som ”har råd” med missnöje så länge det inte utmanar den kapitalistiska ordningen och andra som, även om de har mindre råd med motstånd på kort sikt, är så placerade att också deras mer ”lokala” och specifika strider direkt kan påverka det ”centrala systemet” i den rådande ordning som avgör framtiden för de universella mänskliga nyttigheterna.

II

Den plats som ”primära mänskliga behov” eller ”universella nyttigheter” intar i det socialistiska projektet är en avgörande och besvärlig fråga. Om den socialistiska rörelsen ska kunna behålla någon trovärdighet som frigörelseprojekt måste den bredda sin syn på mänsklig befrielse och livskvalitet. Men även om socialistiska mål uttalat och kraftfullt breddas till att inkludera alla mänskliga mål som måste vara en del av en verkligt frigörande vision, så skulle detta inte av sig själv lösa frågan om det socialistiska perspektivet eller den socialistiska kampens karaktär, dess organisationsformer och specifika mål. Framför allt skulle det inte innebära att vi kan överge synen på det socialistiska projektet som klasskamp med målet att avskaffa klasserna. Om vi godtar en syn på socialismen som inkluderar ”mänskliga” mål som fred, trygghet, demokrati, ett ansvarstagande samhälle och en ansvarstagande ekonomi, och om vi samtidigt medger att kapitalismens klasssystem och kapitalismens behov av ackumulation nu utgör de främsta hindren för att uppnå dessa mål, vilka slutsatser skulle vi då kunna dra om kampens specifika karaktär och de samhälleliga krafter som sannolikt kommer att driva den framåt?

Två ganska olika slutsatser är möjliga. Enligt den ena skulle det kunna vara att när folk väl har insett att det är kapitalismen och dess klasssystem som mer än något annat står i vägen för deras icke materiella, mänskliga mål, såsom avskaffandet av klasserna lika mycket kan bli det allmänna målet som det också är arbetarklassens specifika mål. Med andra ord skulle man kunna dra slutsatsen, att även om avskaffandet av klasserna är det direkta och specifika målet för arbetarklassens ”materiella” eller ”ekonomiska” intressen, så ligger det i andra avseenden lika mycket i andra samhällsgruppers intresse, och att det specifika i arbetarklassens materiella intressen inte ger denna klass någon speciell ställning under kampen för att avskaffa klassexploateringen. Alternativt skulle man kunna säga, att om avskaffandet av klasserna står i centrum för det socialistiska projektet, och även om dess yttersta mål är att uppnå större mänskliga mål, så är det inte sannolikt att socialismen kommer att bli det kollektiva projektet för andra samhällsgrupper av samma skäl som för arbetarklassen, vars medlemmar är direkt utsatta för klassexploatering, och vars kollektiva identitet uppstår direkt ur detta klasssystem, vars organisation och strategiska plats definieras av det, och vars kollektiva handlande, också när det är särinriktat och har begränsad omfattning, med nödvändighet riktas mot det rätta målet. Om det senare verkar mer sannolikt så kan den socialistiska rörelsen ändå luta sig mot andra grupper och knyta band med andra sociala rörelser, men den måste fortfarande

uppfattas och organiseras som ett redskap för klasskamp, vars främsta strategiska intresse måste vara att tjäna klassens intressen och smida samman arbetarklassens klassenhet.

Här stöter vi på de svårigheter som NSS-projektet lider av, med dess tendens att byta fokus från klassbundna materiella intressen till universella ”mänskliga” mål. Givetvis måste dessa ”mänskliga” mål vara det yttersta målet för kampen för frigörelse, och givetvis finns ett viktigt moment där också avskaffandet av klasser – för att inte tala om tillfredsställandet av arbetarklassens intressen – måste ses som ett tillfälligt mål, kanske mer som ett medel än ett mål. Men vad NSS egentligen säger är att dessa yttersta ”mänskliga” mål nu kan vara de omedelbara målen (oavsett hur lång tid det kan ta att uppnå dem) för en politisk rörelse. Detta innebär inte bara att dessa mål utgör de gemensamma mål som en meningsfull kollektiv aktör kan organiseras kring, utan också att denne gemensamma aktör kan riktas mot själva det kapitalistiska systemets grundvalar. Att påstå detta är att säga en av två saker: 1) att de materiella och samhällsliga förutsättningarna för att uppnå dessa mål existerar nu (på ett sätt som aldrig skådats tidigare), i den meningen att förekomsten av klasser inte utgör något hinder – antingen för att produktionsförhållandena och utsugningen inte är, och kanske aldrig har varit, avgörande för utgången av historiska processer, eller för att dessa hinder redan har avlägsnats. I detta fall återstår bara att få de nödvändiga redskapen på plats för att uppnå dessa ”mänskliga” mål. Eller 2) att hotet mot dessa mänskliga intressen – fred, trygghet, miljö, livskvalitet – är så mycket större än någonsin tidigare, att behovet att värna dem kommer att överskugga alla andra samhällsliga intressen på sätt och nivåer som aldrig tidigare har skådats, och att alla andra historiskt avgörande faktorer är tillräckliga för att skapa en kraft som kan omvandla den rådande ordningens samhällsliga och materiella villkor.

Det vore frestande att tro att de mest glödande företrädarna för en ”autonom” socialistisk politik måste omfatta det första synsättet, eftersom de verkar övertygade om att det räcker med ”retorik” för att uppnå de önskvärda målen. Men detta är inte någon uppfattning som måste tas på allvar, eftersom det skulle krävas en kolossal ombearbetning av historien för att visa att produktionsförhållanden och klassrelationer är oväsentliga för historiska processer, eller åtminstone en ordentlig omvärdering av kapitalismen för att visa att den är det enda historiska produktionssättet som underordnar produktionsförhållanden och klasser under andra historiska faktorer (eller kanske visa att klasser inte längre existerar i någon större omfattning i utvecklade kapitalistiska samhällen?)

Det finns en svagare variant av detta argument, som faktiskt har fått en viss uppslutning: att ”välfärdskapitalismen” så fullständigt har förändrat det kapitalistiska systemets karaktär att de gamla frågor som utgjorde klasspolitikens kärna nu har blivit lösta. Detta argument är emellertid nästan lika svårt att ta på allvar som den starkare varianten, med tanke på den mängd nya klassfrågor som ”välfärdsstaten” själv har skapat, de många nya bördor som lagts på arbetarklassen, för att inte tala om den nedmontering av välfärdsstaten som nu pågår i en del av utvecklade kapitalistiska länderna och klassfrågornas fortsatta – egentligen växande – framträdande plats i de utvecklade kapitalistiska länderna, oavsett hur mycket karaktären hos klasskrafterna och ”klasspolitikens parametrar” kan ha förändrats av välfärdskapitalismen. ”Framförallt får man”, som Göran Therborn nyligen påpekat, ”inte glömma att välfärdskapitalismen fortfarande är kapitalism. Det betyder att de klassiska problemställningarna kring kapitalismens politik består. Men inte bara det. I dagens ekonomiska kris hotas och urholkas välfärdskapitalismens landvinningar – full sysselsättning, social trygghet, större jämlikhet mellan män och kvinnor – något som leder till att de blir centrala politiska frågeställningar. En politisk förståelse av den nuvarande situationen som hävdar att den fullt utvecklade välfärdsstaten, åtminstone i sin framträdelseform, har löst det som varit arbetarmilitansens grundläggande problem – lön, arbetsförhållanden, sysselsättning och social trygghet begår ett

väsentligt misstag.”¹³ Och i den mån några av dessa frågor har blivit (tillfälligt?) lösta och gjort intrång på vänsterns politiska terräng och erövrat delar av dess traditionella repertoar, så har också nya klassfrågor, samt nya klasskrafter och ny aktivism uppstått. Det finns därför inga övertygande belägg för att den moderna kapitalismen skulle ha reducerat grunden för en klasspolitik eller gjort klass onödigt eller oanvändbart som politisk kraft.

Det andra argumentet – att omfattningen av hotet mot grundläggande mänskliga intressen nu är så stort att det överskuggar andra sociala faktorer – har en viss tyngd i en tid då nukleär förintelse och ekologisk katastrof inte bara hotar alla mänskliga mål utan mänsklighetens själva existens, och när dessa hot har gett upphov till breda folkliga rörelser, också bland människor som är ovilliga att mobilisera i andra, mindre apokalyptiska frågor. Den moraliska kraften i dessa rörelser går inte att ifrågasätta, men i viss betydelse får just de egenskaper som ger dem sin speciella styrka också att de gör motstånd mot att omvandlas till aktörer för en grundläggande samhällsförändring, från kapitalism till socialism. Dessa rörelser avspeglar inte, och är inte avsedda att göra det, någon ny kollektiv identitet, någon ny samhällsaktör som drivs av något nytt antikapitalistiskt intresse som upphäver skillnaderna i klassintresse. De har inte tillkommit på grundval av de samband som existerar mellan den kapitalistiska ordningen och hotet mot fred och överlevnad. I stället beror deras enhet och folkliga attraktionskraft på att de *avskiljer* frågor om fred eller miljöförstöring från den rådande samhällsordningen och de olika sociala intressen som denna består av. De gemensamma intressen som människor delar bara på grund av att de är människor får inte tolkas som att det är nödvändigt med en omvandling av den rådande samhällsordningen och klassförhållandena, utan i stället som något *avskilt* från de olika särintressen som människor är delaktiga i just genom att de ingår i denna samhällsordning och dess system av klasser. Med andra ord har den sortens rörelser tenderat att basera sig på i vilken utsträckning de kan undvika att direkt peka ut den kapitalistiska samhällsordningen och dess klassystem.

Här har vi i själva verket att göra med politiska program som har utformats till att vara mer eller mindre fristående från samhällsförhållanden och materiella intressen, men det är just deras autonomi som gör att de får svårt att bli program för socialistisk förändring. Egentligen är otillräckligheten i NSS' tankegångar kanske aldrig mer uppenbara än här. Vi behöver bara försöka föreställa oss det verkliga sätt på vilket en sådan ”folklig” rörelse skulle kunna omvandlas till en socialistisk kraft. Hur skulle vi kunna föreställa oss en process där en rörelse som har mobiliserats just på basis av att bortse från de rådande klassförhållandena och klassintressena och som avsiktligt har avskilt sig från alla tankar på en grundläggande förändring av den rådande samhällsstrukturen och maktförhållandena, omvandlas till en solid kollektiv kraft som riktas mot dessa klassförhållanden och denna maktstruktur? Sätillvida, förstås, att rörelsen inte själv blir skådeplatsen för klasskamp. Just det faktum att sådana rörelser i så hög grad måste förlita sig på att avskilja sina mål från materiella intressen och klassmotsättningar, säger oss en hel del om vikten av materiella intressen och klassmotsättningar för att skapa politiska krafter, och i samma ögonblick som de frågorna tillåts komma upp till ytan kommer dessa folkliga rörelsers själva identitet och enhet att skingras. Med andra ord kan dessa rörelser gå i två olika riktningar: de kan behålla sin ”folkliga” identitet och enhet genom att ge upp sin förmåga att agera som en stark oppositionell kraft, eller de kan bli avsevärt effektivare, också när det gäller att uppnå de egna specifika målen, genom att utnyttja sin folkliga kraft för en klasspolitik.

Dessa begränsningar är tillämpbara på alla former av socialistisk rörelse, som ”utgår från primära mänskliga behov”, universella mänskliga mål som överskrider materiella intressen

¹³ Göran Therborn, [Den avancerade kapitalismens omdaning och arbetarrörelsens framtidsutsikter](#), (på marxistarkivet) s 21 (originalet i *New Left Review*, 145, maj-juni 1984, sid. 29-30).

och klass – om man med detta inte avser en rörelse för mänsklig frigörelse och förverkligande av universella mänskliga mål via klasskamp och avskaffande av klasser, utan en rörelse som försöker undvika klassintressen och klasskamp i hopp om att skapa en omvandlande kollektiv representant bara med hjälp av en ”autonom” universell ”diskurs”. För vad skulle det egentligen innebära att organisera en politisk rörelse kring ”primära mänskliga behov” i denna mening?

Frågan kan åter illustreras genom att vi frågar oss varför inte kapitalisterna själva lika mycket som någon skulle kunna vara en del av den kollektiva revolutionära representanten i en sådan socialistisk rörelse. Eftersom de är ”människor”, med samma mänskliga intressen som alla andra, vad skulle hindra socialistiska tankegångar från att inkludera dem? Om vi däremot medger att kapitalismen strider mot mänskliga intressen, och att kapitalister därför inte kan utgöra någon naturlig del i underlaget för socialismen, då medger vi också att kapitalistiska produktionsförhållanden är relevanta mål för kampen för socialism, den maktstruktur som måste angripas för att de mänskliga målen ska kunna uppnås, och även att människor – eller i varje fall en del (bara kapitalister, och kanske den ”klassiska” arbetarklassen?) – sätter sina klassintressen över ”mänskliga” intressen. Och om så är fallet, under vilka specifika förutsättningar skulle vi kunna organisera en politisk rörelse bakom ett engagemang för ”primära mänskliga behov”? Menar vi verkligen att det samtidigt som en del människor – egentligen hela klasser och framför allt de främsta klasserna som står mot varandra under kapitalismen – på grund av sina materiella villkor är tvingade att sätta klassintressen högre än mänskliga mål, så finns det ett mittfält av samhällsgrupper som inte är tvingade på samma sätt och att det är de som kommer att leda kampen för socialism? Om så är fallet – och framför allt – hur? Från vilken strategiskt gynnsam position, och med vilken kollektiv styrka, kommer denna ”autonoma” massa att inleda sitt angrepp mot den kapitalistiska maktens styrkepunkter? Och på vilket sätt kommer den att kunna slå vakt om sin identitet och enhet?

Inget av detta utesluter att folk inte skulle kunna motiveras av altruism, medkänsla eller en osjälvisk uppslutning bakom ”allmänintresset”, eller att dessa drivkrafter inte skulle spela någon roll i kampen för socialism. Men en kamp i syfte att få till stånd en omvandling kan inte organiseras utifrån dessa principer, framför allt inte i ett samhälle som bygger på klasser med de orubbliga intressekonflikter och maktstrukturer som detta bygger på.

Vi kan heller inte på ett meningsfullt sätt föreställa oss socialismen som enbart ett ”rationellt” mål som alla förnuftsvarer skulle omfatta, när de väl har uppnått den erforderliga nivån av ”intellektuell förfining”. Naturligtvis är anti-intellektualismen hos vissa socialistiska tendenser dum och farlig, och naturligtvis kräver en effektiv socialistisk rörelse utbildning. Men det finns inget i utbildning eller ”rationalitet” som i sig leder till socialism eller demokrati. Historien erbjuder mängder av bevis på att det inte finns något som förhindrar att ”intellektuell förfining” kombineras med exploaterande och förtryckande samhällsförhållanden. Det som är grundläggande och oåterkalleligt oförenligt med sådana samhällsförhållanden är den exploaterade klassens intressen; och det är för denna sociala princip som ”intellektuell förfining” måste tas i anspråk om ”förnuftet” ska bli en kraft för socialism.

Men även om strävan efter att främja arbetarklassens intressen fortfarande är ett oundgängligt redskap för socialismen, och fortfarande är den enda form där ”universella mänskliga mål” kan utgöra ett användbart politiskt program, så finns det ett behov av att uttryckligen knyta samman dessa intressen med de universella målen. Det demokratiska inslaget i socialismen, dess uppslutning bakom mänsklig frigörelse och livskvalitet, måste alltid tydligt och klart hållas i sikte om klasskampen ska kunna bli en kamp för socialismen. I en viktig betydelse är därför det språk som talar om ”universella mänskliga mål” också det språk som kan översätta arbetarklassens medvetenhet till socialistisk medvetenhet. Och det kan också vara det språk som på bästa sätt kan uttolka den högre livskvalitet som socialismen står för gentemot dessa s

k ”mellanliggande grupper”, som kan slitas mellan den utsugning kapitalet utsätter dem för och de fördelar de uppnår genom att tjäna det. Den nya ”sanna” socialismens misstag består inte i uppfattningen att det måste finnas en ideologisk medling mellan arbetarklassens materiella intressen och socialismens egentliga mål, utan i stället övertygelsen om att behovet av sådan medling innebär att det inte finns någon organisk eller ”speciell” koppling mellan arbetarklassens intressen och sociala mål.

Antingen hävdar vi, på grund av att alla människor som mänskliga varelser har intresse av socialism – eller av att slippa utsugning, av demokratisk kontroll, fred, trygghet och en anständig livskvalitet – är det också lika sannolikt att de kan bli socialister genom övertygelse, eller också får vi medge, att även om alla mänskliga varelser i grund och botten har sådana intressen, så finns det mer direkta makt- och intressestrukturer som massivt står i vägen för att detta ska kunna bli verklighet. Om det senare stämmer kan socialismen i första hand inte bara ses som något abstrakt moraliskt gott, utan som ett konkret politiskt mål där de samhällskrafter mobiliseras som står mest i motsättning till den kapitalistiska intresse- och maktstrukturen. Socialismen uttrycks i ett konkret projekt med synbara mål och aktörer – och samtidigt ändå något som förmår ”knyta an” till ”allmänintresset” – enbart i den mån den förkroppsligas av arbetarklassens intressen och kamp.

12. Slutsatser

I

Arbetet med denna bok sammanföll nästan exakt med den brittiska gruvarbetarstrejken 1984-85 och detta avslutande kapitel gjordes färdigt kort efter att arbetarna hade återvänt till gruvschakten utan någon uppgörelse. När boken publiceras kommer strejken att vara historia – ja, verkligen historia, eftersom strejken utgör en av de viktigaste händelserna för den brittiska arbetarrörelsen under 1900-talet. Denna historiska händelse blev ett betydande test för den nya ”sanna” socialismen, den första större arbetaraktionen med hela NSS’ teoretiska apparat på plats och till förfogande för att förstå den. Det säger sig självt att detta var en tid när frågan om klasspolitik blev mer trängande än någonsin. När detta skrivs är det kanske för tidigt för att avgöra vilka varaktiga följder strejken kommer att få för hur NSS ser på klass och strejkens politiska svallvågor, eller på deras syn på förhållandet mellan arbetarklassen och en socialistisk politik. Men ett och annat står redan klart. Utan tvivel måste en del av de som talar om bristen på samband mellan politik och klass ha blivit djupt skakade av dessa händelser och kommer att bli tvungna att revidera sin hållning. Hittills har dock uttalandena från NSS-håll om att strejken inneburit dödförklaringen av klasspolitiken varit det mest anmärkningsvärda. Ingenstans skiner det perversa i NSS’ logik igenom mer än i dessa gravtal.

Ett särskilt avslöjande exempel på detta återfinns i Michael Ignatieffs ”Strangers and Comrades”. Denna artikel representerar något som liknar sista ordet i politisk retorik. På sitt eget sätt är den ett storartat uttryck för den lingvistiska socialism som tidigare lagts fram av Ignatieffs kamrat i *History Workshop*, Gareth Stedman Jones. Från sin visdoms och sitt känsliga sinnes höjder kastar Ignatieff en nedlåtande blick på arbetarrörelsen. Hans pompösa och själfulla stil, den raffinerade känsligheten, har gjort honom till de brittiska litterära magasinens favorit, nummer ett bland botfärdiga socialister och en alltid tillgänglig progressiv stämna:

Det finns de inom vänstern som hävdar att gruvarbetarstrejken utgör en bekräftelse på en klassbaserad politik efter decennier då vänsterns agenda bestått av kampanjer över klassgränserna som feminism eller för kärnvapenedrustning. I själva verket visar strejken på motsatsen: en arbetarrörelse som inte förmår ge nationell betydelse åt klasskraven, som bara kan framföra sina krav under tal om total seger, som går till attack mot staten och slutar på fel sida av lagen, kan inte hoppas på att behålla stöd eller legitimitet hos det arbetande folket. Gruvarbetarstrejken är inte bekräftelsen på klasspolitik utan dess döds suck.

... Problemet med Arthur Scargills politik är inte att han inte har rätten på sin sida, utan att den inte alls kan tala om hur rivaliserande klasser, regioner, raser och religioner kan försonas i en nationell gemenskap.

Det som vänstern behöver är att kunna tala om nationell enighet i form av engagemang för gemenskap mellan främlingar. Vi behöver ett språk av tillit byggt på social kamratskap.¹

I vilken mening skulle då klasspolitiken vara död? Med Ignatieffs kriterier blir måttet på framgång för en klasspolitik i vilken utsträckning en klass kan flyta in i en ”nationell gemenskap” och i gemenskap med sin klassfiende. Vad man än kan säga om det synsättet, så kan det dock knappast utgöra något recept för kampen för socialism – såvida socialismen inte längre ska identifieras med avskaffande av klasser, eller om vi inte ska föreställa oss att den slutliga upplösningen av klasserna kommer att ske genom en ömsesidig överenskommelse, en allmän försoning där utsugare och utsugna kommer att ta varandras händer i kamratlig gemenskap. Om ”vänstern behöver kunna tala om nationell enighet”, på det sätt Ignatieff

¹ Michael Ignatieff, ”Strangers and Comrades”, *New Statesman*, 14 december 1984.

tänker sig, så är det definitivt inte för att kunna föra socialismens sak framåt, vad nu syftet annars skulle kunna vara – kanske att skapa ett oövervinnligt parlamentariskt parti utan socialistiska ambitioner, eller vad det nu kan vara (även om – ifall vi bortser från de mer obehagliga förnimmelser som talet om ”nationell gemenskap” ger upphov till – det är svårt att föreställa sig en valframgång byggd på denna enfaldiga maning till nationell gemenskap). Med Ignatieffs mått skulle den verkliga döden för klasspolitiken äga rum om det uppkom en verkligt enig och militant klassrörelse, som öppet och kraftfullt gick emot kapitalets intressen och makt och med goda möjligheter att nå framgång i kampen för socialism.

Det första som slår en i Ignatieffs argument är hur mycket det känns som ett eko av högerens retorik, dess tal om lag och ordning och karakteriseringen av ”Scargillism” som att nationens bästa blint underordnas själviska särintressen. Men något som vid närmare eftertanke är ännu mer slående, är det speciella sätt som detta argument – och egentligen hela NSS-doktrinen – samtidigt som det sitter fast i Thatcherismens ”nationellt folkliga retorik” avviker från Thatcherismens världsåskådning.

Höjden av ironi är att samtidigt som många inom vänstern varit fullt upptagna med att tillkännage klasspolitikens död och förneka arbetarklassens ”speciella” ställning under kampen för socialismen, har den konservativa regeringen fört en politik vars första – och sista – utgångspunkt har varit att en organiserad arbetarklass är det allra värsta hotet mot kapitalismen. Om den ”Nya högern” i Storbritannien har en enda tydlig egenskap handlar det om att den ser på världen i termer av klassmotsättningen mellan kapital och arbete och är villig att föra ett klasskrig utan några spärrar. Gruvarbetarstrejkerna 1972 och 1974 var avgörande för att denna militanta klassmedvetenhet och beslutsamhet skulle uppstå. För att tala med en av högerens mest populära journalistiska talesmän: ”Gammeldags Tories påstår att det inte pågår något klasskrig. Nya Tories har inga betänkligheter: vi är klasskrigare och vi tänker segra.”²

Och därmed har ett projekt – med besatthet – dominerat thatcherismens program: att använda staten för att krossa den organiserade arbetarrörelsens ställning. För att uppnå detta har staten använt sig av alla sina vapen, från lagar och polis till ekonomisk politik, till systemet för välfärd och social trygghet.³ [Hanteringen av] Gruvarbetarstrejken 1984-85 var ett resultat av denna besatthet och dess mest framträdande produkt till dags dato.

En annan ironi är att NSS till och med på sin egen ideologiska hemmaplan har gett slaget förlorat. Efter att först ha bestämt sig för att strunta i – i själva verket egentligen förneka – var fronten gick på slagfältet, dvs det verkliga klasskrig som fördes av ”de nya Tories”, valde de att bemöta thatcherismen på det retoriska planet. Men efter att redan ha gett upp den avgörande politiska striden genom att förneka själva dess existens och inskränka sitt motstånd till den ideologiska periferin, har de därefter fortsatt med att också ge upp den retoriska terrängen. Även om den ”Nya högern” har varit ovanligt öppen med sin förklaring om klasskrig, har den använt sig av en retorik av klasslöshet, vänt sig till ”folket” just i syfte att försvaga klassmedvetenheten bland sina klassmässiga motståndare, maskerat klassinnehållet bakom en ideologisk slöja av nationell säkerhet, heder, ära och gemenskap. I stället för att ge sig in i striden på den klassmässiga arenan har NSS i verkligheten slukats upp av en mystifikation. De har reducerat kampen för socialism till en ideologisk strid mellan ”diskurser” av höger- eller vänsterkaraktär. I denna strid är huvudmotståndaren ett *ideologiskt* spöke vid namn ”Thatcherism”. Denna spökliknande varelse – som grundligt har hypnotiserat det brittiska NSS – saknar till synes materiell grund och måste trollas bort med besvärjelser om en

² Peregrine Worsthorne, citerad i Huw Beynon, red., *Digging Deeper: Issues in the Miners' Strike*, London 1985, sid. 88.

³ Se Chris Jones och Tony Novak, ”Welfare against Workers: Benefits as a Political Weapon”, i *Digging Deeper*, sid. 87-100.

”populistisk” diskurs, en ”demokratisk” diskurs, ofta spetsad med stora doser patriotism och chauvinism för att locka bort ”folket” från thatcherismens magi.

Nya Tories har haft det långt mindre besvärligt än NSS med att förstå gruvarbetarstrejkens betydelse och bakgrund, även om de har missbedömt arbetarnas uthållighet och enighet och underskattat de enorma kostnader som konflikten skulle leda till. Åtminstone har de förstått den strategiska betydelsen av arbetarklassens organisationer och insett att den politiska kampens huvudarena finns i intressekonflikten mellan kapital och arbete. Andra aspekter på strejken, och vad den har att säga oss om sambandet mellan klass och politik, ligger med all säkerhet bortom Thatcherismens synkrets, men man kunde ha väntat sig att NSS skulle vara lite mer insiktsfulla. Som arbetarrörelsen gjort så ofta förut, har strejken visat att ”rent ekonomisk” klasskamp, även när målen är begränsade, har en unik förmåga att förändra det politiska landskapet och avslöja och konfrontera den kapitalistiska maktstrukturen, staten, lagar, polisen, som ingen annan samhällelig kraft kan. Den har åter visat hur erfarenheterna av ”ekonomisk” kamp stärker medvetenheten – få kunniga bedömare tror att gruvarbetarna och deras familjer någonsin mer kommer att se omvärlden på samma sätt som före strejken. Den har förmedlat nya kunskaper och avslöjat dolda tillgångar, gett upphov till nya attityder, relationer, solidaritet och organisationsformer,⁴ den har vidgat kamphorisonten och gång på gång brutit igenom barriären mellan den ”ekonomiska” och politiska sfären.

Motsättningen mellan NSS’ synsätt och klasskonflikternas realitet, som de framställs av de inblandade på bägge sidor, är märklig. Att förneka existensen av arbetarnas intressen och att förneka att dessa intressen gång på gång har fått uttryck i politiska termer, när erfarenheterna av kampen visat sina egna begränsningar och avslöjat de hinder som funnits, är att förneka hela den långa och smärtsamma historien av arbetarkamp. Hur är det möjligt att inte känna till att många av arbetarrörelsens viktigaste framsteg uppnått på just detta vis? När den ”ekonomiska” kampen har nått sin gräns, har den förflyttats till den politiska arenan, och strävan efter att tillgodose arbetarklassens intressen har då svämmat över sina ”ekonomiska” gränser och blivit politiska rörelser, där målen ofta varit uttalat socialistiska. Det inte minst betydelsefulla exemplet är naturligtvis bildandet av Labourpartiet.

Det har aldrig funnits någon tid då arbetarrörelsen inte, i en eller annan form, har utmanat kapitalet, även om det i en del länder periodvis rått lugn. Ofta har det skett i begränsad form genom krav på bättre förhållanden och arbetsvillkor mer anpassade till arbetarnas intressen och mindre till behovet av kapitalackumulation, men gång på gång har striden flyttat över till en bredare politisk front. Det som är speciellt anmärkningsvärt med arbetarkampens historia är i själva verket inte hur sällan arbetarklassen, för att gagna sina ”snäva” materiella intressen, har skapat politiska krafter av socialistisk karaktär, utan tvärtom hur ofta arbetarna återvänt till uttalat socialistiska rörelser trots upprepade svek – från Blum till Mitterrand, från Attlee till Wilson och Callaghan. Och vi får inte undervärdera de gånger då den kapitalistiska ordningen i sin helhet kraftfullt har utmanats av arbetarrörelsen, även om utmaningen slutligen gått upp i rök – som exempelvis i Italien eller Tyskland efter första världskriget.

Vår bedömning av arbetarrörelsens oppositionella kraft och dess socialistiska potential kan inte baseras på uppfattningen att den enda betydande utmaningen mot kapitalismen kommer att vara den sista och framgångsrika. Det vore absurt att utgå från att allt utom slutattacken är lika med en anpassning till kapitalismen och ett misslyckande för socialismen. Hur djup motsättningen är mellan arbete och kapital kan heller inte mätas utifrån det revolutionära våldet. En av de många paradoxerna med NSS är att man, samtidigt som anhängarna till den kraftfullt avvisar alla tankar på revolutionärt våld som en tänkbar utväg i utvecklade kapitalistiska demokratier, åtminstone indirekt tenderar att bara se de aktioner som tar sig

⁴ Se *text Digging Deeper*, del två, ”Digging in for Coal; the Miners and their Supporters”.

detta uttryck som verkliga utmaningar mot kapitalismen från arbetarklassens sida. Lika paradoxalt är det att just de personer som fördömer vad de anser vara krav på socialism omedelbart, och som föreställer sig att övergången ske på ett synnerligen gradvist sätt, också verkar avfärda alla försök från arbetarklassen att utmana kapitalismen som inte leder till omedelbart införande av socialism som inkonsekventa. Samtidigt lyfter man fram sociala rörelser som ingalunda angriper kapitalismens grunder som det virke som socialismen kommer att skapas ur. Och till sist är det djupt vilseledande att tala om en djup klyfta mellan ”lägre” former av ”ren” ekonomisk kamp och mer direkta politiska attacker på den kapitalistiska samhällsordningen, inte bara för att de mer omfattande striderna alltid vuxit fram organiskt ur mindre motsättningar, utan, vilket är viktigare, att båda har sina rötter i den grundläggande intressekonflikten mellan kapital och arbete. Det finns, med andra ord, ingen skarp gränslinje, varje sig historiskt eller strukturellt, mellan dessa former av kamp.

Ingen kan på allvar påstå att någon annan social kraft har utmanat kapitalets ställning lika skarpt som arbetarklassen, även när målen har varit klart begränsade och organisationen bedrägligt otillräcklig. Det bör emellertid tilläggas att arbetarrörelsen, trots alla sina begränsningar och sin institutionella konservatism, mer konsekvent än någon annan samhällsgrupp har stått på den sida som vänstern betraktar som värdefull och progressiv – inte bara i de frågor som direkt har att göra med löntagarnas materiella klassintressen, utan de som berör ”universella mänskliga nyttigheter” som fred, demokrati och ett ”ansvarsfullt samhälle”. Detta gäller i stort och även i det allra ”värsta fallet”, USA. Om arbetarrörelsen fortfarande har mycket att lära om den fulla betydelsen av mänsklig frigörelse, och om det fortfarande återstår för den att skapa organisationsformer som gör det möjligt att leva upp till utmaningarna, så har det historiskt inte funnits någon samhällsgrupp som ens kommit i närheten av arbetarrörelsens betydelse i kampen för frigörelse, oavsett om det handlar om visionerna, omfattningen av den frigörelse som varit målet eller graden av framgångar.

II

Både de historiska vittnesbörden och den strukturella motsättningen mellan kapital och arbete berättar om något helt annat än vad NSS har att komma med. Man kan därför inte låta bli att undra över vad NSS egentligen är ute efter när de förnekar sambandet mellan arbetarklass och socialism, eller till och med mellan ekonomiska villkor och politiska krafter i allmänhet. Åter påminns vi om att NSS inte växte fram i en tid då motsättningarna mellan arbete och kapital hamnat i skymundan, utan snarare då klassmotsättningarna var mer akuta och påtagliga. Det vore intressant att spekulera om de historiska och sociologiska orsakerna till detta märkliga avståndstagande från verkligheten – t ex om det handlar om det ideologiska kännetecknet på ett specifikt samhällsintresse i sig. Hur som helst kan vi i varje fall klarlägga deras felaktiga teoretiska grunder.

NSS baserar sig på en djup missuppfattning om vad det innebär att, som marxister traditionellt har gjort, säga att kapitalismen lagt grunden för socialismen och att arbetarklassen är den revolutionära klassen. Enligt den marxistiska halvmesyr som NSS har frammanat, för att sedan göra ner, kommer det att ske en automatisk, mekanisk och motsättningsfri övergång från kapitalism till socialism. Mer specifikt utgör denna marxism en grov teknologisk determinism där produktivkrafternas utveckling – betraktade som en naturlig, neutral process – oundvikligen och mekaniskt skapar en enad och revolutionär arbetarklass. Med andra ord står och faller marxismen med huruvida en enad arbetarklass som är omedelbart inriktad på socialism kommer att uppstå direkt ur de kapitalistiska produktionsförhållandena och produktivkrafternas utveckling. Eftersom historien tydligt har avvisat all sådan mekanisk determinism faller hela det marxistiska projektet ihop, om man får tro NSS. Här finns inget som påminner om Marx egen komplexa och subtila förståelse för kapitalismens förmåga att åstadkomma de möjligheter och motsättningar, och alls inte någon mekanisk konsekvens, som

sätter upp socialismen på historiens dagordning på ett sätt som aldrig tidigare har skådats. Här saknas också hans syn på en arbetarklass som inte är någon mekanisk avspeglning av den teknologiska utvecklingen, vars ”historiska uppgift” bara är att (automatiskt) kollektivt ta över de produktivkrafter som kapitalismen skapat, utan i stället en klass med möjligheter till ett klasslöst samhälle, eftersom dess egna intressen inte fullt ut kan tillgodoses utan att klasserna avskaffas och eftersom dess strategiska plats i kapitalets produktion ger den en enastående möjlighet att krossa kapitalismen.

Problemet handlar emellertid inte bara om en felaktig tolkning av Marx, utan om en mer fundamentalt om än djupt otillräcklig syn på historien som en bestämd process – en verklig process, till skillnad från en godtycklig serie tillfälligheter som i bästa fall hålls samman av diskussionens logik. För det som ligger under denna tolkning av marxismen är den grova tvådelade uppfattning, som vi redan har konstaterat präglar NSS (och som är en del av dess strukturalistiska arvegods), att där det inte finns någon absolut determinism råder absolut slump. Här finns inte mycket utrymme för historiska relationer, *villkor*, eller *möjligheter*, bara slumpmässiga sammanhang eller ”konjunkturer”.

Detta är kanske ännu ett inslag i NSS sätt att förkasta arbetarklassen som revolutionär faktor. På något vis har det blivit en vedertagen sanning, också inom vänstern, att själva tanken på en kollektiv historisk aktör är en metafysisk abstraktion, och en av de mer skadliga delarna av det hegelianska arv som överlevt i marxismen, fyllt av risker för despoti och förtryck. Det finns, enligt detta synsätt, inget brott som är så avskyvärt att det inte kan rättfärdigas av dem som uppger sig agera ”för den universella klassen”, denna mytomspunna kollektiva representant, det revolutionära proletariatet.

Men varför skulle det vara så? Betänk alternativet. Om en kollektiv representant saknas måste historien göras av individer som agerar självständigt, eller av Stora Män och/eller Stora Kvinnor, i annat fall finns inga mänskliga representanter över huvud taget i historien – och då är alla politiska rörelser ett självbedrägeri och bortkastad tid. Även det mest begränsade politiska agerande, även det mest ”moderata” politiska program, där det förutsätts att folk medvetet kan ingripa och forma samhället, hur blygsamt det än må vara, tar sig oundvikligen form av en kollektiv representant, om så bara ett politiskt parti. Det finns inget metafysiskt över detta antagande. Inte heller är det fantasifullt att anta folk kan enas bakom någon princip om enhet, något gemensamt mål och engagemang, under försöken att uppnå vissa gemensamma mål.

Det är inte heller orimligt, eller metafysiskt, att anta att sådana gemensamma mål och engagemang sannolikt kommer att grundas på vissa gemensamma samhälleliga omständigheter och erfarenheter. I själva verket skulle antagandet att politiska rörelser inte behöver grundas i rådande samhälleliga identiteter och intressen i bästa fall vara fantasifullt och i värsta fall ytterst farligt. Är det tänkbart att ett politiskt program skulle kunna utformas helt utan kontakt med omedelbara sociala villkor och intressen hos någon levande mänsklig varelse, utan några antaganden om vilken sorts människor som skulle kunna samlas kring det? Och går det att föreställa sig en politisk rörelse som skapats genom att man bara har utropat ett program och sedan lutat sig tillbaka i väntan på att det ska kunna utöva sin magnetiska kraft? Sannolikt kan man säga att politiska rörelser i allmänhet bygger på existerande kollektiva identiteter och vänder sig till existerande kollektiva intressen – dvs intressen som får folk att ansluta sig genom att de tillhör grupper med identifierbara gemensamma intressen. Politiska rörelser utan en sund bas i existerande samhälleliga gemenskaper och utan att bestämt vägledas av existerande samhälleliga intressen har tenderat att gå åt två håll: i bästa fall har de, i brist på egna sociala rötter, blivit redskap för det härskande intresset – socialdemokratiska partier har mer än en gång, oavsett om det varit medvetet eller inte, blivit ombud åt kapitalet när de har avlägsnat sig från sin grund i arbetarklassen. I värsta fall har politiska rörelser utan klara

sociala rötter urartat till just den despotiska godtycklighet som kritiker felaktigt tillskrivit den marxistiska synen på det revolutionära proletariatet. I själva verket kan man hävda att den mest metafysiska – och potentiellt farligaste – uppfattningen om historiska representanter är att de bara består av Kommunikation eller Idé. Om risken för despotism finns någonstans, så finns den med säkerhet här, i uppfattningen om en Idé som förkroppsligas i bärarna av en diskurs, som kommer att skapa sociala gemenskaper – såsom ”folket” – där ingen tidigare existerat, ur en formlös massa utan egen social identitet.

Vad är då det specifika med marxismens syn på den kollektiva representanten, den revolutionära arbetarklassen? Den första förutsättningen är naturligtvis att produktionen är avgörande för människans existens och samhällslivets organisation. (Det kan inte nog understrykas att NSS förkastande av marxismen börjar här, med ett direkt förnekande av detta elementära faktum och allt som följer av detta.) Utifrån antagandet att politiska rörelser måste ha sin grund i samhällseliga relationer och intressen blir den för marxismen avgörande frågan vilka samhällseliga relationer och intressen som sammanfaller med, och ger den säkraste grunden för, ett politiskt projekt som har som mål att omvandla produktionsförhållandena och avskaffa klasserna? Marxismens svar är att det finns något som heter arbetarklassen, en samhällsgrupp som genom sin plats i produktionsförhållandena och utsugningen delar vissa grundläggande intressen, och att dessa klassintressen sammanfaller med socialismens viktigaste mål, att avskaffa klasserna, och mer specifikt en klasslös förvaltning av produktionen av de direkta producenterna själva.

Det innebär inte att arbetarklassens förhållanden direkt gör att dess medlemmar kommer att ha socialismen som sitt omedelbara klassmässiga mål. Däremot innebär det att endast de kan föra socialismens sak framåt (fast inte fullständigt genomföra den) även utan att uppfatta socialismen som sitt klassmässiga mål, genom att driva sina materiella klassintressen, på grund av att dessa intressen till sin natur strider mot kapitalismens klassexploatering och en klassdominerad organisering av produktionen. Eftersom arbetarklassens materiella intressen inte kan tillgodoses inom de existerande samhällsförhållandena, och eftersom kampen för dessa intressen oundvikligen kommer att stöta på motstånd från kapitalet, kommer kampprocessen att avslöja sina egna begränsningar, spilla över till den politiska scenen och föra kampen närmare den kapitalistiska maktens centra. Eftersom arbetarklassen i sig skapar kapital, och eftersom organiserandet av produktionen och tillägnandet försätter den kollektive arbetaren i centrum för hela den kapitalistiska strukturen, så kommer arbetarklassen dessutom att besitta en unik förmåga att krossa kapitalet. Villkoren för produktionen, och för arbetarkampen, är också av den karaktären att de uppmuntrar arbetarnas organisering i en kollektiv kraft med potentialen att verkställa detta. Detta innebär inte att arbetarklassen politiskt direkt står till förfogande för att ta hand om kampen för socialism. Det innebär bara att socialisternas organisatoriska och politiska insatser kommer att vara mest fruktbara om de ägnas åt att ena arbetarklassen och tjäna dess intressen medan gränserna för klasskampen drivs framåt. Att – som NSS hela tiden gör – säga att klasser aldrig är politiska ombud, även om det helt klart är sant i begränsad mening, är därför helt missriktat.

Det finns ett unikt kännetecken hos socialismen som ger ännu större kraft åt marxisternas argument att revolutionen måste vara arbetarklassens egen frigörelse: även om kampen mellan utsugare och utsugna varit ett viktigt inslag i alla omvandlingar av produktionsförhållandena, så har ingen annan samhällsrevolution någonsin placerat den gamla ordningens utsugna klass i centrum för den nya. Ingen omvandling av produktionsförhållandena har haft den utsugna klassens intressen som sitt främsta mål, oavsett hur mycket dessa intressen kan ha drivit på revolutionen. Än mer konkret är det bara socialismen som både förutsätter en kontinuitet mellan de direkta producenterna under den gamla ordningen och den nya, och att dessa direkta producenter själva ska förvalta den samhällseliga organiseringen av produktionen. Det

marxistiska projektet har som utgångspunkt att den kollektive arbetaren under den utvecklade industrikapitalismen kommer att vara den direkte producenten under den socialistiska samhällsordningen, och att den socialistiska demokratin kommer att bestå av de fritt förenade producenternas självorganisering. Om inte arbetarklassens klassintressen styr dem in i politisk kamp och omvandling av produktionssättet så kommer det socialistiska projektet att förbli tomt och bara ett utopiskt mål. Det innebär inte att socialismen är oundviklig, bara att den kommer att förverkligas på detta sätt, eller också inte.

III

Av både av strukturella och historiska grunder finns således starka skäl som talar för att man organiskt ska knyta samman arbetarklassen med det socialistiska projektet, och detta har de nya "sanna" socialisterna ännu inte något svar på. Men kanske talar vi förbi varandra, för till syvende och sist är det inte alls socialismen som är teoretiskt och politiskt avgörande för NSS, utan bara valsegrar. När vi väl har förstått att logiken i deras argumentering handlar om val, när vi väl godtagit att deras mått på framgång och misslyckande har mycket lite att göra med förutsättningarna för att upprätta socialismen och allt att göra med att bygga framgångsrika valallianser, då kommer det kanske inte att göra oss mer nöjda med icke-korrespondensprincipen som historieteori, men det blir åtminstone meningsfullt i politisk mening.

Men om vi inte bara fortsätter att mäta avgörande politiska trender i valstatistik, utan med socialistiska mål som måttstock, måste erfarenheterna av arbetarkampen få oss att dra helt andra slutsatser. Poängen är här inte att valpolitik egentligen skulle vara skadlig, eller i varje fall onödig, för den socialistiska omvandlingen, utan i stället att valsegrar, eller till och med maktövertagande med andra medel, i sig inte är målet för den socialistiska kampen och därför inte kan vara det mått vi använder för att bedöma arbetarpolitikens framgångar. Det är här som logiken som står i centrum för NSS program bryter samman: man utger sig för att föra socialismens sak framåt genom en politik vars kriterium inte är socialism utan seger i val.

Två mycket skilda former av politisk logik härrör från dessa olika kriterier, som inte har särskilt mycket att göra med motsättningen mellan parlamentarisk reformism och revolutionär inriktning på uppror. NSS logik antyder att vi kommer att närma oss socialismen genom att avlägsna oss från den. Den tuktar vänstern för att kräva "socialism nu!" när folk inte är redo för den och framhåller att (t ex) Labourpartiets misslyckande beror på att man har hållit fast vid en gammalmodig politik inriktad på arbetarnas intressen. Man lyckas på en och samma gång hävda att arbetarpolitik måste överges eftersom den är till förfång för de socialistiska målen, och att dessa mål kommer att befrämjas om man vädjar till politiska intressen som är än mindre avpassade till socialismen.

Den andra logiken går ut på att om folk inte är "redo" för socialism (men hur ofta har de egentligen fått möjlighet att välja?) så är det fel att inta ståndpunkter som leder bort från socialismen i stället för mot den. Frågan blir då: hur kan en socialistisk rörelse arbeta för mer omedelbara, "icke revolutionära" mål utan att obönhörligt hamna vid sidan av vägen till socialismen, samtidigt som man vidgar kamphorisonerna och bygger en enad och kraftfull politisk kraft för att gå vidare? Med andra ord, det som frågan handlar om är inte hur man bäst skapar en parlamentarisk majoritet – eller ens tar makten – på snabbaste och enklaste sätt, utan vilka kortsiktiga politiska mål som är realistiska under rådande förhållanden och också önskvärda utifrån ett socialistiskt perspektiv och som kan bidra till att främja kampen för socialism. Det mest närliggande svaret tycks vara att eftersom arbetarklassens intressen står i inneboende motsättning till kapitalets intressen, på ett sätt som ingen annan samhällskraft gör på samma direkta vis, eftersom både kapitalismens och socialismens struktur vilar på samma arbetarklass och eftersom ingen socialistisk rörelse någonsin har uppstått utan att ha sprungit fram ur de politiska krafter som företräder arbetarnas intressen, så blir en konsekvent kamp

för dessa intressen, som också kommer att bli förtroendeskapande, det omedelbara politiska program som bäst håller oss på rätt kurs i kampen för socialism.

I detta avseende har ultravänsterns kritik av socialdemokrati, reformism och ”trade-unionism” tenderat att bli nästan lika vilseledande som NSS-kritiken av marxismen och paradoxalt nog av liknande skäl. Vänstern angriper ofta socialdemokratien för att den alltför mekaniskt håller fast vid arbetarklassens snäva ”ekonomistiska” intressen – och då struntar man i att socialdemokratiska regeringar snarare haft en tendens att *förråda* arbetarnas klassintressen. Utgångspunkten verkar vara att ”ekonomistiska” intressen inte bara är ofullständiga eller otillräckliga, utan i själva verket står i *antagonistisk* motsättning till kampen för socialism. Den sortens antagande tycks ligga bakom karakteriseringen av trade-unionism som ett *hinder* för revolutionen och inte som en begränsad form av klassmedvetande, som uttryck för just de samhällseliga krafter och intressen som en revolution kan byggas på. Den naturliga följden av dessa antaganden är att en ändamålsenlig politik inte kommer att växa fram ur arbetarnas ekonomiska kamp utan måste tillföras utifrån.

Det är värt att tillägga att när politiska partier som är historiskt baserade i arbetarklassen, som labourpartiet, har svikit lojaliteten mot sina anhängare, så har det inte berott på att de blint satsat på socialistiska mål mot rådande stämningar bland väljarna – vilket, oavsett vad torypressen påstår, labourpartiet aldrig gjort. Inte heller har det – som NSS vill få oss att tro – berott på att de har tjänat arbetarklassens intressen på bekostnad av något förment gemensamt bästa eller nationellt intresse. Tvärtom har de mest dramatiska valkatastroferna inträffat när sådana partier alltför beslutsamt avlägsnat sig från, och rent av förrått, klassintressena hos sin naturliga bas. Försöket att ”bredda väljarbasen” genom att överge sin naturliga hemhörighet har alltid varit en tvivelaktig strategi för denna sorts partier.

Därmed handlar det inte om huruvida labour har förlorat på grund av att det varit för ”radikalt” eller inte tillräckligt radikalt, eller ens om det alltför mycket eller för lite har hållit fast vid gamla socialistiska program, utan i stället huruvida det, i regeringsställning, haft tillräckligt nära band till sina sociala rötter, om det varit tillräckligt trogna arbetarbasens intressen, för att överhuvud taget kunna ha någon ”naturlig” väljarbas. De två senaste labourregeringarna – 1964-70 och 1974-79 – har t ex bägge besegrats efter en tid i regeringen som främst har präglats av attacker på fackliga rättigheter och arbetarnas intressen – en stram inkomstpolic, det beryktade *In Place of Strife* [en vitbok publicerad 1969 av dåvarande labourregeringen i syfte att minska fackföreningarnas ställning, ö.a], övergången till monetarism – som bara har förts vidare och utvecklats av Thatcherregimen. Under sådana omständigheter, då arbetarklassens ”naturliga” parti upphör att representera sina väljares intressen, är det inte underligt om – bortsett från känslan av svek som i sig kan vara nog för att driva bort väljare – andra, i normala fall sekundära, faktorer tar över när det gäller väljarnas preferenser. Det är i sådana stunder, när det saknas ett tydligt politiskt uttryck för klassintressen, som folk, tillfälligt eller utan något större engagemang, kan svara på ”förkunnelser” som strider mot deras egna samhällseliga intressen.

Den marxistiska uppfattningen om arbetarklassen som ”kollektiv representant” förutsätter att målet för den politiska kampen inte är att ta makten vare sig genom val eller kupp, utan i stället att avskaffa klasserna. Att ta makten är otvivelaktigt ett nödvändigt steg i samhällsombandlingen, men det är ett verktyg och inte själva målet för klasskampen. Vad det gäller är därför inte bara de relativa förtjänsterna med valtaktik och utomparlamentarisk kamp. Olika situationer kommer att kräva olika metoder för att nå makten, bl a strategier i samband med val. I utvecklade kapitalistiska demokratier kommer ingen rörelse som helt är emot att ställa upp i val sannolikt att bli något annat än obetydlig och marginell. Och det vore absurt att bortse från att all makt i samhället är koncentrerad till staten. Men även när målen är

begränsade måste den parlamentariska politiken alltid vägledas av socialismens mål och klassernas slutliga avskaffande.

Att politiska arbetarorganisationer som labourpartiet har misslyckats med att agera som ombud för övergången till socialismen – bortsett från det äkta engagemang för socialismen som många av dess medlemmar otvivelaktigt hyser – går till stor del att härleda från att man har godtagit den parlamentariska logiken – precis som NSS – där målet för det politiska agerandet och retoriken just är att åstadkomma ”särskiljandet” mellan politik och klass. Samma logik har också i själva verket framtvingat den strikta åtskillnaden mellan politisk och ekonomisk kamp, inte bara genom att man anslutit sig till den skarpa skiljelinjen mellan politiska frågor och rent ”ekonomiska” konflikter, utan också genom att man har godtagit den än mer skarpa åtskillnaden mellan parlamentariska och utomparlamentariska domäner. Det som mer än något annat har handikappat labourpartiet som redskap för arbetarnas organisation och mobilisering är inte bara den djupt rotade acceptansen för rent valtaktiska principer, utan den snävt definierade synen på politik som parlamentarisk aktivitet. Detta lösgörande av politiken från allt som luktar klasskonflikt – i viss mening det ultimativa bekräftandet av principen om åtskillnad mellan klass och politik – har ända från början utgjort den fasta berggrunden för kapitalismens hegemoni. Det underförstådda antagandet i denna syn på politik är att staten står över klasskonflikter, att den kan och bör representera en ”nationell gemenskap”, som överskrider klassmässiga särintressen – ett antagande som har haft en lång och ihärdig tradition inom det brittiska labourpartiet alltsedan Ramsay MacDonalds dagar.

Gruvarbetarstrejken är återigen en dramatisk fråga. Så här har en iakttagare sammanfattat labourpartiets roll under konflikten 1984-85 och det som den hade gemensamt med partiets agerande 1926:

En analys av de två partiledarnas reaktion på konflikterna 1926 och 1984 visar på en rad gemensamma drag: ovilja att bli inblandad i frågan, understödd av förhoppningen om att konflikten gick att undvika, stora tvivel på gruvarbetarnas taktik, ihärdiga krav på att staten skulle agera som medlare, stor oförmåga att ge uttryck för det missnöje som fanns i gruvsamhällena och bland en del parlamentsledamöter över polisens insatser.

Likheterna visar på vissa varaktiga teman inom labours politik som skär tvärsöver det som skiljer 1926 från 1984. Vid båda tillfällena försökte ledarna upprätta en skarp åtskillnad mellan ekonomiskt och politiskt agerande. Detta framgick när MacDonald avfärdade sympatiaktioner och i Kinnocks påstående att: ”Det går inte, och finns inget som rättfärdigar, att fälla en brittisk regering på något annat sätt än via valurnan.” Den sortens uttalanden ignorerade konflikternas politiska dimensioner och upprättade en förenklad bild där facklig kamp endera siktade på att avsätta regeringen eller var snävt ekonomisk. Vägran att tänka sig något mitt emellan satte stopp för möjligheterna att skapa verkliga samband mellan facklig kamp och politisk mobilisering.

Oviljan har kopplats till ett intresse av att tona ned klassfrågans vikt som grund för en socialistisk frammarsch. För MacDonald var detta en del av en mer allmän uppfattning om att klasstrider och klassbaserade organisationer inte öppnade någon väg till socialismen, i Kinnocks fall var det kanske den mer pragmatiska uppfattningen att förändrade sysselsättningsmönster gav mindre utrymme för en konventionell klassbaserad politik.

... I båda fallen såg labourledarna staten som en i huvudsak neutral instans som kunde stå för försoning. Å ena sidan betraktades staten som ett viktigt redskap för att lösa sådana konflikter, å andra sidan fanns en tilltro till den brittiska statens allmänna liberalism, vilket ledde till att labourledarna inte kunde uppfatta vad som verkligen låg bakom polisens agerande ute i gruvområdena. En sådan syn på staten återfinns inte bara i labours reaktioner på ekonomiska konflikter, den har dominerat partiets tänkande ända från början ...⁵

⁵ David Howell, ”Where’s Ramsay MacKinnock? Labour Leadership and the Miners” i *Digging Deeper*, sid. 194-196.

Labourpartiets syn på politik har således hämmat dess förmåga att företräda arbetarklassens intressen också inom de snäva gränser som parlamentarismen utgör. Det har sannerligen inte varit tal om att spela någon roll i organiserandet av klasskampen och skapa klassenhet. För labourpartiet, i varje fall på officiell nationell nivå, handlar politik inte om att organisera folk i gemensam kamp, eller åtminstone inte i klasskamp. Helt klart är det ingen uppgift för ett sådant socialistiskt parti att ena och organisera arbetarrörelsen utanför det parlamentariska området. För ett sådant parti kan det till och med bli en plikt att ta avstånd från utomparlamentarisk klasskamp, kanske rent av omintetgöra ett politiskt agerande utanför parlamentets heliga lokaler.

Med den nya ”sanna” socialismen har denna ganska gammalmodiga syn på politik fått sitt yttersta teoretiska uttryck. NSS hållning till gruvarbetarstrejken illustrerar detta. Ett typiskt angrepp svarade Gavin Kitching för i en obehaglig och kortfattad replik på Raphael Samuels kritik mot Michael Ignatieff.⁶ Om gruvarbetarna inte har lyckats uppnå sina omedelbara mål, skriver Kitching, så ligger skulden hos ledningen för gruvfacket NUM, som svikit sina medlemmar framför allt genom att inte söka något stöd inom fackföreningsrörelsen – eller betydande delar av den – innan man inledde strejken. De verkar ha utgått från, skriver han – som ett eko av Jimmy Reid – att ”när gruvarbetarna satte igång sin kavalleriattack skulle stödtrupperna snart ansluta sig” och detta felaktiga antagande kan inte ha varit baserat på ”något annat än en känslomässig syn på arbetarklassen”. Stödet från andra arbetare kunde inte komma – ”eller i varje fall bara i fragmentarisk form” – eftersom ”folk inte var övertygade – som folk – om det rättvisa i gruvarbetarnas kamp”. Kitching, som uttolkar och backar upp Ignatieffs åsikter, hävdar att ”om inte [arbetare i kraftindustrin, hamnarbetare, järnvägsarbetare och lastbilschaufförer] var övertygade – som individer – så tänkte de heller inte agera, dvs de identifierade sig inte först och främst som ’arbetare’, där maningar till ’solidaritet’ skulle leda till en ’automatisk’ och ’självklar’ uppslutning.” Och om dessa individer kunde ha fått stödja gruvarbetarna, så hade det varit möjligt bara genom att övertyga dem – via kommunikation? – som medborgare (och givetvis inte genom att organisera dem politiskt kring gemensamma intressen som *arbetare*). Och i linje med Ignatieffs syn på nationell gemenskap ”det som skulle ha övertygat hamnarbetarna som medborgare, järnvägsarbetare som medborgare, skulle också ha övertygat många andra medborgare”.

Kitchings analys är avslöjande, och helt i överensstämmelse med NSS’ grundläggande förutsättningar. Det må vara sant eller inte att andra arbetare – antingen ”som folk” eller i någon annan okänd form – inte var övertygade om det rättvisa i gruvarbetarnas kamp. De kan ha varit så att folk – som arbetare – hölls tillbaka av den osäkerhet som det rådande ekonomiska läget innebar. Men det helt enastående i Kitchings resonemang är frånvaron av *politik* och det ansvar som låg hos – hans – labour. Djävulen själv, Arthur Scargill, och de övriga i ledningen för NUM klarade inte av ”sin plikt att övertyga några av medborgarna om det *rättfärdiga* i gruvarbetarnas krav och handlande”, men tydligen hade heller inte Neil Kinnock och labourpartiets ledning någon sådan förpliktelse – de var i själva verket tvingade att ifrågasätta det ”berättigade” i gruvarbetarnas kamp och bistå regeringen med att splittra arbetarrörelsen. Och de var definitivt inte tvungna att göra något för att försöka organisera kampen.

Åter saknar vi här en uppfattning om klassorganisering som politisk uppgift – en politisk uppgift som inte har att göra med att arbetarklassens intressen måste skapas på konstgjord väg, inte ens på grund av att klasskänsla och intressen kan vara underordnade andra känslor och intressen, utan helt enkelt på grund av att förverkligandet av *gemensamma intressen* i *gemensam handling* kräver organisering och samordning. Utan tvekan har politiska organisa-

⁶ *New Statesman*, 11 januari 1985; *New Statesman*, 25 januari 1985.

tioner en skolande roll att spela för att främja klassmedvetenheten, men vi måste också medge att oförmågan att få ”objektiva” klassförhållanden att utmynna i gemensamt politiskt agerande inte beror på sviktande medvetenhet – eller, än värre, att klass och klassintressen inte skulle existera – utan kort och gott en fråga om *logistik*. Är det verkligen rimligt att föreställa sig att arbetare som är uppdelade på olika arbetsplatser, industrier och regioner, som hela tiden utsätts för kapitalets och statens försök att splittra dem, att utnyttja skillnaderna bland dem – i inkomster, ställning i arbetsprocessen, kön, ras – och förvandla *skillnaderna* till *splittring*, oavsett hur mycket de delar klassens erfarenheter och intressen, att dessa arbetare spontant och automatiskt ska förvandlas till en organiserad politisk kraft? Och ändå är det vad NSS begär för att rättfärdiga sin syn på marxismen och kopplingen mellan politik och klass. Om detta inte sker så beror det, enligt NSS, på att det över huvud taget inte finns någon ”avgörande” koppling. Om inte arbetarklassen hoppar fram fix och färdig ur kapitalismen som enad, organiserad kraft tågandes mot socialismen, så finns inget avgörande samband mellan arbetarklassens intressen och socialistisk politik. Egentligen har vi förmodligen inte ens rätt att alls tala om klassintressen. Åter ställs vi inför falska alternativ: antingen kliver arbetarklassen fram spontant och automatiskt som organiserad revolutionär kraft, eller också finns i själva verket inget sådant som ”arbetarklass” och inga arbetarklassens intressen. Bara folk med slumpartade identiteter som går att förhandla sig fram till via kommunikation.

IV

Principen att klasskampen måste vara den röda tråden i den socialistiska politiken är inte bara en slogan, ett av de trosvisna inslagen i ”ortodox” eller ”vulgärmarxism”. Den får verkliga praktiska konsekvenser, som bör påverka vår syn inte bara på de politiska målen utan också på partipolitikens mest elementära delar. Dessa olika synsätt måste också erkännas *teoretiskt*, i teorier om klass, ideologi och stat. NSS baserar sig i såväl teori som praktik på ren valtaktik, där valseger i själva verket blir ett mål i sig. Partipolitikens inriktning på val – som till stor del består av att lappa ihop allianser som kan hålla samman en parlamentarisk majoritet – avspeglas i NSS’ teorier om ideologi och klass. Aktuella ideologier och politiska hållningssätt, hur tillfälliga och ytliga de än må vara, behandlas därför som om de vore det främsta och absoluta i bestämningen av klass, dvs klassbestämningen blir helt underordnad ideologiska och politiska tillfälligheter. Detta stämmer väl in på logiken med valallianser, som har skapats genom att ta folk ”som de är” och låta ideologiska ”gemensamma nämnare” skylla över grundläggande sociala motsättningar och skymma skillnaderna mellan absoluta klassbarriärer och tillfälliga, slumpmässiga klassmotsättningar.

Om däremot den politiska verksamheten styrs av socialismen som mål och formas efter klasskampens ändamål i syfte att leda till klassernas avskaffande, då är det helt uppenbart att denna valtaktiska logik inte ens räcker för att bygga upp valstrategier. Om ett politiskt parti eller en rörelse inte bara är en valmaskin utan också ett redskap för mobilisering, kamp och ideologiska förändringar för en socialistisk omvandling, då kan den inte baseras på flyktig social förankring och ytliga opportunistiska band. För att bli bestående måste den söka efter mer grundläggande och varaktiga samhälleliga band och som drivkraft måste den vända sig till intressen som står långt närmare samhällets materiella grunder, intressen som sammanfaller med socialismens mål. Om, med andra ord, ett politiskt parti eller en rörelse har som mål att ge sig in i kampen om makt, via val eller på annat vis, samtidigt som det agerar för massmobiliseringar och ideologisk omvandling, om det driver dagskrav som samtidigt befämjar kampen för socialism, då måste det partiet eller den rörelsen framför allt vara ett klassparti, som vägleds och organiseras kring arbetarklassens intressen.

Det råder inget tvivel om att den socialistiska rörelsen måste hitta nya organisationsformer för arbetarklassen och nya sätt att införliva de strävanden efter den frigörelse som ”de nya sociala rörelserna” ger uttryck för. Erfarenheterna av gruvarbetarstrejken har åter pekat ut vägen

framåt, visat på nya möjligheter till solidaritet, nya organisationsformer och nya kontaktpunkter mellan arbetarkampen och andra sociala rörelser. Men för en socialistisk organisation måste den främsta principen förbli sambandet mellan arbetarklassens intressen och en socialistisk politik. Om inte klasspolitiken blir den kraft som binder samman all kamp för frigörelse så kommer de ”nya sociala rörelserna” att stanna kvar i den rådande samhällsordningens utkanter och i bästa fall periodvis och tillfälligt kunna visa på folkligt stöd, men vara dömda att lämna den kapitalistiska samhällsordningen intakt med alla dess försvarsvallar mot mänsklig frigörelse och förverkligande av det ”universellt mänskligt nyttiga”.

Eftersom statsmakten används för att utkämpa klasskriget på kapitalets sida kan det inte vara den socialistiska rörelsens uppgift att, som NSS-projektet pläderar för, skilja politik och klass åt. Tvärtom är huvuduppgiften att uppmuntra och bygga på de politiska drivkrafter som växer fram ur arbetarklassens intressen och kamp. Helt klart ingen lätt uppgift. Även när gemensamma klassintressen för dem samman, är ett gemensamt agerande av vitt spridda och olikartade grupper inom arbetarklassen är inget som kommer att ske spontant. En enad arbetarklass i den meningen är förvisso inte någon direkt ”gåva” från produktionsförhållandena. Men det är alls inte samma sak som att säga att det inte skulle gå att bygga block av socialistisk politik genom den kamp som, i stor eller liten skala, förs mot kapitalet och har utgjort arbetarklassens historia, eller att någon bättre grund för socialismen skulle gå att hitta någon annanstans. Det finns många hinder för klassorganiseringen, men att betrakta dessa hinder som om de vore absolut avgörande, oundvikligt överskuggande gemensamma klassintressen, vore att godta just den mystifikation som bevarar kapitalismens hegemoni.

Det finns oerhört mycket att lära av de tusentals exempel på arbetarkamp som har förekommit i Storbritannien och på andra håll. Framför allt har de visat att även om kampen är lång och besvärlig, så finns råmaterialet till socialismen där i arbetarklassens intressen, solidaritet och strategiska förmåga. Dessa strider har både genom sina framgångar och nederlag visat oss vad som kan uppnås om arbetarrörelsen hade ett politiskt verktyg som var redo att utföra sitt verk, de enorma mål som skulle kunna uppnås om alla isolerade strider och delstrider för frigörelse och ”det universellt goda” kunde enas. Inte genom några kommunikationens spöken eller ytliga band i samband med val, utan genom en verklig *klasspolitik*.

Lästips

Eurokommunismen:

[Västeuropas kommunistpartier](#). Intervju med Perry Anderson (1976)

Fernando Claudín: [Eurokommunism och socialism](#) (bok 1977)

Henri Weber, [Eurokommunism, socialism och demokrati](#) (1981)

Ernest Mandel, [Europas kommunistpartier](#) (bok 1982)

Laclau:

[Ernesto Laclau och Chantal Mouffe: Den socialistiska strategin: vadan och varthän?](#) – de två mest kända företrädarna för den moderna vänsterpopulismen lägger fram sina idéer.

[Ernesto Laclau, Podemos inspirationskälla](#)

[Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos](#) (artikelsamling).

Om Laclau/Mouffe i brittiska tidskriften International Socialism:

Paul Kellogg: [Defending the Orthodoxy](#)

Debatt mellan Alex Callinicos (brittiska SWP) och Ellen Meiksins Wood:

AC: [Looking for alternatives to reformism](#)

EMW: [A reply to *Looking for Alternatives to reformism*](#)

AC: [A rejoinder to Wood](#)